

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Orální historie — soudobé dějiny

Gréckokatolícka cirkev po roku 1968:
medzi tradíciou a modernitou

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Bc. Ester Krenická

Vedúci práce: PhDr. et Mgr. Petr Wohlmuth, Ph.D.

Praha 2024

Čestné prehlásenie,

Vyhlasujem, že som prácu vypracovala samostatne. Všetky použité pramene a literatúra boli riadne citované. Práca nebola využitá na získanie iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, 03. 05. 2024

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som chcela pod'akovať školiteľovi práce PhDr. et Mgr. Petru Wohlmuthovi, Ph.D, za trpezlivosť pri našej spolupráci, odborné pripomienky a ústretový prístup. Vďaka patrí zamestnanom archívu Gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove za podnetné rady a inšpiráciu. V neposlednom rade ďakujem blízkym priateľom a rodine za ustavičnú podporu počas štúdia.

Abstrakt

Táto diplomová práca sa zameriava na výskum gréckokatolíckej cirkvi v období po roku 1968, kedy sa do popredia dostávajú témy týkajúce sa ľudských práv a súčasne analyzuje nárast modernity a globalizácie v tejto cirkvi. Cieľom práce je preskúmať, ako sa gréckokatolícka cirkev angažovala v oblasti ľudských práv a aký vplyv mala na sociálne a politické zmeny v tomto období. Taktiež akým problémom v čase normalizácie čelila a to predovšetkým v koexistencii s pravoslávnuou cirkvou a proticirkevnej politike. Dôraz sa bude klásť na jej aktivity a spoluprácu s občianskymi hnutiami, ktoré bojovali proti komunistickému režimu. V rámci analýzy sa bude venovať pozornosť dôležitým udalostiam, ako napríklad spolupráci s občianskymi hnutiami ako Charta 77, distribúcii podzemnej literatúry, tajného vzdelávania kňazov, vplyv Jána Pavla II. na existenciu gréckokatolíckej cirkvi v Československu.

Kľúčové slová

znovuobnovenie, normalizácia, gréckokatolícka cirkev, pravoslávna cirkev, ľudské práva

Abstract

This master's thesis focuses on the study of the Greek Catholic Church in the period after 1968, when issues related to human rights come to the forefront, while also analysing the rise of modernity and globalization in this church. The aim of the thesis is to examine how the Greek Catholic Church engaged in the field of human rights and what impact it had on social and political changes during this period. It also explores the challenges it faced during the normalization era, particularly in coexistence with the Orthodox Church and anti-church policies. Emphasis will be placed on its activities and cooperation with civic movements that fought against the communist regime. The analysis will pay attention to important events, such as cooperation with civic movements like Charter 77, distribution of underground literature, secret education of priests, and the influence of John Paul II on the existence of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia.

Key words

renewal, normalization, Greek Catholic Church, Orthodox Church, human right

Obsah

1	ÚVOD.....	6
1.1	Stav poznania problematiky	6
2	GRÉCKOKATOLÍCKA CIRKEV PO ROKU 1968.....	12
2.1	Znovuobnovenie gréckokatolíckej cirkvi.....	12
2.2	Vzťahy medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou.....	15
2.3	Proticirkevná politika.....	26
2.4	Nádej na zmenu	28
2.5	Ján Pavol II – Jeden z nás.....	34
3	TEÓRIA A METODOLÓGIA VÝSKUMU	40
3.1	Určenie výskumnej témy a otázok.....	40
3.2	Post-pozitivismus v orálnej histórii	42
3.3	Realizácia výskumu	45
3.4	Terénny výskum.....	46
3.5	Narátori	47
3.6	Realizácia rozhovorov.....	49
4	INTERPRETÁCIA ORÁLNYCH ROZHOVOROV	52
4.1	Otec a náboženská výchova v rodine.....	52
4.2	„Vlastný boj“	59
5	ZÁVER	65
6	ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRA	66
6.1	Archív.....	66
6.2	Rozhovory	66
6.3	Literatúra	67
6.4	Internetové Zdroje.....	72
6.5	Prílohy	73

1 ÚVOD

Táto diplomová práca sa zameriava na výskum obnovenej gréckokatolíckej cirkvi v období po roku 1968, kedy sa do popredia dostávajú témy týkajúce sa ľudských práv a súčasne analyzuje nárast modernity v tejto cirkvi. Cieľom práce je preskúmať, ako sa gréckokatolícka cirkev angažovala v oblasti ľudských práv, aký vplyv mala na sociálne a politické zmeny v tomto období.

Zameriavam sa aj na problémy, ktorým gréckokatolícka cirkev čelila počas obdobia normalizácie, najmä v kontexte jej vzťahov s pravoslávnu cirkvou a proticirkevnou politikou.

Druhá kapitola „*Gréckokatolícka cirkev po roku 1968*“ podrobnejšie analyzuje históriu gréckokatolíckej cirkvi a udalosti, ktoré ju ovplyvnili počas obdobia normalizácie. Pozornosť bližšie venujem spolupráci cirkvi a občianskych iniciatív ako Charta 77, distribúcii podzemnej literatúry, tajného vzdelávania kňazov ako aj prínosu pontifikátu Jána Pavla II. pre existenciu gréckokatolíckej cirkvi v Československu.

V tretej kapitole s názvom „*Teória a metodológia výskumu*“ metodologicky a teoreticky ukotvujem diplomovú prácu a popisujem výber výskumných otázok, ktorými som sa zaoberala. V práci som sa oprela o post-positivistický prístup v orálnej histórii, ktorý kladie dôraz na subjektivitu pamäte a spomienky ovplyvnené sociálnymi a kultúrnymi kontextmi. Ako metódu som si zvolila orálnu históriu pričom som pričom som pracovala s orálne historických rozhovor s narátormi. Ďalšie časti kapitoly zahŕňajú opis terénneho výskumu, proces výberu narátorov a realizáciu výskumu.

Štvrtá kapitola nesie názov „*Interpretácia orálnych rozhovorov*“, kde sa sústredím na rodinný duchovný život narátorov, hodnotové rámce ktoré im rodičia vstúpili a ako ich to ovplyvnilo v morálnych a kultúrnych postojoch. Ďalej sa snažím interpretovať to, ako vnímali postoj gréckokatolíckej cirkvi v čase, kedy bola téma ľudských práv na vrchole.

1.1 Stav poznania problematiky

Téma obnovenej gréckokatolíckej cirkvi po roku 1968 za obdobia normalizácie, jej angažovanie sa v oblasti ľudských práv a následný vplyv na sociálne a politické zmeny, ako aj aktivity a spolupráca s občianskymi hnutiami, distribúcia podzemnej literatúry a podobne sa v českom historickom prostredí nevenuje veľké množstvo historikov alebo odborníkov. Momentálny stav skúmania problematiky v kontexte normalizačného obdobia gréckokatolíckej cirkvi v českom a slovenskom historickom prostredí je pomerne obmedzený, a to najmä v

porovnaní s inými historickými témami alebo s výskumom týkajúcich sa iných cirkví. Historici, ktorí sa touto problematikou zaoberajú, sa často zameriavajú na obdobie normalizácie v širšom kontexte, čiže na socialistickú diktatúru a jej dopady na náboženské spoločenstvá a cirkvi. Gréckokatolícka cirkev a jej postavenie počas normalizácie predstavuje zaujímavú tému, ktorá si určite zaslúži ďalší výskum a analýzu.

Väčšina publikácií sa venuje mocenskému vzťahu štátu a cirkvi, alebo likvidácii gréckokatolíckej cirkvi v roku 1950. Ďalej môžeme nájsť zmienky o perzekúcii gréckokatolíckych biskupov a politických procesoch. Tieto témy v českom prostredí spracováva väčšinou Václav Vaško vo svojich publikáciách¹. Existuje niekoľko faktorov, ktoré prispievajú k tomuto nedostatku záujmu zo strany historikov. Gréckokatolícka cirkev nemá veľké zastúpenie veriacich v Českom prostredí a nemala ani v minulosti. Väčšina veriacich hlásiacich sa ku gréckokatolíckej cirkvi nepochádzala z Čiech, ale mala slovenskú či rusínsku národnosť. Rímskokatolícka cirkev má vo väčšine Čiech väčšie zastúpenie veriacich v porovnaní s gréckokatolíckou cirkvou.

Gréckokatolícka cirkev nezohrávala tak významnú úlohu v českých dejinách. Rímskokatolícka cirkev je hlboko spätá s dejinami Čiech. Rímskokatolícka cirkev zohrávala aj historickú úlohu a bola to práve táto cirkev, ktorá bola svedkom významných udalostí ako husitské hnutie, reformácia a hlavne táto cirkev mala zásadný význam v českom prostredí. Je to týmto spôsobom viac historicko-kultúrne relevantná téma v českom prostredí a je samozrejme aj prioritou pre českých historikov.

Výnimkou je literatúra, ktorá sa venuje už spomínanej likvidácii gréckokatolíckej cirkvi, prenasledovaniu biskupov, tajným sviatiam, tajnej cirkvi a spoločenstvu Koinótes, odkiaľ sa aspoň okrajovo dozvedáme o situácii v cirkvi v rokoch 1960–1970. Skrytá cirkev mala neskorší vplyv na Apoštolský exarchát v Českej republike. Týkalo sa najmä tajného sviatenia kňazov a ich pôsobenia v Čechách, pričom vznikali konflikty ohľadom toho, kto má naozaj právomoci svätiti biskupov a koho oprávnenia po roku 1968 a znovuobnovení štátom uznanej (formálne iba tolerovanej) gréckokatolíckej cirkvi neplatia. Často to však nepresahuje tento časový rámec. Za zmienku určite stoja publikácie od Jiřího Hanuše a Petra Fialu „*Skrytá církev: Felix M. Davídek a společenství Koinótés*“ Jiří Hanuš spolu s Pavlom Marekom a Pavlom Mačalom sú editormi zborníka „*Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*“ z česko-

¹ VAŠKO, Václav. In: *Likvidace řeckokatolické církve*. Kostelní Vydří, 2007, s. 70.

slovenskej konferencie v Ružomberku. Štúdie hodnotia stav výskumu v oblasti moderných cirkevných dejín v jednotlivých dejinných fázach až do roku 2000. Jiří Hanuš a Stanislav Balík sú autormi publikácie s názvom „*Katolícká cirkev v Československu 1945-1989*“, ktorá vysvetľuje témy aj menej známe a prináša moderný politologický výklad katolíckych dejín v Československu. Jiří Hanuš sa pohybuje v oblasti prístupu od tradičného prístupu k modernejším interpretáciám. Zdôrazňuje dôležitosť katolíckej cirkvi v histórii tejto krajiny, ale tiež pristupuje kriticky k skúmaniu vzťahov medzi politickými a sociálnymi štruktúrami.. Rovnako kladie dôraz na komplexné spoločenské a politické kontexty.

Ďalej v spolupráci českých a slovenských historikov vyšla kolektívna monografia od Karla Sládka s názvom, „*Řeckokatolícká cirkev v českých zemích. Dějiny, identita, dialog.*“ a je o pôsobení gréckokatolíckej cirkvi na území českých zemí a jej pokračovanie v cyrilo-metodskej tradícii. O tejto tradícii byzantského obradu a histórii gréckokatolíckej cirkvi je možné dočítať sa viac v publikácii „*Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda*“. Vyšla z edície Gréckokatolícka cirkev na Slovensku ako 1.diel.

Najvýraznejšie množstvo odborných prác, publikácií, štúdií a memoárov má zastúpenie v slovenskom akademickom prostredí. Tieto práce často vychádzajú z iniciatívy slovenských historikov, ale aj gréckokatolíckych kňazov a teológov, ktorí sa snažia zachytiť a analyzovať udalosti spojené s obnovou gréckokatolíckej cirkvi, obdobím normalizácie taktiež zaoberajúc sa všeobecne problematikou gréckokatolíckej cirkvi po roku 1968. Väčšina gréckokatolíckej bibliografie vychádza z vydavateľstva pod Prešovskou univerzitou, ktorá má veľmi blízky vzťah k tejto téme v kontexte gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku ako takej. Mesto Prešov je z kultúrneho aj historického hľadiska centrom gréckokatolíckej cirkvi od roku 1771, kedy biskupský stolec v Mukačeve zaniká a presúva sa do Prešova.

V práci zmieňujem egodokument vo forme autobiografie od arcibiskupa Jána Hirku s názvom „*Pod ochranou Márie. Pastier v službe cirkvi*“. Je to kniha, ktorá ponúka pohľad do vnútorného diania gréckokatolíckej cirkvi a procesov vyjednávania so štátnymi orgánmi, najmä počas obdobia normalizácie. Autor prostredníctvom svojej aktívnej služby ako ordinár a biskup gréckokatolíckej cirkvi zdieľa svoje skúsenosti a reflektuje udalosti a výzvy, s ktorými sa gréckokatolícka cirkev stretávala. „*Paměti vladyku Ivana Ljavince. Udělejte všechno, až přijde čas!*“ sú taktiež, takým osobným prameňom v gréckokatolíckej cirkvi, špecificky ukotvené v Českom prostredí.

Samotný Apoštolský exarchát gréckokatolíckej cirkvi v Prahe má vo svojej publikačnej činnosti niekoľko diel, ale vychádzajú veľmi sporadicky. Pravidelne vychádza „*Zpravodaj Exarchát*“ a je to informatívny dvojmesačník všeobecne zo života gréckokatolíckej cirkvi v Prahe. Raz do roka vychádza „*Kalendár – ročenka*“ so zoznamom tých najdôležitejších udalostí, výročí, sviatkov, bohoslužieb atď.

Všetci títo akademici a ich postoje k téme gréckokatolícka cirkev počas normalizácie sú určite do istej miery ovplyvnené vlastným postavením v cirkvi. Historik Martin Lupčo vo svojej publikácii píše o takýchto autoroch: „*Množstvo autorov podlieha aj dnes interpretáciám slúžiacim záujmom niektorých cirkevných činiteľov alebo tradíciám gréckokatolíckej či pravoslávnej historiografii a výsledok ich bádania nie je v súlade s vedeckým úsilím o reflexiu minulosti, príp. sa stretávame s tápaním, ako objektívne interpretovať a najmä hodnotiť udalosti z rokov totalitného režimu.*“² Štúdia bola vydaná v roku 2013, no napriek tomu je stále aktuálna.

Martin Lupčo naznačuje, že k cirkevným dejinám by sme mali pristupovať vždy kriticky a vyvážené. V mojej práci sa usilujem o poskytnutie kritického pohľadu a odborného pohľadu na minulosť cirkevných dejín, pričom kľúčovým prvkom je kritické hodnotenie udalostí a ich interpretácia. Tento prístup je potrebný na to, aby sme dokázali porozumieť komplexnosti cirkevných dejín a vyhnúť sa jednostranným alebo zaujatým pohľadom.

Dejiny gréckokatolíckej cirkvi veľmi všestranne a prehľadne spracoval Mons. Peter Šturák, ktorý sa zaoberá aj politickými dejinami 20. storočia. V jeho publikácii „*Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945-1989*“ vydanéj roku 1999 a novšej publikácii „*Dejiny gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku 1945-1989*“ vydanéj v roku 2018 sa venuje aj obdobiu normalizácie, konkrétne vzdelávaniu gréckokatolíckych bohoslovcov na CMBF UK³ v Bratislave. Obe knihy mi poslúžili k všeobecnému uvedeniu do problematiky. Protojerej Peter Borza pôsobí na Filozofickej fakulte UPJŠ v Košiciach. Venuje sa cirkevným dejinám, histórii národnostných menšín a všeobecne dejinám 20. storočia v stredoeurópskom priestore. Je autorom viacerých publikácií, ale aj učebnice napríklad „*Na pomedzí Východu a Západu. Vybrané kapitoly z dejín východných kresťanov na Slovensku*“, kde komplexne pojednáva historický vývoj Gréckokatolíckej aj Pravoslávnej cirkvi na území Slovenska od 9. do 21. storočia. Najužitočnejšie publikácie pre moju prácu sú od Jaroslava Coraniča, ktorý nie je

² LUPČO, Martin. *Sondáž do typológie konfliktov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnuou cirkvou v období normalizácie*. [online]. Historica. 2013, č. 45, s. 247, ISSN 1803-9561. [cit. 2024-04-25].

³ Cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského

súčasťou cirkevnej hierarchie. Je nutné však podotknúť že jeho pôsobisko je na Gréckokatolíckej fakulte a je prodekanom tejto fakulty. Je odborníkom na cirkevné dejiny, všeobecné dejiny, a slovenské dejiny. Jeho práce sa týkajú predovšetkým gréckokatolíckej cirkvi, jej histórie a postavenia v spoločnosti. Je editorom a prispievateľom do rady zborníkov „*Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí I–VI*“, ktoré sú printovým výstupom z vedeckých konferencií. Tie usporadúva Katedra historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity. Každý zborník sa sústreďuje na udalosti a výročia súvisiace s gréckokatolíckou cirkvou, ktoré si cirkev pripomína v danom roku. Obsahovo a tematicky sa tieto zborníky vzájomne prelínajú a dopĺňajú, vytvárajúc tak komplexný obraz historických udalostí a kontextu gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. V jeho dielach prevažujú syntézy, kde spracováva rôzne témy v ktorých prevažne typologuje nevýznamnejšie myšlienky avšak sám neinterpretuje, či nepracuje s vlastnými hypotézami.

Významne do môjho výskumu prispela literatúra od slovenského historika Jana Peška. Pracuje v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Hoci bol viac spojený s dejinami katolíckej cirkvi všeobecne, Pešek sa v určitom rozsahu venoval aj gréckokatolíckej cirkvi. Jeho vedeckým zameraním je predovšetkým vzťah štátu a cirkvi po 2. svetovej vojne, pôsobenie Štátnej bezpečnosti, politické perzekúcie, Komunistická strana, vývoj slovenského družstevníctva atď.

Publikácie od slovenského historika Michala Baranovského sú dôležitou súčasťou výskumu gréckokatolíckej cirkvi. Považujem ich za veľmi užitočné a hodnotné. Jeho interpretácie nie sú hodnotovo zaťažené. Štyridsať rokov pôsobil ako odborný pracovník v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Jeho výskumné zameranie bolo veľmi všestranné. Zaoberal sa najmä štátnou mocou, urbanizáciou a výstavbou na Slovensku, maďarskou otázkou a tým, že vyrastal na východnom Slovensku v rusínskom prostredí, prispel aj k téme Rusínov na Slovensku. Po roku 1989 a odkrývaní archívov sa začal zaujímať o tému vzťahu medzi cirkvou a štátom.

V spolupráci týchto dvoch historikov vyšli tri publikácie. Obaja títo historici sa zaoberajú historickými udalosťami a vývojom gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku s dôrazom na politické a mocenské kontexty od roku 1945 až do roku 1989. Taktiež nie sú súčasťou žiadnej cirkevnej hierarchie. Okrajovo sa mojej témy dotýka ich publikácia „*Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970.*“ Ďalej publikácia „*V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969–1989*“, ktorá je posledná z trojdielnej série je úsilím oboch historikov spravovať cirkevné dejiny Slovenska v rokoch totality. Súčasťou je aj prílohová časť, plná

faktografických údajov obsahujúce údaje o sčítaniach ľudu, počte duchovných v cirkvách, prehľad o cirkevnej tlači, prehľad o účasti na cirkevných obradoch atď’.

Český historik Pavel Marek a slovenský historik Martin Lupčo sú autormi publikácie „*Nástin dějiny pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*“, ktorá je prvým uceleným zmapovaním pravoslávnej cirkvi na území Čiech, Slovenska a Podkarpatskej Rusi v 19. a 20. storočí. Taktiež toto dielo podrobne analyzuje vzťahy s gréckokatolíckou cirkvou počas obdobia normalizácie, ako aj samotnú spoluprácu medzi cirkvou a štátom. Pavel Marek a Martin Lupčo interpretujú dejiny pravoslávnej cirkvi a hľadajú odpovede na príčiny a dôsledky. Ďalšie dejiny pravoslávnej cirkvi v českých zemích po roku 1951, pokiaľ pominieme súvislosť s dramatickou históriou pravoslávia na Slovensku po prešovskom sobore a likvidácii gréckokatolíckej cirkvi, až na výnimky, a s istým zjednodušením vlastne dodnes čakajú na svojho historika.⁴ Pravoslávnu cirkvou na území Československa sa zaoberá len veľmi málo historikov. Vo všeobecnosti je ešte menej je tých, ktorí nie sú zapojení do cirkevnej hierarchie. O toto dielo sa v práci taktiež opieram, aby som sa dokázala kriticky pozrieť na celkovú situáciu, v ktorej sa obe cirkvi konaním socialistickej diktatúry ocitli počas sedemdesiatich a osemdesiatich rokov.

Pre dokreslenie cirkevno-politickej situácie som využila dobovú tlač z časopisu *Slovo*, ktorý je oficiálne periodikum Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku od roku 1969.

Ako pramene mi poslúžili archívne materiály zo Štátneho archívu v Prešove. Konkrétne pracovisko Archív Svidník vzhľadom k tomu, že konflikty ku ktorým dochádzalo medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou hlavne po roku 1968 sa odohrávali práve v tejto oblasti východného Slovenska.

⁴MAREK, Pavel. *Základní problémy vývoje pravoslavné církve v českých zemích a jejich historiografická reflexe*. Mačala, Pavol, Marek, Pavel, Hanuš, Jiří. (eds). In: *Církve 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury CDK, 2010, s. 204.

2 GRÉCKOKATOLÍCKA CIRKEV PO ROKU 1968

2.1 Znovuobnovenie gréckokatolíckej cirkvi

Je potrebné povedať že šlo o obnovenie legálnej činnosti gréckokatolíckej cirkvi. Obnovenie bolo podporené petíciami občanov, veriacich a kňazov. Tí sa dožadovali vyznávať svoju vieru verejne, tak ako to píše v ústave Československej socialistickej republiky v článku 32 z roku 1960: „ (1) Svoboda vyznání je zaručena. Každý může vyznávat jakoukoli náboženskou víru, nebo být bez vyznání, i provádět náboženské úkony, pokud to není v rozporu se zákonem.“⁵ a žiadali návrat svojich kňazov. Zároveň to bol výsledok obrodného demokratizačného procesu tkz. Pražská jar. K presadeniu požiadavku „bývalej“ gréckokatolíckej cirkvi o legalizáciu jej činnosti prispeli aj udalosti majúce zahraničnopolitický kontext: 1.) československo-vatikánske rokovania a 2.) II. vatikánsky koncil. Vatikánske rokovania sa začali v roku 1963. Československá delegácia reagovala záporne na prípadné otvorenie problematiky gréckokatolíckej cirkvi s tým, že zjednotenie gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi z roku 1950 je vnútornou záležitosťou katolíckej a pravoslávnej cirkvi. V závere rokovaní Svätá stolica potvrdila, že gréckokatolícka diecéza v Prešove nikdy nezanikla, keďže Svätá stolica nikdy nevydala nijaké nariadenie o jej zrušení. Potvrdila, že rozhodnutia prešovského „soboru“ v roku 1950 z hľadiska cirkevného práva nemajú význam a účinok.⁶ Veriaci sa nezaoberali tak veľmi akceptáciou II. vatikánskeho koncilu v otázkach viery a teológie. Ich hlavnou požiadavkou bolo predovšetkým získanie slobody vykonávať svoj rituál, ktorý bol počas 15 rokov jeho existencie zakázaný. Snáď práve zápas o úplné minimum zodpovedal skutočnosti, že na rozdiel od českých zemí tu neprebehla v druhej polovici 19. a prvej polovici 20. storočia sekularizácia a spoločnosť ostala nedotknutá sekularizačnými paradigmatami či náboženskou „zmenou“. A tak viera mimoriadne silno rezonovala vo väčšine spoločnosti a voči náboženským obradom a tradíciám neboli zďaleka imúnni ani členovia a miestni funkcionári KSS.⁷ Typickým príkladom boli tajné krsty, či birmovky detí funkcionárov na východnom Slovensku.

5 Parlament Českej republiky. *Text ústavy Československé socialistické republiky (Ústava 1960)* [online], Dostupné In : https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html, [cit. 04.03.2024]

6 HORŇÁČEK, Jozef. In: *Konfesionálne právo upravujúce postavenie gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska po roku 1918*. Bratislava, 2011, s. 118.

7 PETRÁŠ, Jirí a SVOBODA, Libor. *Bezčasí: Československo v letech 1972-1977*. Praha, 2018, s. 378.

Novú kapitolu gréckokatolíckej cirkvi a začiatok demokratizačného procesu naznačilo kľúčové stretnutie kňazov v Košiciach 10. apríla 1968. S dovoľením vlády sa stretnutie konalo v administratívnom sídle rímskokatolíckeho biskupstva. Na tomto stretnutí sa zhromaždilo 133 zo 172 stále žijúcich gréckokatolíckych kňazov a biskup Vasil' Hopko. Zhromaždenie prijalo rezolúciu, v ktorej poprelo legitimitu tzv. Prešovského soboru a odsúdilo následné prenasledovanie gréckokatolíkov. Na porade bol zvolený aj 18-členný Akčný výbor, ktorý mal zastupovať gréckokatolícku cirkev navonok, t.j. zabezpečiť kontakt s úradmi, pokiaľ sa nezriadi ordinariát. Jeho predsedom sa stal Ján Murín a čestným predsedom Vasil' Hopko.⁸ Akčný výbor sa stal kľúčovým orgánom, ktorý zjednocoval široké spektrum členov gréckokatolíckeho duchovenstva vrátane kňazov, laikov, intelektuálov a aktivistov so zámerom chrániť cirkevné slobody a zachovávať duchovné dedičstvo. S narastajúcimi výzvami, ktorým čelila gréckokatolícka cirkev v období politického útlaku sa Akčný výbor gréckokatolíkov stal dôležitým hlasom obrany cirkevných práv. Taktiež bol uznaný ako legálny útvar zastupujúci gréckokatolícku cirkev. Zo zhromaždenia poslali zúčastnení pozdravné telegramy pápežovi Pavlovi VI., prezidentovi ČSR Ludvíkovi Svobodovi, ústrednému tajomníkovi Alexandrovi Dubčekovi a tajomníkovi Vasil'ovi Bil'akovi, popredným predstaviteľom vlády a všetkým katolíckym biskupom.⁹

Východné Slovensko bolo svedkom rozsiahlej podpisovej akcie, ktorá sa uskutočnila na podporu obnovy gréckokatolíckej cirkvi. Autormi tejto iniciatívy boli gréckokatolícki duchovní v Prahe. Cieľom bolo vyvinúť tlak a získať čo najviac podpisov z východného Slovenska. Len prvá vlna pozostávala zo 40 000 podpisov. Adresované na pražské biskupstvo ich biskup Tomášek odovzdával priamo vláde. Rímskokatolícky biskup František Tomášek hral dôležitú úlohu v podpore obnovenia gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po období komunistického režimu. Jeho spojitosti s gréckokatolíckou cirkvou sa prejavovali predovšetkým v jeho aktívnom zapojení sa do procesu obnovy po roku 1968. Podporoval rôzne iniciatívy, využíval svoj postavenie v cirkvi a autoritu, aby vyvíjal tlak na dôležitých miestach. Kostol sv. Klimenta sa gréckokatolíkom vrátil v roku 1968. František Tomášek, neskôr kardinál, aktívne

8 LUPČO, Martin. *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev na Slovensku v rokoch 1968-1980. Hľadanie spoločného „modus vivendi“*. CORANIČ, Jaroslav, KOPRIVŇÁKOVÁ Jana, ŠTURÁK Peter (eds.) In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí II.*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta. Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 171.

9 LIPTÁK, Richard. In: *Znovuzrodenie Gréckokatolíckej cirkvi v roku 1968*. Prešov, 2016, s. 66.

podporoval a napomáhal obnove gréckokatolíckej cirkvi v celom Československu. Pražský biskup František Tomášek sa prihovárал za gréckokatolíkov už 25. marca 1968, kedy predložil vláde požiadavky katolíckej cirkvi. V piatom bode listu sa hovorilo: „*Stejně důležité, a to opět z hlediska spravedlnosti, je obnovení všech práv řeckokatolické církve v Československu, neboť jejím zánikem byla porušena základní práva občanů zvolit si formu a způsob náboženských úkonů. Je proto spravedlivé tuto křivdu napravit.*“¹⁰

V Prahe dochádzalo k rokovaniam priamo s príslušnými orgánmi. V apríli požiadali zástupcovia gréckokatolíckej cirkvi o stretnutí s predsedníčkou SÚC¹¹ Dr. Erikou Kadlecovou. Požiadavka bola najskôr odmietaná s tým, že sa jedná o čisto slovenskú záležitosť, ktorá by sa mala riešiť v Bratislave; potom čo došlo k zisteniu, že mnoho gréckokatolíkov žije aj v Čechách, Kadlecová dala súhlas na schôdzku zástupcov gréckokatolíckej cirkvi (Dr. Hopko, o. Štefan Čižmár a o. Ivan Ljavinec) s pravoslávnyim metropolitom biskupom

Dorotejom a prešovským biskupom Nikolajom na ministerstve kultúry.¹² Požiadavky na rehabilitáciu gréckokatolíckej cirkvi zo strany nezjednotených gréckokatolíckych duchovných i Vatikánu sa objavovali už dávno pred januárom 1968 a po ňom toto úsilie nadobudlo masovú podobu.¹³

Gréckokatolíci sa obracali s pomocou aj na svoju západnú cirkevnú emigráciu. Išlo predovšetkým o troch vplyvných rodákov. Štefan Boleslav Roman, prvý predseda kongresu Slovákov, „uránový kráľ“, emigroval do Kanady v roku 1937. Začínal ako zberač paradajok a postupne sa vypracoval na milionára. Na svoj slovenský pôvod a gréckokatolícku vieru bol veľmi pyšný. Jeho úspešná podnikateľská kariéra mu umožnila vytvoriť si cestu do politických a cirkevných kruhov, kde presadzoval myšlienku vzniku Svetového kongresu Slovákov (SKS) a angažoval sa v slovenskej otázke. Činnosť Kongresu bola pod dozorom napriek tomu, že na Slovensku sa jeho úspechy v spoločnosti takmer vôbec neprezentovali prostredníctvom médií. Veľvyslanectvami vo Washingtone a Kanade boli označené za protičeskoslovenské a protikomunistické.

10 BELDA, Josef; HOPPE, Jiří a PECKA, Jindřich. In: *Občanská společnost 1967–1970: sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967-1970*. Praha, 1998, s. 203.

11 Státní úřad pro věci církevní

12 BOHÁČ, Zdeněk: *Násilné zrušení řeckokatolické církve na počátku 50. let v Československu*. In: HANUŠ, Jiří – STŘÍBRNÝ, Jan (eds.): *Stát a Církev v roce 1950*. CDK, Brno, s. 94.

13 PEŠEK, Jan. *Stát a církev v období pokusu o společenskú reformu (1968-1969)*. In: *Soudobé dějiny*, 8 (2-3), 2001, s.357.

Michal Lacko, jezuita, taktiež rodák z východného Slovenska odišiel na štúdiá do chorvátskeho Záhrebu. Tam si našiel zaľúbenie vo východnom obrade a k cyrilo-metodskému dedičstvu. Viedol vysielanie pre gréckokatolíkov v Kanade a v slovenskej sekcii Vatikánskeho rozhlasu, kde taktiež pôsobil. Pomáhal pri dovážaní ilegálnej náboženskej literatúry do Československa. Prenasledovaným kňazom pomáhal aj materiálne a ďalej šírili informácie o likvidovaní gréckokatolíckej cirkvi. Biskup Michael Rusnak sa už v emigrácii narodil, ale s rodinou sa vrátili na Slovensko. Mal americké občianstvo a počas akcie K sa mu podarilo utiecť na americkú ambasádu. Pôsobil v Kanade, kde bol predstaveným slovenských gréckokatolíkov. Jeho úsilie a angažovanosť pomohli presvedčiť Vatikán počas II. vatikánskeho koncilu, že gréckokatolíci na Slovensku by mali byť považovaní predovšetkým za Slovákov, nie za Rusínov. Týmto spôsobom prispel k uznaniu slovenskej identity gréckokatolíckej komunity vo Vatikáne a dosvedčil tým, že prenasledovanie gréckokatolíkov je vec československá.

V tom čase bolo veľmi dôležité, že došlo na istý čas k zrušeniu cenzúry tlače a požiadavky predstaviteľov gréckokatolíckej cirkvi sa mohli dostať do povedomia širokej verejnosti.

Široká verejnosť sa tak prvýkrát mohla dozvedieť o pozadí násilného zrušenia gréckokatolíckej cirkvi a prenasledovaní gréckokatolíckych kňazov. Prvý článok venovaný tejto problematike vyšiel 29. marca 1968 vo *Východoslovenských novinách*. V nich bol zverejnený list gréckokatolíckych duchovných adresovaný štátnym orgánom, v ktorom boli opísané krivdy posledných 18 rokov a naznačené požiadavky na rehabilitáciu a obnovu gréckokatolíckej cirkvi.¹⁴

2.2 Vzťahy medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou

Počas demokratizačného procesu v roku 1968 vzniklo hnutie za obnovu a rehabilitáciu gréckokatolíckej cirkvi. Veriaci sa zmocňovali chrámov a pozývali gréckokatolíckych kňazov slúžiť omše. Nové stranícke a štátne vedenie, nachádzajúc sa pod týmto tlakom a vedené snahou získať gréckokatolíckych veriacich pre pojanárovú politiku, sa rozhodlo povoliť

14 MAXIMOVA, Marie. *Předpoklady pro obnovení řeckokatolické církve v Československu ve druhé polovině 20. století*. Diplomová práca. Praha: Univerzita Karlova v Prahe, Katolícká teologická fakulta, 2021, s. 43.

činnosť gréckokatolíckej cirkvi. Vláda ČSSR 13. júna 1968 prijala uznesenie o povolení činnosti gréckokatolíckej cirkvi a vydala nariadenie o jej hospodárskom zabezpečení štátom.¹⁵

Stalo sa tak po dlhých osemnástich rokoch. Bolo už načase, nakoľko vzťahy medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou sa rapidne zhoršovali.

Vedenie pravoslávnej cirkvi nebolo na takýto vývoj pripravené a jej reakcia bola preto bola preto rozpačitá a defenzívna. Pred útokmi, ktoré sa na ňu valili, hľadala oporu v štátnych orgánoch, tie však v novej situácii, na rozdiel od predjanuárového obdobia, akoby dávala „ruky preč“. Pravoslávna cirkev sa ocitla v nezávideniahodnej situácii. Mnohí veriaci ju opúšťali, veľa kňazov sa vracalo (prechádzalo) ku gréckokatolíckej cirkvi, stratila značnú časť majetku, na rozdiel od gréckych katolíkov, ktorých podporovala rímskokatolícka cirkev, Vatikán i cirkevná emigrácia, sa nemala o koho oprieť.¹⁶ Pravoslávna cirkev žiadala, aby sa pri riešení gréckokatolíckej otázky vychádzalo zo stavu k 1. januáru 1968, a teda fary a kostoly mali zostať v jej vlastníctve. Toto stanovisko sa ukázalo byť nereálne, a tak gréckokatolícka cirkev, ako aj štát ho neakceptovali. Následne po rokovaní G. Husáka s biskupmi katolíckej cirkvi, 18. apríla 1968 povereník SNR¹⁷ Štefan Brenčič predložil návrh uznesenia vlády, ktoré by rušilo rozhodnutie bývalého SÚC, ktorým sa uznala oprávnenosť Prešovského sobora a súčasne by konštatovalo, že uznesenie sobora sa ako právoplatné rozhodnutie týka len tých duchovných a veriacich, ktorí toto rozhodnutie dobrovoľne uznávajú aj v súčasnosti.¹⁸ Vládne nariadenie č. 70/1968 Zb. o hospodárskom zabezpečení gréckokatolíckej cirkvi malo vyriešiť hospodárske zabezpečenie gréckokatolíckej cirkvi.

V praxi to znamenalo, že obe cirkvi vo veci majetkovoprávneho vyrovnania musia dosiahnuť dohodu v lehote 6 mesiacov. V opačnom prípade malo na Slovensku rozhodnúť Povereníctvo SNR¹⁹ pre kultúru a informácie. Vláda nariadila vytvorenie zvláštnej komisie pre túto dobu. Pozostávala zo štyroch zástupcov kraja a zástupcov jednotlivých cirkví. Úloha tejto komisie bola nesmierne významná. Spočívala v tom že, delegáti komisie predsedali na plebiscite

15 BARNOVSKÝ, Michal. Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev na Slovensku v období normalizácie. (september 1968 – koniec 70. rokov). PERNES, Jiří (ed.) In: *Po stopách nedávnej historie: sborník k 75. narodeninám doc. Karla Kaplana*. Brno: Prius, 2003, s. 297.

16 PEŠEK, Jan. *Štát a cirkvi v období pokusu o spoločenskú reformu (1968-1969)*. Soudobé dějiny, 8 (2-3), 2001, s.354.

17 Slovenská národná rada

18 HORŇÁČEK, Jozef. In: *Konfesné právo upravujúce postavenie gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska po roku 1918*. Bratislava, 2011, s. 119.

19 Slovenskej národnej rady

v každej farnosti a práve oni posudzovali jeho výsledky a ďalej ich interpretovali na krajskej komisii, kde ich záver čakal na schválenie. Po schválení komisiou sa konkrétne chrámy vrátili pod správu gréckokatolíkov a noví duchovní sa mohli vrátiť do farností. Vo väčšine prípadov odovzdávanie chrámov prebiehalo v poriadku a bez potýčok. Samozrejme našlo sa zopár výnimočných prípadov na oboch stranách. Niektorí pravoslávni veriaci odmietli vydať kľúče, barikadovali chrámy, odmietli vystáť sa, odniesli majetok atď. Niektorí pravoslávni duchovní sa snažili zachovať status quo a nepodnikli žiadne kroky. Naopak ostávali na svojich pozíciách a domnievali sa, že situáciu prečkajú. Situácia najmä na východnom Slovensku sa vyhrcovala, narastali medzikonfesijné konflikty, gréckokatolíci sa zmocňovali pravoslávnych kostolov, vyhánali pravoslávnych kňazov a podobne.²⁰ Hlasovanie vo farnostiach bolo čiastočne prerušené a komisia ostala nefunkčná v dôsledku vpádu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa známe tiež ako sovietska invázia. Invázia mala ťažký dopad na už aj tak vyhrotené vzťahy medzi gréckokatolíkmi a pravoslávnyimi pričom pravoslávni kňazi bolo často podozrievaní zo sympatií k sovietskym vojskám. Zvlášť sa to prejavilo po auguste 1968, keď sa predstavitelia Pravoslávnej cirkvi mohli znova oprieť o mocenský aparát v Československu.²¹ Je tiež potrebné povedať, že tieto dohady vyvrátila spoločná iniciatíva všetkých kresťanských cirkví. Po prvý raz v dejinách Československa vydali spoločné vyhlásenie, v ktorom podporili pojanuárovú politiku. Vo vyhlásení adresovanom všetkým kresťanom v našej Československej socialistickej republike píše: „*Děkujeme všem ústavním činitelům v čele s prezidentem republiky L. Svobodou, kteří v zájmu života a cti národů našeho socialistického státu se v dané tísní rozhodli pro cestu postupné konsolidace poměrů, vzniklých vstupem armád některých států Varšavské smlouvy na území našeho státu. Oceňujeme, že se konsolidace poměrů v naší socialistické republice za úsilí našeho lidu děje – a jak doufáme i bude dít – pod vedením prezidenta republiky L. Svobody, Národního shromáždění v čele s J. Smrkovským, vlády O. Černíka a v čele s Alexandrem Dubčekem, jimž všichni důvěřujeme.*“²² Za pravoslávnu cirkev sa pod vyhlásenie podpísal metropolita pražský a celého Československa Dorotej (občianskym menom Dimitrij G. Filipp). Neskôr 17. októbra

20 PEŠEK, Jan. *Štát a cirkvi v období pokusu o spoločenskú reformu (1968-1969)*. Soudobé dějiny, 8 (2-3), 2001, s.354.

21 BORZA, Peter, MANDZÁK Daniel, Atanáz. *Sonda do života Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v období normalizácie*. Doležalová, Markéta (ed.). In: *Velehrad vás volá!*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2017, s. 229.

22 BELDA, Josef; HOPPE, Jiří a PECKA, Jindřich. In: *Občanská společnost 1967–1970: sociální organismy a hnutí Pražského jara 1967-1970*. Praha, 1998, s. 233.

1968 napísal riaditeľovi Sekretariátu pre veci cirkevné (SPVC) Povereníctva SNR pre kultúru a informácie, Andrejovi Belanskému list, v ktorom zdôraznil myšlienku, že pravoslávna cirkev stojí pevne pri „jednote ľudu“ a zaujala jasné stanovisko k augustovým udalostiam.²³ To samozrejme ešte neznamená, že argument okupácie nezneužívali obe cirkvi vzájomne proti sebe. Cirkevná politika kopírovala oficiálnu politiku režimu a deklarovala jeho podporu vo februári 1948, v rokoch krízy 1953 a 1956, stotožnila sa s programom obrody KSČ v roku 1968, od ktorého sa po roku 1969 dištancovala a šla v stopách normalizátorov. V roku 1977 sa zapojila do kampane proti Charte 77 ako služba veci imperializmu, ktorú by nikto z veriacich pravoslávnej cirkvi nepodpísal, pretože „útočí proti nášmu socialistickému štátu.“²⁴ Z tohto dôvodu je veľmi obtiažné hodnotiť účasť pravoslávnej cirkvi na politickom systéme v rokoch socializmu.

Deň 21. august 1968 výrazne skomplikoval prebiehajúce hlasovania a vážne rozhodnutia, ktoré mali byť prijaté. Akčný výbor žiadal vládu, aby predĺžila lehotu šiestich mesiacov. Vláda sa naopak ponáhľala politickú situáciu čo najskôr „normalizovať“ a rozhodla, že žiadne ďalšie plebiscity sa už konať nebudú. Posledným činom komisie bolo vypracovanie dvoch zoznamov farností, ktoré boli systematizované, to jest uznávané vládou: tak gréckokatolícke ako aj pravoslávne. 205 farností bolo uznaných za gréckokatolícke a 87 za pravoslávne. Toto posledné číslo spôsobilo veľké prekvapenie, lebo pravoslávny boli pririeknuté farnosti aj v lokalitách, kde im ostalo len veľmi málo veriacich. Vláda tak však urobila preto, aby „dala prácu“ pravoslávny kňazom, z ktorých by inak sa inak stali nezamestnaní.²⁵ Zároveň potrebovala pravoslávnu cirkev na svojej strane a opierala sa o ňu. Opačná bola situácia v roku 1950. Pravoslávna cirkev po perzekúcii zažiadala Mukačevskú pravoslávnu eparchiu, aby im poslal na výpomoc nejakých ďalších kňazov. To využili väčšinou tí, ktorí sa chceli dostať zo Sovietskeho zväzu.²⁶ Komisia, ktorá posudzovala výsledky hlasovaní bola ku dňu 30. júl 1969 rozpustená a nebolo jej umožnené dokončiť svoju úlohu. Uzatváranie dohôd o spoločnom užívaní chrámov bolo podložené aj uzneseniami vlády SSR č. 62 zo 14. marca 1969 a č. 4 z 9.

23 BARNOVSKÝ, Michal. Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev na Slovensku v období normalizácie. (september 1968 – koniec 70. rokov). PERNES, Jirí (ed.) In: *Po stopách nedávnej histórie: sborník k 75. narodeninám doc. Karla Kaplana*. Brno: Prius, 2003, s. 298.

24 MAREK, Pavel, LUPČO, Martin. IN: *Nástin dejín pravoslávnej cirkve v 19. a 20. storočí: prolegomena k vývoji pravoslavia v českých zemiach, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860-1992*. Brno, 2012, s. 382.

25 ČERNÝ, Daniel, ed. In: *Prof. Michal Lacko SJ: Výbrané spisy*. Bratislava, 2020, s. 196.

26 MENDELOVÁ, Edita Miriam a kol. In: *Paměti vladky Ivana Ljavince. Udělejte všechno, až přijde čas !* Praha, 2023, s. 94.

januára 1970. V prípade, že cirkvi odmietli uzavrieť takéto dohody, orgány štátnej správy mohli použiť sankcie voči duchovným, vrátane odňatia štátneho súhlasu na vykonávanie pastierskej činnosti alebo zakázať činnosť cirkvi v príslušnej obci.²⁷ Predsedníctvo OV KSS vo Svidníku, konštatovalo situáciu medzi pravoslávnyimi a gréckokatolíckimi veriacimi v roku 1970 takto: „Najväčším problémom a hlavnou príčinou sporov na dedinách bola neochota gréckokatolíckej cirkvi plniť uznesenia vlády o del’be majetku dohodu medzi oboma cirkvami ako aj uzatváranie dohôd o spoločnom užívaní kostolov jednej alebo druhej cirkvi. Prístup pravoslávnej cirkvi bol zasa opačný. Predstavitelia pravoslávnej cirkvi so spoločným užívaním kostolov súhlasili. Nedostatkom tejto cirkvi bolo, že nepredkladala cirkevnej komisii na čas podpisy veriacich s odôvodnením, že oni svoju príslušnosť cirkvi prejavíť nemusia pretože, táto cirkev nebola zrušená a okrem účasti v kostole sa ináč prejavíť nemusia.“²⁸ Spory medzi týmito dvoma cirkvami sa netýkali len náboženských a teologických rozdielov. Tieto spor sa prenášajú aj na pracoviská či už na JRD, alebo závodov, kde pracujú veriaci jednej a druhej cirkvi. Vyskytovali sa prípady, že napríklad v pracovnej skupine na družstve pravoslávni odmietajú pracovať s gréckokatolíckimi a podobne.²⁹ Často proti sebe stála celá dedina a miestami dochádzalo k fyzickým potýčkam. Gréckokatolícki veriaci sa po obnovení cirkvi okamžite dožadovali gréckokatolíckeho kňaza. Zo osobnej korešpondencie gréckokatolíckych veriacich z obce Miková adresovanej ONV odboru kultúry, cirkevnému oddeleniu Svidník sa dozvedáme o takomto prípade: „Keďže ale pre ťažké napadnutie a ujmu na zdraví nášho spoluobčana Vasila Zavackého (pre náboženské nepokoje v obci ho napadol spoluobčan pravoslávneho vierovyznania) sme urobili to najrozumnejšie a náš chrám sme zatvorili. Otvorili ho príslušníci SNB, ktorí sem prišli aj so psami (čo bolo celkom zbytočné , lebo po urovaní celej záležitosti by sme chrám otvorili aj sami) a nariadili nám spoločné užívanie chrámu nášho.“³⁰

O spolužívaní chrámov medzi týmito dvoma cirkvami sa písalo aj v gréckokatolíckom časopise Slovo, ktorého činnosť bola pod dohľadom cenzúry. V čísle z roku 1970 sa píše: „Aj u nás, v našom prostredí a živote možno uviesť povzbudzujúce príklady, kde jedna cerkev,

27 ŠTURÁK, Peter. In: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. 1945-1989*. Prešov, 1999, s. 240

28 Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Svidník (ďalej ŠA PO pAS), fond Okresný národný výbor Svidník II. Odbor kultúry-cirkevné oddelenie, Správy o cirkevno-politickej situácii v okrese Svidník 1968-1989, inventárne číslo 1-2, krabica 67

29 Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Svidník, fond Okresný národný výbor Svidník II. Odbor kultúry-cirkevné oddelenie, Správy o cirkevno-politickej situácii v okrese Svidník 1968-1989, inventárne číslo 1-2, škatuľa 67.

30 Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Svidník, fond Okresný národný výbor Svidník II. Odbor kultúry-cirkevné oddelenie, 1970, Bežná korešpondencia, krabica 74.

chrám Boží, slúži bohoslužobným úkonom dvoch obradom si najbližších cirkví — cirkvi našej a cirkvi pravoslávnej. To dáva náznaky dobrého spolunažívania a jeho dobrým výsledkom má byť, kde to nevyhnutná potreba vyžaduje, aj spoluužívanie chrámu. Takéto zmýšľanie a konanie treba nielen pochváliť, ale aj povzbudivo podporovať. Dôvodov je veľa a nie sú bezvýznamné. Diktuje nám to všetkým bez rozdielu najvyššie Božie prikázanie, záväzné pre všetky kresťanské cirkvi, a v poslednom čase akútna a aktuálna potreba, vyplývajúca nielen zo súčasnej konsolidačnej situácie, ale aj za súhlasných uznesení II. vatikánskeho koncilu. A nás gréckokatolíkov k tomu zaväzuje oboje!³¹ Po obnovení cirkvi sa okrem časopisu Slovo povolilo vydávanie časopisu Blahovistnik. Časopisy však boli veľmi ostro sledované a kontrolované a dokonca v novembri 1969 štátne orgány dočasne zastavili vydávanie oboch časopisov pre údajné protisocialistické články. Keďže číslo vyšlo v auguste 1969 pre blížiacim sa prvým výročím invázie vojsk štátov Varšavskej zmluvy do Československa, zverejnenie uvedeného citátu sa pokladalo za úmyselné a protisocialistické. Nakoniec vydávanie Slova povolili, pod výstrahou, že ak sa niečo podobné stane, bude jeho vydávanie zastavené. Blahovistnik však zakázali vydávať po dobu troch mesiacov.³²

V obci Ďačov, kde pred rokom 1950 neexistovala pravoslávna cirkev a obyvatelia navštevovali gréckokatolícky chrám, došlo po roku 1950 k pravoslavizácii gréckokatolíckej cirkvi a prijatie pravoslávia aj časťou obyvateľstva. Po návrate gréckokatolíckeho kňaza v neskoršom období sa všetci obyvatelia opäť vrátili k gréckokatolíckej viere. Dnes by sme v tejto obci márne hľadali čo i len jedného pravoslávneho veriaceho, čo svedčí o tom, že pravoslávie nebolo prijaté z vôle ľudu ako to interpretovali na Prešovskom sobore. V súčasnosti je v niektorých obciach, kde počas obdobia normalizácie došlo k prijatiu pravoslávnej viery, ťažko rozpoznať, že obyvatelia kedysi prijali pravoslávie. Po návrate gréckokatolíckych kňazov sa mnohí obyvatelia tešili, že opäť môžu vyznávať svoj rituál.

Celý proces obnovy po príchode Varšavských vojsk a začiatkom normalizačného obdobia bolo nutné konfrontovať s novou situáciou, kedy nádej na demokratizačné zmeny upadala. Udržanie a pokračovanie v procese obnovy gréckokatolíckej cirkvi sa dá považovať za niečo neobyčajné v spoločenskom prostredí. Rovnako sa dá povedať že obnova gréckokatolíckej cirkvi spolu so zákonom o federácii Českej a Slovenskej socialistickej republiky je jediné čo sa podarilo

31 UJHELYI, Štefan. *Spolunaževanie a spoluuževanie*. In: Časopis Slovo, 2(9), 1970, s.3.

32 HIRKA, Ján. In: *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov, 2022, s. 85.

z obdobia Pražskej jari zachovať. To samozrejme zdôrazňuje dôležitosť východoslovenského vplyvu na Pražskú jar a zriedkavosť v histórii komunistického východného bloku.

Zatiaľ čo gréckokatolíci v roku 1968 obnovili na Slovensku svoju činnosť v plnej miere. V Čechách sa museli po dlhé roky uspokojiť len s navrátením kostola sv. Klimenta v Prahe. Genéza gréckokatolíckej vetvy skrytej cirkvi po roku 1968 je spojená s činnosťou tajne vysväteného českého rímskokatolíckeho biskupa Felix M. Davídka, ktorý udeľoval birituálne svätenie aj ženatým mužom, často pôvodne rímskokatolíkom. Davídek prikladal gréckokatolíckej cirkvi veľký význam, preto krátko po tom, čo sám prijal biskupské svätenie tajne vysvätil dvoch gréckokatolíckych kňazov za biskupov – Eugena Kočiša 3. decembra 1967 a Ivana Ljavinca 24. marca 1968, teda ešte pred povolením činnosti gréckokatolíckej cirkvi.³³ Po auguste 1968 bol pripravený na najhoršiu variantu a počítal s pokusom o úplnú likvidáciu cirkvi, s možnými transportmi ich predstaviteľov do Sovietskeho zväzu a podobne.³⁴ Normalizačný režim obnovenej cirkvi neprial. V českých krajinách sa mimo Prahu (a krátko aj v Brne) konali bohoslužby vo východnom obraze len v pravoslávnych kostoloch.³⁵ Hoci bola gréckokatolícka cirkev vyhlásením obnovená naďalej však bola vystavená politickému útlaku a obmedzovaná. Režim sa snažil udržať zdanie socializmu s ľudskou tvárou navonok, no v skutočnosti sa ukazovalo, že Československo v cirkevnej politike začalo postupovať späť k stavu, ktorý panoval pred udalosťami roku 1968. Tento trend sa ukázal ako pretrvávajúci počas celej dekády sedemdesiatich rokov. Gréckokatolícka cirkev bola stále pod prísny dohľadom a kontrolou štátu s obmedzenou slobodou vyjadrovania a pôsobenia. Tento stav bol dôsledkom potlačenia Pražskej jari a návratu k tvrdému komunistickému režimu, ktorý sa snažil zamedziť akýmkoľvek opakujúcim sa snahám o demokratizáciu a zmenu politického systému. Bola to doba, kedy vraj Husák na otázku Leonida Brežneva na stav cirkvi, prehlásil, že cirkvi môže zakrútiť krkom kedykoľvek sa mu zachce. Ale zároveň to bola doba, kedy začalo vznikať množstvo krúžkov, drobných seminárov a ďalších aktivít.³⁶ Príprava koncepcie „normalizačnej“ cirkevnej politiky tiež vyžadovala určitý čas a definitívne sa

33 PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal. In: *V zovretí normalizácie: cirkvi na Slovensku v rokoch 1969-1989*. Bratislava, 2004, s. 165.

34 FIALA, Petr a HANUŠ, Jiří. In: *Skrytá cirkev: Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno, 1999, s. 92.

35 HRADIL, Jakub. *K dějinám řeckokatolické církve v Čechách a na Moravě ve 20. století*. Diplomová práca. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta. 2008, s. 70.

36 SVOBODA, Bohumil. In: *Na straně národa: kardinál František Tomášek v zápase s komunistickým režimem (1965-1989)*. Praha, 2006, s. 84.

ukončila až začiatkom roka 1970; vtedy aj vo vzťahoch štátu a cirkví naplno odštartovala vlastná „normalizácia“. „Znormalizované vzťahy“ štátu a cirkví v podstate pretrvávali až do (k čiastkovým zmenám dochádzalo najmä od polovice 80. rokov) pádu komunistického režimu v Československu koncom roka 1989.³⁷ Znamenalo to jednoznačne ateizáciu v celej spoločnosti na ceste za socializmom a komunizmom: v škole, v rodine, na dedine, v závode, v nemocnici, skrátka všade. Zrieknutie sa náboženstva sa malo hodnotiť ako podpora socializmu. Nastáva zároveň znemožňovanie zapĺňania biskupských stolcov, sťažovalo sa prijímanie do seminárov a do cirkevných ustanovizní prenikal svetský duch. Toto všetko charakterizuje obdobie nasledujúcich dvadsiatich rokov.³⁸ Normalizačné opatrenia týkajúce sa gréckokatolíckej cirkvi boli rozsiahlejšie a tvrdšie než v ostatných cirkvách, pretože museli riešiť širšiu paletu problémov. Okrem tých, ktoré sa vzťahovali aj na iné cirkvi (vyučovanie náboženstva, rehole, zatlačanie cirkví do verejnej sféry atď.), bol tu aj problém vzájomných vzťahov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou, ktorý často nadobúdal politické zafarbenie. Práve neurovnané vzťahy medzi týmito dvoma cirkvami a snaha štátnej moci riešiť ich dohodami vtláčali osobitný charakter tejto normalizácii.³⁹ Vonkajšie faktory hrali taktiež svoju úlohu a to hlavne spojenie s Vatikánom a kontakty s niektorými kňazmi, ktorí v rokoch 1968-1969 odišli do cirkevnej emigrácie.

Medzitým pokračovali snahy gréckokatolíkov o obnovenie oficiálneho vzdelávania vo vlastných štruktúrach. V apríli 1969, po sociálno-politických zmenách, bol Mons. Ján Hirka menovaný za dočasného apoštolského administrátora s právami diecézneho biskupa a ThDr. Vasil' Hopko bol menovaný za biskupa konsekrátora pre Prešovskú eparchiu. Po mnohých rokoch, keď bola gréckokatolícka cirkev v Československu nezákonná sa nedostatok kňazov, ktorí by mohli vykonávať pastoračnú prácu, stal naliehavým problémom. Z tohto dôvodu požiadal apoštolský administrátor Ján Hirka dňa 21. decembra 1968 o zriadenie Gréckokatolíckej teologickej fakulty a kňazského seminára v Prešove. Svoj list adresoval na

³⁷ PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor. In: *Jaro '68 a nástup normalizace: Československo v letech 1968-1971*. Praha, 2018, s. 213.

³⁸ ŠTURÁK, Peter. In: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945-1989*. Prešov, 1999, s. 159.

³⁹ BARNOVSKÝ, Michal. *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev na Slovensku v období normalizácie. (september 1968 – koniec 70. rokov)*. PERNES, Jiří (ed.) In: *Po stopách nedávnej histórie: sborník k 75. narodeninám doc. Karla Kaplana*. Brno: Prius, 2003, s. 305.

Úrad pre cirkevné veci so sídlom v Bratislave a hlavným dôvodom, ktorý uviedol, bol akútny nedostatok kňazov.⁴⁰

Neblahým dôsledkom Prešovského soboru bolo aj zrušenie kňazského seminára pri Teologickej akademii, ktorú už v roku 1880 založil prešovský biskup ThDr. Mikuláš Tóth (v r. 1950 niesla názov Vysoká škola bohoslovecká). Činnosť gréckokatolíckej cirkvi bola obnovená až po osemnástich rokoch vládnym nariadením z dňa 13. júna 1968. Aj napriek tejto rehabilitácii gréckokatolíckej cirkvi nebola vrátená biskupská rezidencia, bohoslovecká fakulta, kňazský seminár ani mnohé chrámy, farské budovy a cirkevné školy. Muselo ubehnúť ešte dlhých 20 rokov, aby bola gréckokatolíkom vrátená bohoslovecká fakulta i kňazský seminár.⁴¹ Po dobu nasledujúcich rokov ordinár Mons. Ján Hirka adresoval listy na najvyššie miesta, ale všetky prosby ostali bez vypočutia a gréckokatolícki bohoslovci počas celých 23 rokov študovali v obmedzenom počte.⁴² V rokoch 1968–1989 bolo dovolené vyštudovať 58 záujemcom o teológiu na CMBF⁴³ v Bratislave.

Nedostatok nových kňazov bol jedným z problémov s ktorými sa potýkala gréckokatolícka cirkev po obnovení. Okrem iného slúžiaci kňazi boli v dôchodkovom veku. Príležitosť študovať dostali dvaja až štyria bohoslovci ročne na Rímskokatolíckej teologickej fakulte Cyrila a Metoda v Bratislave a na Rímskokatolíckej teologickej fakulte Cyrila a Metoda v Litoměřiciach. Štátne orgány neodpovedali na sťažnosti a naliehavé požiadavky ordinára Jána Hirku, týkajúce sa obmedzovania štúdia gréckokatolíckych bohoslovcov. Aby mohol vôbec bohoslovec študovať musel dodať niekoľko dokumentov a mať absolvované gymnázium, alebo úspešnú maturitnú skúšku. Ďalej musel záujemca dodať osvedčenie o štátnom občianstve, rodný list, krstný list, sobášny list, prihlášku na vysokoškolské štúdium, lekárske potvrdenie, životopis, odporúčanie od miestneho kňaza. Aby toho nebolo málo tak sa taktiež skúmali rodinné pomery, pracovné pozadie a mnoho ďalšieho. Situácia sa zhoršila v roku 1970, keď bolo externé štúdium úplne zakázané. Týmto krokom ešte viac obmedzili možnosti bohoslovcov dokončiť svoje vzdelanie. Prechod z externého na denné štúdium bol prakticky nemožný, keďže v seminároch neboli dostupné voľné miesta. Navyše boli zavedené prísne

40 ŠTURÁK, Peter. *The situation of the Greek Catholic Church in Slovakia in the second half of 20th century*. Polonia Sacra, 2016, roč. 20, č. 2 (43), s. 19.

41 PETRO, Marek. Obnovenie Gréckokatolíckej teologickej fakulty a gréckokatolíckeho kňazského seminára po roku 1968 v Prešove. In: Sládek, Karel a kol. *Řeckokatolická církev v českých zemích. Dějiny, identita, dialog*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013, s. 68.

42 PETRÍK, Lubomír (ed.) *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda: vy ste chrám živého Boha*. Prešov, 2012, s. 154.

regulácie týkajúce sa vysvätenia. Dokončenie štúdia pre mnohých bohoslovcov znamenalo náročnú cestu, plnú prekážok a ani to stále nezaručovalo prijatie vysvätenia. V tejto zložitej situácii sa bohoslovci často uchýľovali k alternatívnym možnostiam štúdia. To znamenalo tajné štúdium a neskôr vysvätenie. Kňaz Ján Mastiliak sa rozhodol nečakať, kým komunistický režim sprísni už aj tak náročné podmienky k štúdiu. Rehoľní spolubratia Jána Mastiliaka rešpektovali ako vhodného formátora novej generácie redemptoristov. Jeho úlohou bola síce „iba“ intelektuálna formácia, v skutočnosti však bol pre tajných študentov skvelým príkladom zbožného a pracovitého rehoľného kňaza v zložitých podmienkach komunistického režimu.⁴⁴ Prednášky sa nekonali, ale skúšky áno ako na bežnej univerzite. Študent dostal hodnotenie do indexu. Vyštudovalo u neho viac ako 30 kňazov avšak významom a rozsahom sa to nedá porovnať s aktivitami tajnej cirkvi Felixa Dávidka. Na druhej strane však je potrebné zdôrazniť, že možnosti Mastiliaka boli značne obmedzené, zvlášť z dôvodu jeho zlého zdravotného stavu, preto ním vedené tajné štúdium bolo v podmienkach gréckokatolíckej cirkvi na východnom Slovensku veľmi významný a odvážny počin.⁴⁵

Zaujímavé je, že Ján Mastiliak, ktorý si prešiel 15 ročným väzením na rôznych miestach, v jednom čase zdieľal väzenskú celu s Gustávom Husákom, budúcim prezidentom.⁴⁶ Spolu s biskupom Petrom Pavlom Gojdičom boli odsúdení na doživotie. Biskup Gojdič Štátnym súdom v Bratislave dňa 15. januára 1951 v procese s biskupmi Vojtaššákom a Buzalkou, otec Mastiliak Štátnym súdom v Prahe dňa 4. apríla 1950 s „predstaviteľmi rádu“.⁴⁷ Okrem iného mu v nádeji adresoval niekoľko listov. To vraj malo pozitívny dopad na obnovu gréckokatolíckej cirkvi. Nie všetci však boli zástanci tajného štúdia. Redemptorista a lektor cirkevného práva na Rímskokatolíckej Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte v Prahe so sídlom v Litoměřiciach sa snažil o to, aby boli študenti prijímaní do seminára v Litoměřiciach a obsadzovali prázdne fary v pohraničných oblastiach, kde to bolo potrebné. Z týchto oblastí sa po roku 1968 internovaní kňazi s rodinami vracali na pôvodné miesto pôsobenia, čiže

44 MANDZÁK, Daniel Atanáz. Ilegálne vzdelávanie a formácia kňazov gréckokatolíckym redemptoristom Ivanom Mastiliakom v rokoch 1965-1989. In: JAKUBČIN, Pavol. (ed.) *Skryté pôsobenie cirkvi na Slovensku v rokoch 1948-1989: zborník z vedeckej konferencie, Bratislava 3.-4. novembra 2015*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2018, s. 169.

45 MANDZÁK, Daniel Atanáz. Ilegálne vzdelávanie a formácia kňazov gréckokatolíckym redemptoristom Ivanom Mastiliakom v rokoch 1965-1989. In: JAKUBČIN, Pavol. (ed.) *Skryté pôsobenie cirkvi na Slovensku v rokoch 1948-1989: zborník z vedeckej konferencie, Bratislava 3.-4. novembra 2015*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2018, s. 196

46 HIRKA, Ján. In: *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov, 2022, s. 219.

47 VAŠKO, Václav. In: *Likvidace řeckokatolické církve*. Kostelní Vydří, 2007, s. 51.

najčastejšie na východné Slovensko. Azda to bolo preto, že Jaroš ako uznávaný cirkevný právnik videl v tajnom štúdiu viac právnych problémov a rizík ako skutočných výhod. S postojom Jaroša nesúhlasili viacerí jeho českí spolubratia ako napríklad Jan Zemánek či Břetislav Vaněk.⁴⁸

Okrem tajného štúdia sa gréckokatolícka cirkev snažila bojovať proti komunistickému režimu samizdatovou literatúrou, ktorú šírila medzi veriacich. Samizdatová literatúra gréckokatolíckej cirkvi vznikla ako forma odporu proti komunistickému režimu, ktorý systematicky obmedzoval náboženskú slobodu. Pašovanie zo zahraničia, vydávanie a distribúcia ilegálnej náboženskej literatúry poskytovalo veriacim možnosť zdieľať svoju vieru a upevňovať si duchovnú identitu v období utlačania a prenasledovania. Ich obsah, zahŕňal modlitby, liturgické texty a biblické pasáže, časopisy, knihy. Rozsah, kde kresťanský samizdat zasiahol, je veľmi veľký. K ďalším krokom patrilo zákaz masového zhromažďovania sa. Okrem toho bolo pozastavené ďalšie vydávanie gréckokatolíckeho periodika Slovo s odôvodnením, že februárové číslo nezodpovedalo potrebám normalizácie. Aj keď prakticky toto číslo poukazovalo na začiatok cyrilometodejského jubilejného roka a teda väčšina článkov sa venovala práve tomuto jubileu. Jedinou reakciou na vtedajšiu „politiku“ bol článok s názvom Kde je naša istota? Kde začať? Čím hodnotiť? Po veľkej snahe vyšlo nasledujúce dvojčíslo až v období júla – augusta toho istého roka. Vedenie, ktoré bolo poverené redakciou v osobe Ladislava Hučka však bolo koncom roka 1969 zmenené. Novým redaktorom sa stal Emil Korba. Toto periodikum a rovnako aj Gréckokatolícky kalendár boli vydávané Spolkom sv. Vojtecha v Trnave. Nakoľko iba tomuto nakladateľstvu bol udelený štátny súhlas pre tlač náboženského charakteru.⁴⁹ Okrem samizdatu sa určitá skupina ľudí venovala prekladom náboženskej literatúry. Medzi týchto ľudí patrilo už spomínaný Ján Mastiliak, ktorý ovládal 14 jazykov a preložil viac ako 90 samizdatových titulov. Bol autorom literatúry a básní ešte pred rokom 1950, kedy ho komunistický režim poslal na 15 rokov do väzenia. Keďže nemohol publikovať pod vlastným menom, vybral si pseudonym Ivan Marianov a bol autorom diel prevažne z oblasti unionizmu, filozofii či liturgie.

48 MANDZÁK, Daniel Atanáz. Príčiny prechodu od regulárnej formácie k tajnej formácii. In: JAKUBČIN, Pavol. (ed.) *Skryté pôsobenie cirkvi na Slovensku v rokoch 1948-1989: zborník z vedeckej konferencie, Bratislava 3.-4. novembra 2015*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2018, s. 167.

49 LUKÁČOVÁ, Jana. *Gréckokatolícka cirkev v Československu v rokoch 1945-1989*. Rigorózna práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2020, s. 56

V rokoch 1969-1986 sa aktívne venoval prekladaniu nie len náboženskej literatúry. Dokonca v marci 1966, kedy sa ordinár Mons. Ján Hirka stretol s pápežom, aby mu popísal aj neľahkú situáciu v akej sa ocitla gréckokatolícka cirkev, mu mal robiť vďaka jeho jazykovým znalostiam tlmočníka.⁵⁰ Napriek podlomenému zdraviu bol vždy nápomocný gréckokatolíckej cirkvi. Či už formou jeho prekladateľských zručností, pedagogickou činnosťou, alebo ako spovedník v Katedrále sv. Jána Krstiteľa v Prešove.

2.3 Proticirkevná politika

Komunistický režim v strednej a východnej Európe nasadil rôzne stratégie v boji s cirkevnými inštitúciami v jednotlivých republikách. Prostriedky proti štátnej moci využívané na dosiahnutie týchto cieľov možno začleniť do troch okruhov. Prvým bolo vytvorenie prorežimného kňazského združenia, organizácie, ktorá svojou činnosťou pôsobila na drvivú väčšinu kňazov. Druhým prostriedkom bolo špecifické pôsobenie štátnych úradníkov, tzv. cirkevných tajomníkov. Tretí prostriedok bola činnosť Štátnej bezpečnosti nasmerovaná proti kňazom.⁵¹ Je zaujímavé, že gréckokatolícki duchovní zostali voči tomuto združeniu omnoho viac imúnni ako kňazi latinského obradu. Utrpenie a dlhoročná skúsenosť sa pre východných katolíkov ukázali dobrou školou.⁵²

V niektorých krajinách, ako napríklad Poľsko, Československo a niektoré časti bývalej Juhoslávie, bol režim konfrontačný a na cirkevné inštitúcie bolo priamo cielené. Cirkev v týchto krajinách sa často stala aktívnym centrom odporu proti komunistickému režimu, pričom mnohí duchovní a verní veriaci sa zapájali do rôznych foriem protestu a odporu. Naopak, v iných krajinách, ako napríklad Maďarsko, Slovensko a isté regióny Chorvátska, komunistický režim prijal menej konfrontačný prístup voči cirkevným inštitúciám. V niektorých prípadoch sa cirkev stala súčasťou oficiálnej štruktúry štátu a uplatňovala viac menej lojálny postoj voči komunistickému režimu. V týchto krajinách boli katolíci často vystavení tlaku a obmedzeniam zo strany štátu, avšak ich situácia sa líšila od tých, ktorí žili v republikách so silnejším odporom proti komunizmu. Takéto rozdielne postavenie jednotlivých krajín v rámci strednej a východnej

50 HIRKA, Ján. In: *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov, 2022, s. 219.

51 MANDZÁK, Daniel Atanáz. Príčiny prechodu od regulárnej formácie k tajnej formácii. In: JAKUBČIN, Pavol. (ed.) *Skryté pôsobenie cirkví na Slovensku v rokoch 1948-1989: zborník z vedeckej konferencie, Bratislava 3.-4. novembra 2015*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2018, s. 164.

52 SZABO, Miloš. Vztahy řeckokatolíků v českých zemích a prešovského ordinátu od obnovení činnosti řeckokatolícké církve po vznik pražského apoštolského exarchátu. In: Sládek, Karel a kol. *Řeckokatolícká církev v českých zemích. Dějiny, identita, dialog*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013, s. 101.

Európy viedlo k nemožnosti dosiahnutia jednotného spoločného postupu katolíkov v boji proti komunizmu. Ich rozdielne skúsenosti a postoje počas druhej svetovej vojny formovali ich názory a reakcie na komunistický režim. To znamenalo, že jednotný postup bol v tomto období ťažko realizovateľný. Komunistický režim bojoval s cirkvou všemožnými dostupnými spôsobmi napr. politickými procesmi, prenasledovaním, kontrolou, cenzúrou, konfiškáciou majetku, propagandou, spolupracou s pravoslávnu cirkvou, zákazom navštevovania kostolov, zákazom vzdelávania kňazov, zákazom výučby náboženstva, násilným premiestňovaním kňazov do iných farností, likvidáciou náboženských mierových hnutí, rušením cirkevných škôl atď.

Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku sa po jej obnovení v roku 1968 dostalo tvrdej reakcie zo strany režimu. Socialistická diktatúra prenikal aj do vnútorných cirkevných záležitostí vo farnostiach. Duchovným mohol, ale nemusel dostať povolenie na nákup duchovných či bežných vecí typu koberec a kríž. Udeľoval aj povolenia k účasti na odpustových slávnostiach. Trňom v oku mocenských orgánov boli zvlášť púte, ktoré boli známe v eparchii ako napríklad Klokočov, Čirč, ale hlavne Ľutina, ktorá sa v časoch totality v sedemdesiatych, ale hlavne osemdesiatych rokoch stala miestom manifestácie viery gréckokatolíkov. Keďže nemohli púť prekaziť, organizovali odpútavacie akcie, diskotéka v Ľutine a v susednej obci, vypli prúd v sobotu a nedeľu. Veriaci však načas dopravili do kostola na Mariánskej hore agregát. Nariadili cvičenie požiarnikov, aby sťažili autám prístup do obce, atď. V sobotu sa zjavili v Ľutine súdruhovia Jurkovský a Čelko z Ministerstva kultúry. Celé popoludnie robili nátlak na ordinára Jána Hirku, aby zrušil niektoré nočné pobožnosti.⁵³ Ani tieto opatrenia neprinesli dostatočný úspech a Sekretariát musel pútnu sezónu 1971 zhodnotiť ako problematickú a ako jeden z prejavov pretrvávajúceho vplyvu katolíckej cirkvi na obyvateľstvo.⁵⁴ Na prelome 70. a 80. rokov ako reakcia na pretrvávajúci útlak vzrástla aktivita a sebavedomie Katolíckej cirkvi v Československu. Nastávala náboženská obroda, zvyšovala sa účasť mládeže na bohoslužbách a pútiach, zintenzívnili sa náboženské prejavy.⁵⁵ Základom náboženského oživenia, a teda aj tajnej cirkvi, boli malé spoločenské (krúžky, pozostávajúce z piatich až desiatich ľudí, ktoré

53 ŠTURÁK, Peter. In: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. 1945-1989*. Prešov, 1999, s. 182.

54 CUHRA, Jaroslav. In: *Cirkevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*. Praha, 1999, s. 59.

55 BORZA, Peter, MANDZÁK Daniel, Atanáz. Sonda do života Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v období normalizácie. Doležalová, Markéta (ed.). In: *Velehrad vás volá!*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2017, s. 232.

pomáhali k poznaniu a hlbšiemu prežívaniu viery. Ich úlohou bolo, ako povedal jeden z katolíckych aktivistov, „*vychovávať inteligentných kresťanov v sociálnej spoločnosti*“.⁵⁶

Katolícka cirkev bola vzhľadom k jej tradičnému postaveniu v ČSSR hlavným cieľom normalizačných snáh. Kvôli najťaživejším následkom predchádzajúceho dvadsaťročia znamenala taktiež relatívna sloboda za pražského jara pre katolícku cirkev asi najviac zo všetkých cirkví. Naplno sa pokúsila využiť všetkých svojich možností, ktoré sa ponúkli.⁵⁷

2.4 Nádej na zmenu

Dňa 21. augusta roku 1975 v Helsinkách 35 najvyšších členských predstaviteľov podpísalo Záverečný akt Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Deklarácia z Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe v Helsinkách v roku 1975 otvorila dvere pre diskusie o ľudských právach a slobode náboženstva v Československu. Jedným zo signatárov bolo aj Československo. Výraznú súčasť tvorila problematika ľudských práv. Signatári sa zaväzovali, že nebudú klásť prekážky zlučovaniu rodín, voľnému pohybu osôb a informácií a nebudú brániť kontaktom medzi členmi rodín žijúcimi po oboch stranách železnej opony, ďalej budú rešpektovať individuálne práva svojich občanov slobodu myslenia, svedomia, presvedčenia aj náboženského vyznania) a národov (právo na sebaurčenie, rovnoprávnosť medzi národmi) a podporovať ľudské práva a základné slobody pre všetkých bez rozdielu rasy, pohlavia, jazyka či náboženstva.⁵⁸ Tento dokument priniesol občanom členských štátov nádej na možné zlepšenie situácie v otázke náboženskej slobody. Ľudské práva sa totiž stali módnou, globálnou témou. Bol to posun v medzinárodnej politike, ktorý ich podnietil k aktívnejším presadzovaniu svojich práv a slobôd. Dá sa povedať, že to bol „trojský kôň“ v Sovietskom zväze, alebo nástroj ktorý sa dal neskôr využiť v prospech všetkých občanov. Avšak, záverečný akt sa postupne stal akýmsi manifestom pre disidentské hnutia, katolícke alebo iné (ako napríklad hnutie Charta 77 v Československu). Stratégia ľudských práv bola silnou zbraňou proti komunistickým vládam, čo malo dlhodobý efekt. Spočiatku boli disidentské aktivity západnými vládami považované za destabilizačné, pretože sa obávali akéhokoľvek narušenia politického systému vo východnom bloku. Do istej miery a pre určitú dobu to platilo aj pre

56 ŠIMULČÍK, Ján. *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969–1989*. Prešov, 1997, s.15.

57 Tamtiež, s. 37.

58 SVOBODA, Libor. Vliv Helsinské konference na rozvoj aktivit církví ve středoevropském prostoru. In: Doležalová, Markéta (ed.). In: *Velehrad vás volá!*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2017, s. 34.

katolícku cirkev, ktorá sa v ére pápeža Pavla VI. snažila s komunistickými krajinami skôr vychádzať, pápežovým cieľom bolo popredne obnovenie cirkevnej hierarchie (obsadenie biskupských stolov). Na katolícky dissent a podzemné aktivity cirkvi bolo z Ríma v tejto dobe nahliadané s odstupom. Všetko sa zmenilo až s nástupom nového pápeža Jána Pavla II. v roku 1978.⁵⁹ Bolo by vhodnejšie hovoriť o duchu Helsínk než o okamžitých, hmatateľných výsledkoch. Tento duch ovplyvnil obdobie konca studenej vojny a najviac sa prejavil v Poľsku, kde vznikla doteraz nepočutá aliancia medzi cirkvou, intelektuálmi a pracujúcou triedou, prostredníctvom odborov, a predovšetkým Solidárnosť. Cirkev už nebude obhajovať len katolícke záujmy. Uvedomila si, že môže vykonávať svoje pastoračné činnosti a že tieto môžu mať aj politické dôsledky.⁶⁰ ZSSR zároveň dostalo to, čo si od konferencie sľubovalo. Teda uznanie povojnových hraníc predovšetkým medzi Nemeckou demokratickou republikou a Nemeckou spolkovou republikou, nevmiešavanie sa do vnútorných záležitostí štátu a zrieknutie sa použitia hrozby silou. Tu je potrebné povedať že táto konferencia sa stala nenápadným štartom pre disidentské hnutia vo východnom bloku.

V Československu boli vydávané tisíce exemplárov helsinského Záverečného aktu, ale nikdy neboli distribuované. A však, ako sa skutočný obsah helsinského Záverečného aktu dostával do všeobecného povedomia (čiastočne vďaka západnému rozhlasovému vysielaniu BBC alebo Rádia Slobodná Európa, respektíve Rádia Sloboda), začali ho niektorí vnímať nie ako uznanie komunistickej vlády, ale ako príležitosť postaviť sa represívnym režimom, v ktorých žili. Normatívne a inštitucionálne aspekty KBSE i Záverečný akt boli považované za sľubné.⁶¹

Významným zlomom v odporu českej spoločnosti voči komunistickej diktatúre bol vznik Charty 77, dňa 1. januára 1977. Václava Havla, najznámejšieho predstaviteľa, inšpiroval súd s kapelou The Plastic People of the Universe v roku 1975. Výraznou postavou sa stal sedemdesiatročný filozof Jan Patočka, ktorý podľahol fyzickému a psychickému vyčerpaniu

59 Tamtiež, s. 35.

60 GRONIER, Thomas. The Persecution of the Catholic Church behind the Iron Curtain: a Dilemma for the Holy See between 1945 and 1978. In: FIAMOVI, Martina, JAKUBČIN, Pavol. (eds.) *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*. Bratislava, 2010, s.342.

61 THOMAS, Daniel Charles. In: *Helsinský efekt: mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Praha, 2007, s. 107.

z mnohohodinového výsluchu v služobni ŠtB (Štátnej bezpečnosti). Poslanie jedného z prvých hovorcov Charty 77 vykonával niekoľko mesiacov.⁶²

Súd s undergroundom bol jediným politickým procesom v období „stabilizácie“. Na rozdiel od súdov, ktoré prebiehali s predstaviteľmi opozície v roku 1972, neprešiel bez protestov verejnosti, predovšetkým tvorivej inteligencie, ktorá si uvedomila že, je to vlastne aj útok na ich slobodu. Významná pre ďalší vývoj bola skutočnosť, že protestov proti tejto perzekúcii sa zúčastnili aj rôzne prúdy opozície, intelektuáli liberálne demokraticky orientovaní, aj exkomunisti, ale aj radoví občania, prevažne samozrejme ľudia tzv. normalizačne postihnutí.⁶³ Charta 77 nebola len záležitosťou skupinky vyvolených, politicky angažovaných, ale prenikla do vnútra celej spoločnosti. Bolo to obdobie aktívneho ponormalizačného odporu formou petícií a protestných listov, či už proti politickým čistkám alebo podobne. Z tohto dôvodu boli pod týmito petíciami často a hlavne zo začiatku podpísaní aj bývalí reformní komunisti (Zdeněk Mlynář), čo spôsobovalo neskôr nezhody, výhrady zo strany cirkvi ktorá bola taktiež oslovená. Signatári sa tak stávajú súčasťou reformného opozičného prúdu v dynamickej československej spoločnosti. Protesty tu hrali akúsi zjednocovaciu rolu pre všetky prúdy občianskej angažovanosti. V Charte 77 sa pomerne rýchlo zabýval zvyk, že sa jej traja hovorcovia rok čo rok striedali, pričom jeden vždy bol predstaviteľom kresťanského prúdu. Už to svedčí o tom, že kresťanských signatárov Charty 77 bolo veľa. Neodmysliteľnou súčasťou Charty 77 bol aj katolícky laik Jiří Němec. Ďalej kresťanský katolícky prúd reprezentoval katolícky laik Václav Benda, kresťanský filozof Bohumír Janát, literárna historička Mária Rút Křížíková, katolícky kňaz neskôr biskup Václav Malý, katolícky filozof Radim Palouš atď. Presné štatistiky samozrejme nevedli ani signatári, ani hovorcovia Charty 77, v dokumentoch predsa nešlo o konfesiu, ale o obhajobu ľudských práv, Charta nemala vymedzenú politickú ani ideologickú líniu a ani by to nebolo možné. Jej signatári predstavovali príliš pestrú názorovú zmes a ťažko by sa zhodli na tom, ako má vyzerat' ideálna spoločnosť. Práve preto sa obmedzovali na to, na čom sa dokázali zhodnúť, a tým bola obhajoba ľudských práv.⁶⁴

Charta 77 bola súčasťou helsinského procesu a mala nadnárodný rozmer. Napriek tomu Charta 77 nebola populárna všade, akoby ju Slovensko nepodporilo či ignorovalo. Situácia na

⁶² BĚLINA, Pavel; RAK, Jiří; POKORNÝ, Jiří; HALADA, Jaroslav; MORAVCOVÁ, Dagmar et al. *Dějiny zemí Koruny české. II., Od nástupu osvěcenství po naši dobu*. Praha, 1995, s. 303.

⁶³ OTÁHAL, Milan. In: *Opoziční proudy v české společnosti 1969-1989*. Praha, 2011, s. 122.

⁶⁴ ŠUSTROVÁ, Petruška. Křesťané a iniciativy za lidská práva. Doležalová, Markéta (ed.). In: *Velehrad vás volá!*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2017, s. 316.

Slovensku bola odlišná z viacerých dôvodov. Charta 77 bola vyhlásená v Prahe bez toho, aby sa mohol ktokoľvek zo slovenských opozičných prúdov predtým pripojiť. Nikto nevyvíjal snahu o pripojenie podpisov z Bratislavy. Jedným z dôvodov môže byť krehká miera utajenosti. Slovenské podpisy samozrejme pribudli, ale až s postupom času. Ďalším faktorom môže byť chýbajúci podpis Alexandra Dubčeka, ktorý by motivoval ďalších intelektuálov a disidentov na ktorých bola Charta 77 od začiatku orientovaná. Aj v prípade jeho neangažovanosti okolo Charty 77 možno nájsť vydané texty, ktoré túto skutočnosť kriticky reflektujú. Napríklad autor názvu Charta 77 Pavel Kohout, sám niekdajší reformný komunista, napísal vo svojej autobiografii aj, že Dubček na výzvu, aby Chartu podpísal, reagoval slovami, „... *držím palce, ale chcem si zachovať všetky opcie pre budúcnosť*“. Pochoval ich tým druhýkrát.⁶⁵ Dubček sa taktiež videl ako možný spoluautor. Nechcel Chartu iba podpísať. Tým pádom, Charta 77 nemala slovenského spoluautora ani hovorcu. Navyše normalizácia postihla Česko v oveľa väčšom merítku ako Slovensko. Všetky príslušné inštitúcie, centrá moci sa nachádzali v Čechách a tam aj presadzovali svoju normalizačnú politiku. Na Slovensko teda mali tieto sily menší dosah. Slováci sa obávali možných represíí, ktoré by ich mohli postihnúť. Taktiež, že ich podpis bude vnímaný ako podpora českej opozície viac než ako vyjadrenie ich vlastných problémov a požiadaviek. Charta vo vzťahu k Slovákom do istej miery zopakovala jednostrannosť českého postoja zo šesťdesiateho ôsmeho roku. „Najprv demokratizácia“ a až potom to ostatné! Charta položila výlučný dôraz na občianske a politické slobody, prezentovala sa ako výlučne občianska iniciatíva, občiansko-politické hnutie. V úvodnom Prehlásení a ani v následných dokumentoch Charty, tak nenájdeme ani slova o slovensko — českých vzťahoch a problémoch, ktoré sa objavili, narastali a akumulovali po vzniku komunistickej federácie sovietskeho typu v Československu. Pre Slovákov naďalej zostala prioritou nedoriešená, pretože danou federáciou zle vyriešená slovensko — česká otázka, ktorú Charta nevezala na vedomie.⁶⁶ Nakoniec Charta získala podpis Miroslava Kusého, Dominika Tatarky a Jána Mlynárika. Šlo ale o Slovákov „pražských“ žijúcich dlhodobo v Čechách, ale nestali sa súčasťou reprezentácie. Charta 77 mala svojich reprezentantov z oblasti občianskej, politickej, náboženskej ale nemala Slováka, hoc sa zaoberala právami rôznych menšín v Československu, vrátane etnických skupín ako Maďari, Nemci, Rómovia a Ukrajinci.

⁶⁵ ŽELEZNÝ, Jakub. *Dubček kontroverzná osobnosť* [Recenze]. Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů, 5(4), 2011, s. 136.

⁶⁶ Charta 77 a ľudské práva. Milan Kusý. [online] Dostupné In: https://web.archive.org/web/20170715175138/http://www.olp.sk/docs/charta_77_prof_kusy.pdf [cit.30.03.2024]

Ďalším faktorom s ktorým bolo potrebné pri šírení Charty 77 na Slovensku rátať bola cirkev. Či už rímskokatolícka, obnovená gréckokatolícka alebo evanjelická. V Čechách a na Slovensku sa sekularizácia odohrávala odlišným spôsobom. V Čechách sa proces sekularizácie začal v 19. storočí a spôsobil pokles v náboženskej praxi a vplyve cirkvi. To bolo ďalej ovplyvnené urbanizáciou a industrializáciou. Naopak, na Slovensku cirkev a náboženské hodnoty zohrávali významnejšiu úlohu v spoločnosti, a preto sa sekularizácia prejavovala menej výrazne.

Rímskokatolícka cirkev v Československu sa ako celok oficiálne nepodpísala pod Chartu 77, ani žiadnym iným spôsobom nevyjadrila podporu pre túto vec. Urobili tak iba dotyční jednotlivci. Do prípravy tohto dokumentu sa zapojili mnohí českí katolícki duchovní (Václav Malý, Josef Zvěřina) aj laici (Jiří Němec, Ivan Medek). V sedemdesiatych rokoch sa ale oficiálna cirkev, len obtiažne zapojovala do dialógu s disidentským prostredím. Účasť katolíkov v Charte 77 totiž vyvolávala vo vnútri katolíckeho spoločenstva rozdielne postoje, čo bolo výhradami k spolupráci s marxistami a bývalými členmi KSČ (ako bol napr. bývalý minister školstva v šesťdesiatych rokoch a neskorší minister zahraničia v roku 1968 Jiří Hájek). Práve kňazi ako Mádr, Zvěřina a Malý sa ale nakoniec stali najbližšími duchovnými poradcami arcibiskupa Tomáška a prispeli k prehodnoteniu jeho stanoviska v prospech uznania občianskych aktivít.⁶⁷ Ako som už spomínala najväčšou prekážkou k podpisu nebol bytostný nesúhlas s obsahom Charty 77, ale fakt že signatármi sú aj bývalí reformní komunisti. Rímskokatolícka cirkev v Čechách sa týmto spôsobom hoc na poslednú chvíľu zapojila a mala svoje zastúpenie medzi signatármi.

Čo sa týkalo cirkvi na Slovensku, tak tvorila špecifický typ opozície, ktorý bojoval za náboženskú slobodu vlastným spôsobom. Veriaci sa viac spoliehali na ochranu svojej náboženskej slobody zo strany cirkvi, než na politické alebo občianske iniciatívy. Pre gréckokatolícku cirkev šlo o obdobie kedy mala problémy sama so svojou existenciou a prežitím z nedostatku prostriedkov tak materiálnych ako aj duchovných spojené s administratívnym skrytým prenasledovaním. Chartu 77 nikto z gréckokatolíckej cirkvi nepodpísal. Gréckokatolícka cirkev bola v tomto čase iba tolerovaná a vedela, čo môže stratiť. Nechcela znova riskovať svoju existenciu pričom obsah Charty 77 nebol verejne občanom známy. Cirkev pod prísny dozor obmedzila aktivity presahujúce rámec čisto náboženských

⁶⁷ PAULAS, Jan, ŠEBEK, Jaroslav (eds). In: *Katolícke noviny 1949-1989*. Praha, 2009, s. 162.

úkonov.⁶⁸ Vedenie cirkvi si to uvedomovalo, a preto sa vyhýbalo kolíziám s mocou. K spoločenským problémom sa v podstate nevyjadrovalo a iba občas opakovalo požiadavky cirkvi, týkajúce sa majetkovoprávneho vysporiadania, vrátenia rezidencie a zriadenia bohosloveckej fakulty.⁶⁹ Po roku 1971 zoslabol otvorený odpor gréckokatolícky odpor proti normalizačnej politike, bol takmer neviditeľný, lebo sa preplietal s deklaráciami o lojalite, s výzvami k veriacim, aby vo voľbách odovzdali svoj hlas jednotnej kandidátke, dištancovaním sa od „protisocialistických síl“, odsúdením Charty 77 a pod. Moc totiž na jednej strane zatlačala cirkvi do neverejnej sféry, do múrov kostola a súkromia, na strane druhej ich nútila dávať podobné vyhlásenia.⁷⁰

Po tomto roku sa gréckokatolícka cirkev priklonila k tradícii než k modernite a nedá sa hovoriť o aktívnom protirežimnom odpore oficiálnej cirkvi. Tento odklon od modernity bol vnímaný ako spôsob, ako udržať a posilniť cirkevnú identitu v čase veľkých politických zmien a represíí.

Gréckokatolícka cirkev sa prevažne oficiálne angažovala v boji za náboženskú slobodu, a to na základe deklarácií ústavy, ale aj v rámci svojich snáh mať vlastných biskupov a bohosloveckú fakultu, podobne ako iné cirkvi v Československu. V čase vzniku Charty 77 sa našli jednotlivci, konkrétne dvaja rímskokatolícki slovenskí kňazi, Marián Zajíček a Róbert Gombík, ktorí podpísali Chartu 77 z vlastnej túžby urobiť niečo pre disent v Prahe. Marián Zajíček nastúpil ako kaplán v Banskej Štiavnici v rokoch 1976–1978. Potom pôsobil v Pezinku. Informáciu o Charte 77 mu sprostredkoval priateľ, taktiež kňaz Robert Gombík zo Senca. Vybrali sa do Prahy za chartistom Pavlom Kohoutom, lebo jeho adresa odznela v televízii. Kohout im poradil, aby si to rozmysleli a poslal ich za kresťanským intelektuálom Jánom Sokolom. Ten ich angažovanie sa podporil a obaja Chartu 77 nakoniec podpísali. Rozhodli sa ju rozšíriť aj do širšieho povedomia na Slovensku a texty poslali svojim známym. Ako spiatočnú adresu použili falošnú pečiatku „slovenská kniha“, ktorú sami vyrobili. Vďaka tomuto ich ŠtB ľahko odhalila a zadržala. Obaja boli obvinení z podvracania republiky, ale po niekoľkých dňoch boli prepustení a stíhaní na slobode. O procese so slovenskými duchovnými informovala Slobodná Európa a

⁶⁸ BORZA, Peter. In: *Na pomedzí Východu a Západu. Výbrané kapitoly z dejín východných kresťanov na Slovensku*. Košice, 2021, s. 58.

⁶⁹ BORZA, Peter, MANDZÁK Daniel, Atanáz. Sonda do života Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v období normalizácie. Doležalová, Markéta (ed.). In: *Velehrad vás volá!*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2017, s. 231.

⁷⁰ BARNOVSKÝ, Michal. *Gréckokatolícka a pravoslávna cirkev na Slovensku v období normalizácie. (september 1968 – koniec 70. rokov)*. PERNES, Jirí (ed.) In: *Po stopách nedávnej historie: sborník k 75. narodeninám doc. Karla Kaplana*. Brno: Prius, 2003, s. 307.

Hlas Ameriky. K obhajobe sa sám prihlásil známy advokát politických disidentov Ján Čarnogurský. Podporu im vyjadrilo množstvo ľudí z podpisovej kampane, ktorú organizovala Amnesty International. ŠtB prepustilo nevinných kňazov, ale odobrala im štátny súhlas na vykonávanie kňazského povolenia a vyšetrovanie pokračovalo ďalej.

Róbert Gombík sa rozhodol vykonávať svoje kňazské povolanie v tajnosti. Istý čas pracoval v ovocných sadoch a ako skladník. Napriek tomu, že mal dcéru a manželku, podarilo sa mu postupne obnoviť svoju pastoračnú činnosť od roku 1986. Naopak, Marián Zajíček sa neodvážil vrátiť ku kňazskej službe, ale túžil byť stále užitočný. Preto sa presťahoval do Prahy, kde sa oženil a mal dieťa. Pracoval na železnici a súčasne pokračoval v šírení textu Charty 77. Týmto spôsobom sa obaja, hoc rozličným spôsobom, angažovali vo vzniku a šírení hnutia za náboženské práva a slobodu prejavu.

Hoci Charta 77 nevyvolala na Slovensku výraznú odozvu, jej existencia mohla v niektorých prípadoch pritiahnúť pozornosť k otázkam náboženských práv a slobody. Hoci hlavným zameraním dokumentu boli politické a občianske slobody, nezabudlo sa ani na práva týkajúce sa náboženstva. Celkovo by sa dalo povedať, že Charta 77 prispela k posilneniu povedomia o všeobecných právach a slobodách, vrátane tých náboženských.

2.5 Ján Pavol II – Jeden z nás

Výber nového pápeža len krátko po konferencii v Helsinkách potvrdil nádej ľudí a dodal im impulz, ktorý potrebovali. Konečne sa na pápežskom stolci ocitol človek, ktorý pozná problémy ľudí, problémy komunizmu a rozumie im. Zvolenie Poliaka za pápeža prinieslo zmeny v medzinárodnej politike Vatikánu. Doterajšia politika bola považovaná za príliš pasívnu a založenú na diskkrétnej diplomacii. To viedlo k obvineniam z prílišnej prívetivosti a nedostatku tlaku na krajiny socialistického bloku. Avšak zároveň to otvorilo dvere pre vytvorenie nových nástrojov, ako bol Záverečný akt Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, ktorý zdôrazňoval ľudské práva, vrátane slobody náboženského vyznania. Nový pápež Ján Pavol II. tieto úspechy neprehliadal a často sa na ne odvolával vo svojich rokovaníach s autoritami. Zároveň však nechal na čele vatikánskej diplomacie kardinála Agostina Casaroliho, ktorý bol doteraz spojený s tendenciou kompromisu v mene "zachovania toho, čo sa dá zachrániť" vo vzťahoch s krajinami Východného bloku. Napriek tomu posilnil vatikánsku diplomaciu. Dal vatikánskej zahraničnej politike rozhodne vyhranenejší tón a nevyhýbal sa jasným formuláciám, ktoré často iritovali socialistických predstaviteľov. V Sovietskom zväze to

vyvolalo veľký rozruch. Jeho pôsobenie na čele katolíckej cirkvi prinášalo sovietskemu vedeniu nervozitu, pretože sa obávali jeho vplyvu vo východnom bloku. Isté je, že od roku 1978 činil ústupky vo vyjednávaní štát, už nie cirkev.⁷¹ Svoj pontifikát začal Ján Pavol II. výzvou: „*Nebojte sa. Otvorte dvere Kristovi.*“ V istom zmysle to bolo povzbudenie určené všetkým ľuďom, aby premáhali strach v súčasnej svetovej situácii na východe i na západe, na severe i na juhu. „*Nebojte sa toho, čo ste vy sami stvorili, nebojte sa ani toho, čo človek vytvoril a čo sa deň čo deň pre neho stáva nebezpečným. A nakoniec, nebojte sa ani seba samých*“, takto vysvetľoval svoju výzvu samotný Ján Pavol II.⁷² Gesto, ktoré novozvolený pápež urobil voči prímasovi Stefanovi Wyszyńskému počas omše na začiatku svojho pontifikátu 22. októbra 1978, je všeobecne známe. Počas tzv. poklony Ján Pavol II. nedovolil, aby sa k nemu prímát uklonil, sám mu pobozkal ruky. Rovnakým spôsobom zaobchádzal aj s kardinálom Josyfom Slipyim, hlavou Ukrajinskej gréckokatolíckej cirkvi. Týmto gestom vyjadril uznanie osudu samotného hierarchu, ktorý strávil 18 rokov svojho života v táboroch, ale aj Cirkvi samotnej pod jeho vedením. Je dôležité povedať, že v Poľsku, ako aj v Sovietskom zväze, východný katolicizmus nebol úplne zakázaný. V dôsledku operácie "Wisła" v roku 1947 bol dezorganizovaný a zbavený svojej hierarchie. Špeciálne právomoci na starostlivosť o gréckokatolíkov v Poľsku boli potom udelené prímasovi Stefanovi Wyszyńskému Vatikánom, čo určite ovplyvnilo postoj Jána Pavla II. hlavne v prípade prenasledovanej Cirkvi, vzhľadom na jeho spoluprácu a priateľstvo s neskorším pápežom.

Jeho návšteva v Poľsku roku 1979 bola spoločenským míľnikom. Pápež bol rétoricky nadaný a často využíval svoje prejavy, prenikavé príhovory a listy, aby oslovoval a ovplyvňoval širokú verejnosť a v neposlednom rade zdôrazňoval dôležité témy pre cirkev a svet. Kládol mimoriadne silný dôraz na aktívnu komunikáciu na všetky strany, formovanie verejnej mienky a skryté posolstvo. Pápežova návšteva bola tolerovaná z diplomatického hľadiska, nakoľko nebol len predstaviteľ cirkvi ale aj hlava vatikánskeho štátu. Každá jeho návšteva sa vyjednávala s vládou Poľska, ale cirkev si nikdy nepýtala povolenie. Jeho návšteva bola dopredu schválená a všetko malo symbolický plán. Či už ide o ústredný preslov, miesto kde sa malo zhromaždenie konať, téma kázania, oblečenie. Každý jeho krok bol dopredu premyslený. Behom jeho návštevy došlo k niekoľkým spontánnym, fascinujúcim momentom. Nie náhodou

⁷¹ BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolícká cirkev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno, 2013, 54.

⁷² DEMJANOVIČOVÁ, Anna. *Prínos pontifikátu Jána Pavla II. pre Gréckokatolícku cirkev na Slovensku*. Rigorózna práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2011, s. 65.

Ján Pavol II. po vystúpení z lietadla pobožkal zem na znak rešpektu a prehovoril v jeho rodnom jazyku. Na varšavskom letisku ho uvítal Henryk Jabłoński, predseda štátnej rady, čiže prezident.

Na rok 1979 pripadlo deväťsto ročné výročie úmrtie sv. Stanislava. Ján Pavol II. hodlal prísť do krajiny koncom mája a zúčastniť sa osláv deväťsto ročného výročia mučeníckej smrti svätého Stanislava, ktorý mal byť uzavretý sedemročný cyklus modlitieb, ktorý sám v roku 192 zahájil. Krakovský biskup Stanislav (11.storočie) bol zavraždený vojakmi kráľa Boleslava Chrabrého, práve keď slúžil omšu – postihol ho rovnaký osud ako anglického svätého kráľa Thomasa Becketa. Prorežimní spisovatelia sv. Štefana líčili ako „protiľudového konšpirátora“ plniaceho rozkazy teoretického pápeža Gregora VII. Cirkev v ňom videla symbol občianskej statočnosti a morálnej nepoddajnosti. Evidentná aktuálnosť kultu sv. Stanislava Gierkov⁷³ režim iritovala.⁷⁴

Trináť miliónov Poliakov, to je viac ako tretina obyvateľov, videlo pápeža osobne. A všetci ho videli v televízii, alebo ho počuli v rádiu. Behom deviatich dní prežila krajina niečo čo politológ Bogdan Szajkowski opísal „ako psychologické zemetrasenie, príležitosť k masovej politickej katarzii“. *Veci, v ktoré ľudia celé desaťročia verili, ale nemohli ich verejne prehlásiť, prehlásil Ján Pavol. Veci, ktoré chceli povedať, povedal on. Dokonca aj spôsob, akým ich povedal, bol rozdielny, pretože pápež hovoril „krásnou sonornnou poľštinou, tak odlišnou od stuhnutej oficiálnej reči komunistického Poľska“.* Vždycky tvrdil, že to bola pútna cesta, a tak jej primárny efekt mal byť vidieť v oblasti ľudského ducha.⁷⁵ A tak ich musí o niečo požiadať vo chvíli keď sa pripravuje opustiť „*Krakov, kde milujem každý kameň a každá tehla je mi drahá*“, rovnako sa pripravuje opustiť „*svoje Poľsko*“, ktoré ho prijalo tak, ako za celé tisícročia neprijalo žiadneho svojho syna.⁷⁶ Ján Pavol II. často využíva privlastňovacie zámená a osobné spomienky, napríklad: „*počínajúc mojimi rodičmi, mojím bratom a sestrou, ich pamiatka je pre mňa spojená s týmto miestom,*“⁷⁷ aby sa tak priblížil všetkým ľuďom a vytvoril v nich pocit, že zdieľajú spoločné hodnoty.

⁷³ Edward Gierek bol prvý tajomník Poľskej zjednotenej robotníckej strany od 1970-1980.

⁷⁴ LUXMOORE, Jonathan, LÍNEK, Josef, BABIUCH-LUXMOORE, Jolanta. In: *Vatikán a rudý prapor: zápas o duši východní Evropy : studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států*. Praha, 2003, s. 305

⁷⁵ WEIGEL, John, DEUTSCHMANN, Karel, ZVĚŘINOVÁ, Jana, ŠEDÁ, Věra, FAKTOR, Viktor. In: *Svědék naděje: životopis papeže Jana Pavla II.* Praha, 2000, s. 318.

⁷⁶ Tamtiež, s. 317.

⁷⁷ Tamtiež, s. 313.

Situácia v Poľsku bola výnimočná aj tým, že došlo k rýchlemu zjednoteniu opozície, pričom vedúcu úlohu zohrávala Solidarita. K robotníckej opozícii sa neskôr samozrejme pripojili aj intelektuáli a cirkev. Takéto spojenie sa nikde inde vo východnom bloku nepodarilo.

Ján Pavol II. vyzýval Európu pri jeho návštevách, aby sa vrátila ku kresťanským koreňom. Musí sa vrátiť pretože inak nebude existovať. Európa bola v tom čase rozdelená na východnú a západnú. K tomuto rozdeleniu, ktoré má svoj pôvod v náboženskom, politickom a kultúrnom delení, sa pápež často vrátil, zdôrazňujúc, že obe veľké európske tradície, ktoré sú symbolizované Rímom a Konštantínopolom, sú navzájom doplnujúce sa. Tieto dve tradície podľa pápeža predstavujú "dva plúca Európy", a teda sú prirodzene a neoddeliteľne spojené.⁷⁸ Vo východnom kresťanstve nevidel alternatívu k Rímu, ale ako jeho doplnok. Svoju metaforu uviedol do praxe keď v roku 1981 vyhlásil, že svätí Cyril a Metod sú spolupatrónmi Európy. Tým zdôraznil, že Cirkvi západnej a východnej tradície sú úzko prepojené. Po dobu tisíc rokov spoločne formovali duchovný a kultúrny priestor kontinentu. Z toho dôvodu vkladal veľkú dôveru do ekumenického dialógu.

Jeho druhá návšteva v Poľsku, ktorá prebiehala od 16. do 23. júna 1983, bola najvýznamnejšia a vysoko politická. Najmä vzhľadom na skutočnosť, že Poľská ľudová republika bola v tom čase vo vojnovom stave od 13. decembra 1981 do 22. júla 1983. Následné modlitby, odmietanie stanného práva a vyzývanie poľského ľudu a vojakov vo Vatikánskom rozhlase spravili z pápeža kľúčovú postavu poľskej vnútornej politiky. USA si uvedomovali, že získanie pápeža na ich stranu pomôže liberalizácii východu. Listom pápeža sa mal začať nový dialóg medzi Cirkvou a Poľskou ľudovou republikou. Na jednej strane sa pápež snažil zachovať si dobré vzťahy s Poľskom, nevystupovať veľmi razantne proti marxisticko-leninskej ideológii, ktorú odmietal. Naoko tiež vyzýval k mierovému riešeniu sporov. No na strane druhej však s tajnou službou CIA podporoval ilegálnych aktivistov Solidarity.⁷⁹

Okrem toho, mesiac pred jeho návštevou v Poľsku bol zranený počas atentátu tureckým útočníkom dňa 13. mája 1983. Podozrenie zo zorganizovania atentátu padlo na Moskvu

⁷⁸ ŁASZKIEWICZ, Hubert. Jan Paweł a Europa Środkowo-Wschodnia. Kłoczowski, Jerzy, Głuch, Grzegorz. In: *Historia jest wspólna: Jan Paweł II Wielki a dziedzictwo Rzeczypospolitej Wielu Narodów i Europy Środkowo-Wschodniej*. Lublin, 2006, s. 43.

⁷⁹ SZABÓ, Pavol. *Nové prístupy zahraničnej politiky a diplomacie Vatikánu v druhej polovici 20. storočia*. Diplomová práca. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2013, s. 37.

a bulharských spojencov Sovietskeho zväzu.⁸⁰ Dôležité ruské archívy ostávajú pre bádateľov uzavreté, a aj keby boli otvorené, dá sa ľahko predstaviť, že záležitosť podobného druhu v nich nebude.⁸¹ Vzájomné vzťahy medzi pápežom a komunistickým režimom boli v tej dobe napäté, ale nedokázali mu zabrániť v príchode. Odznel však zákaz navštíviť jadro Solidarity v Gdaňsku a už vôbec nie zúčastniť sa stretnutia s Lechom Wałęsom. Jánovi Pavlovi II. sa predsa len podarilo stretnutie vyjednať. Predáka Solidarity prepravili do Tatier, kde schôdzka prebehla, na palube vrtuľníka poľskej armády. Bolo to symbolické stretnutie, ktoré naznačilo, že v Poľsku všetko neprebieha presne podľa direktív režimu.⁸²

Hnutia Solidarita vzniklo v roku 1980, ale už rok a pól muselo fungovať ilegálne v podzemí. Jeho druhá poľská púť mala jediný účel – mala povzbudiť atmosféru očakávania a uistiť Poliakov, že ich boj nebol márný. Pápež zdokonalil svoje učenie o spoločnosti z roku 1979.⁸³ Celá návšteva sa niesla v duchu utrpenia a symbolu Kristovho kríža. Pápež prišiel do Varšavy 16. júna a kontrast medzi jeho chovaním v roku 1979 a 1983 bol okamžite zrejmý. Neskôr toho dňa v katedrále sv. Jana povedal Ján Pavol jasne to, čo bez slova signalizoval na letisku, že prišiel do Poľska, aby „sa postavil pod Kristov kríž“ so všetkými svojimi krajanmi, „zvlášť s tými, ktorí najostrejšie zakusujú horské sklamanie, pokorenie, utrpenie z toho, že boli zbavené svojej slobody, že sa zmýlili, že sa dupalo po ich dôstojnosti.“⁸⁴

Ján Pavol II. mal rád metonymiu, používal nepriame symboly, významy a históriu, ktorú Poliaci dobre poznali. Wojtyłovo detstvo sa zhodovalo s jediným obdobím slobody, ktoré Poľsko poznalo medzi rokmi 1772 a 1989. Dve desaťročia medzi porážkou sovietskej Červenej armády maršala Jozefa Piłsudského v roku 1920 a nemeckou inváziou v roku 1939. Wojtyła tak vyrastal v skúsenostiach s národnou slobodou, ale aj porozumením.⁸⁵ Ján Pavol II osobne priradil veľký význam udalostiam, ktoré sa odohrali krátko po jeho narodení. Narodil sa v máji roku 1920, v čase Poľsko-sovietskej vojny. Tento historický moment mu vryl do pamäti významný dlh voči

⁸⁰ LUXMOORE, Jonathan, LÍNEK, Josef, BABIUCH-LUXMOORE, Jolanta. In: *Vatikán a rudý prapor: zápas o duši východní Evropy : studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států*. Praha, 2003, s. 334.

⁸¹ WEIGEL, John, DEUTSCHMANN, Karel, ZVĚŘINOVÁ, Jana, ŠEDÁ, Věra, FAKTOR, Viktor. In: *Svědék naděje: životopis papeže Jana Pavla II*. Praha, 2000, s. 418.

⁸² LUXMOORE, Jonathan, LÍNEK, Josef, BABIUCH-LUXMOORE, Jolanta. In: *Vatikán a rudý prapor: zápas o duši východní Evropy : studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států*. Praha, 2003, s. 357.

⁸³ Tamtiež, s. 357.

⁸⁴ WEIGEL, John, DEUTSCHMANN, Karel, ZVĚŘINOVÁ, Jana, ŠEDÁ, Věra, FAKTOR, Viktor. In: *Svědék naděje: životopis papeže Jana Pavla II*. Praha, 2000, s. 456.

⁸⁵ Biography of Saint John Paul II. Britannica. [online] Dostupné In: <https://www.britannica.com/biography/Saint-John-Paul-II> [cit. 27.03.2024]

tým, ktorí sa odvážili postaviť sa útočníkom a bojovať za svoju krajinu. Veril, že víťazstvo v bitke pri Varšave dňa 15. augusta 1920 symbolicky značilo koniec „vojenského eposu“ boja za nezávislosť Poľska. Toto víťazstvo malo obrovský vplyv nielen na znovuzrodené Poľsko, ale aj na celú Európu a kresťanskú civilizáciu. Prirovnal ho k historickému víťazstvu vo Viedni v roku 1683, keď vojská kráľa Jána III. Sobieskeho definitívne porazili tureckú armádu a zastavili ich postup do Európy. Ján Pavol II takýmto spôsobom zdôraznil význam historických udalostí a prepojenie na vlastný život. Tieto momenty považoval za kľúčové pri formovaní identity a osudu Poľska a celej kresťanskej civilizácie. Tu je nutné povedať, že západný svet bohužiaľ nepochopil tieto politické narážky.

Tretia návšteva Jána Pavla II. prebiehala od 8. do 14. júna roku 1987. Dve predchádzajúce návštevy hlavy katolíckej cirkvi v rokoch 1979 a 1983 ukázali, že pápežské návštevy presahujú čisto náboženský rozmer a môžu mať vážne politické a sociálne dôsledky. Nebolo tomu inak ani v roku 1987. Generál Jaruzelský očakával, že ohlásený príchod pápeža pomôže zmierniť napätie medzi úradmi a spoločnosťou a zlepšiť obraz vlády Poľskej ľudovej republiky v očiach sveta. Pápežov harmonogram pozostával z návštevy „Trojmesta“, čiže kolísky Solidárnosti a pomodlenia sa vo Varšave pri hrobe muža zavraždeného v roku 1984, kňaza Jerzyho Popiełuszka. Popiełuszko viedol vo svojom kostole omše za vlasť a jeho omše vo Varšave pritiahli 10 000 ľudí, Otec Jerzy Popiełuszko sa vracal autom v noci 19. októbra 1984 z Bydhošti do Varšavy a zastavili ho traja dôstojníci štátnej bezpečnosti. Ubili ho k smrti a potom vhodili jeho potlčené, zviazané telo u Włocławku do Vistuly. Poľský štátny rozhlas druhého dňa hlásil, že Jerzy Popiełuszko zmizol a predpokladá sa, že bol unesený.⁸⁶ Na pláne boli tiež kanonizačné oslavy Karoliny Kózkównej, ktorú zavraždil v roku 1914 ruský vojak. Pápež prichádza štyri mesiace pred obnovením hnutia. V júni je hnutie stále aktívne v podzemí. Ján Pavol II. dodáva občanom odvalu, pretože si uvedomuje, že režim o chvíľu padne. Režim stráca nad republikami východného bloku kontrolu a rozsiahle zmeny sú nevyhnutné. Podielom Jána Pavla II. sa cirkev tak aktívne zapríčinila o pád totalitného režimu.

Všetky aktivity, podporné slová a činy Jána Pavla II zohrávali významnú úlohu v uznávaní a podpore najmä ukrajinských katolíkov. Pápež bol odhodlaný brániť náboženskú slobodu na Ukrajine. Vedel, že Ukrajinci sa cítia zradení ostpolitikou Pavla VI., a hoci im v tomto nie

⁸⁶ WEIGEL, John, DEUTSCHMANN, Karel, ZVĚŘINOVÁ, Jana, ŠEDÁ, Věra, FAKTOR, Viktor. In: *Svědék naděje: životopis papeže Jana Pavla II.* Praha, 2000, s. 471.

celkom dával za pravdu, chcel dať jasne najavo, že nebude prehliadať náboženskú slobodu kvôli ekumenickému dialógu, ktorý mimoriadne sťažovala skutočnosť, že do moskovského patriarchátu významne zasahovala politika Kremľa.⁸⁷ Jedným z významných momentov bola udalosť v roku 1988, keď prijal gréckokatolíkov vo Vatikáne pri príležitosti osláv 1000. výročia krstu Kyjevskej Rusi. Bola to udalosť zdôrazňujúca historické spojenectvo medzi Vatikánom a ukrajinskými katolíkami. Poskytla pápežovi priestor na vyjadrenie solidarity a podpory pre gréckokatolícku cirkev. Okrem toho organizoval Ján Pavol II. aj jubileum pri príležitosti 400. výročia Brestskej únie, ktorá bola dôležitým momentom v histórii katolíckej cirkvi na Ukrajine. Nesmieme zabudnúť na Synodu gréckokatolíckych biskupov vo Vatikáne roku 1980. To všetko podčiarklo dôležitosť a významnú úlohu, ktorú zohrávali gréckokatolíci v histórii cirkvi. Zároveň to demonštrovalo pápežov záväzok voči všetkým katolíkom, bez ohľadu na ich národnosť alebo historickú pozíciu. Vo vzťahu Jána Pavla II. k východným katolíckym cirkvám treba spomedzi početných mimoriadne dôležitých skutkov s ďalekosiahlym symbolickým a teologicko-ekleziologickým významom spomenúť predovšetkým promulgovanie Kódexu kánonov východných cirkví (CCEO), teda jednotného kódexu východného cirkevného práva, ktorá dáva východným katolíckym cirkvám pevnú vnútornú i medzicirkevnú stabilitu.⁸⁸

3 TEÓRIA A METODOLÓGIA VÝSKUMU

3.1 Určenie výskumnej témy a otázok

Pri realizácii tohto výskumu som čerpala z vlastných rodinných skúseností a spomienok zo svojho okolia. Moja náboženská identita a osobné skúsenosti hrajú taktiež úlohu pri formovaní mojich pohľadov a prístupu k danej téme. Zároveň som sa aklimatizoval do hodnotových rámcov gréckokatolíckej komunity, čo ovplyvnilo môj prístup k analýze udalostí a interpretácii cirkevných dejín. To ma zároveň motivovalo k dôkladnému výskumu a napomohlo mi to k získaniu dôvery a otvorenosti u narátorov. Je to zároveň spojené s určitým vytváraním si predpokladov o témach, ktoré by som očakávala, že budú vhodné.

⁸⁷ DANČÁK, Pavol (ed.). Sapienciálny charakter antropológie Jana Pavla II. a európska integrácia: medzinárodná vedecká konferencia konaná pod záštitou Jána Figel'a; VEGA č. 1/2479/05. 1. vyd. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU, 2007, s. 101.

⁸⁸ DANČÁK, Pavol (ed.). Sapienciálny charakter antropológie Jana Pavla II. a európska integrácia: medzinárodná vedecká konferencia konaná pod záštitou Jána Figel'a; VEGA č. 1/2479/05. 1. vyd. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU, 2007, s. 94.

Okrem toho ma k výberu témy inšpirovala aj moja bakalárska práca, ktorá sa zaoberala rusínskym vyst'ahovalectvom na prelome 19. a 20. storočia do Severnej Ameriky. Počas tohto výskumu som sa oboznámila so snaženiami významných emigrantov, ktorí sa usilovali ovplyvniť politickú situáciu v rodnej krajine. Emigranti sa snažili reagovať na udalosti, ako bol napríklad Prešovský sobor v roku 1950, aby tak vplývali na udalosti v Československu. Tieto poznatky ma neskôr motivovali k ďalšiemu prieskumu v rámci diplomovej práce.

Po konzultácii s pánom školiteľom som sa rozhodla zvoliť inú tému pre svoju diplomovú prácu. Téma Prešovského soboru je už vo veľkej miere známa a preskúmaná, s dostatkom literatúry a výskumov zaoberajúcich sa touto udalosťou a jej následkami. Okrem toho som zohľadnila aj skutočnosť, že posledný účastník Prešovského soboru je v pokročilom veku.

Po prvotnom prieskume existujúcej literatúry som si všimla, že väčšina odborných prác sa zaoberá hlavne Rímskokatolíckou cirkvou v českom kontexte a jej úlohou v oblasti náboženských práv počas totalitného režimu. Tieto práce často analyzovali iba vzťahy medzi štátom a cirkvou, pričom Gréckokatolícka cirkev bola často opomínaná. Väčšina existujúcich publikácií sa zameriava predovšetkým na prenasledovanie gréckokatolíckych biskupov počas politických zmien a represí, ktoré postihli Gréckokatolícku cirkev. Proces obnovy tejto cirkvi v období normalizácie bol zložitý a náročný. Skúsenosť Gréckokatolíckej cirkvi s normalizačným režimom, najmä pokiaľ ide o jej občiansko-politickú činnosť, predstavuje z odborného hľadiska zaujímavú a významnú tému. To ma inšpirovalo k zvoleniu si tejto témy pre diplomovú prácu. Rada by som sa viac venovala procesu obnovy Gréckokatolíckej cirkvi počas obdobia normalizácie a jej významu v kontexte náboženských práv a občianskej slobody.

Vzhľadom na túto medzeru v literatúre som sa rozhodla zamerať sa na pohľad bežného veriaceho človeka a študenta teológie a ich náboženský život v tejto oblasti. Je dôležité poznamenať, že existuje priestor pre hlbší pohľad na skúsenosti Gréckokatolíckej cirkvi v období normalizácie, ktorý by sa mohol zameriavať na jej proces obnovy a snaženie sa o zachovanie náboženských práv a slobody.

Na základe tohto som stanovila výskumnú otázku, ktorá by mohli prispieť k lepšiemu pochopeniu tohto obdobia a jeho vplyvu na Gréckokatolícku cirkev : Vidia narátori v transformácii gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1968 pôsobenie tradičných hodnôt a praxí alebo skôr modernistické snahy?

3.2 Post-positivizmus v orálnej histórii

V teoretickej aj praktickej rovine som využívala metódu orálnej histórie. Keby sme chceli orálnu históriu definovať, potom by výsledné znenie mohlo mať zhruba nasledujúcu podobu: Jedná sa o radu prepracovaných, avšak stále sa vyvíjajúcich a dotvárajúcich postupov, ich prostredníctvom sa bádateľ v oblasti humanitných a spoločenských vied doberá nových poznatkov, a to na základe ústneho podania osôb, ktoré boli účastníkmi či svedkami určitej udalosti, procesu alebo doby, ktoré bádateľ skúma, alebo osôb, ich individuálne prežitky, postoje a názory môžu obohatiť bádateľovo poznanie o ich samých, prípadne o skúmanom probléme všeobecne.⁸⁹

Oral History Association definuje orálnu históriu takto: „Orálna história je študijný odbor a metóda zhromažďovania, uchovávanía a interpretácie hlasov a spomienok ľudí, komunit a účastníkov minulých udalostí. Orálna história je najstarším typom historického výskumu, ktorý predchádza písanému slovu, a zároveň jedným z najmodernejších, ktorý sa začal magnetofónmi v 40. rokoch 20. storočia a teraz využíva digitálne technológie 21. storočia“.⁹⁰ Valerie Yow definuje orálnu históriu v knihe *Recording Oral History* ako „Záznam osobného svedectva doručeného ústnou formou“.⁹¹

V knihe *Oral History Theory* od Lynn Abrams je definovaná orálna história týmto spôsobom: „Orálna história je všeobecný termín, ktorý sa vzťahuje na dve veci. Odkazuje na proces vykonávania a zaznamenávania rozhovorov s ľuďmi s cieľom získať od nich informácie o minulosti. No orálna história je tiež výsledkom tohto rozhovoru, naratívny opis minulých udalostí. Orálna história je teda zároveň metodológia výskumu (spôsob vykonávania výskumu) aj výsledok samotného výskumného procesu; inými slovami, predstavuje nielen akt zaznamenávania, ale aj výsledný záznam, ktorý vznikne.“⁹²

Okrem tejto definície Abrams v knihe rozpracováva terminologický slovník, ktorý obsahuje stručnú definíciu niektorých najdôležitejších pojmov v odbore a konceptov v orálnej histórii. Tieto pojmy budem v mojej práci používať a riadiť sa nimi v celom výskume. *Orálnu tradíciu*

⁸⁹ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie. Praha, 2022, s. 18.

⁹⁰ Oral history defined. Oral history association. [online]. Dostupné In: <https://oralhistory.org/about/do-oral-history/> [cit. 20.04.2024]

⁹¹ YOW, Valerie. *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences*, nd ed. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2005, s. 3.

⁹² ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*. Routledge. New York, s. 2.

definuje ako: „správy alebo príbehy, ktoré sa ústne prenášajú z jednej generácie na ďalšiu. Je to dynamické a historické; neustále sa prenáša a v procese sa správa mení. Každé podanie ústneho rozprávania je ovplyvnené okolnosťami, v ktorých k prepočutiu dochádza.“. *Tazateľ*, čiže v tomto prípade ja, označuje ako *výskumník* a opýtaní v orálnom rozhovore je *narátor*⁹³ *Rozhovor* je vstupný bod z prítomnosti do kultúry minulosti a aj vzťah medzi tazateľom a narátorom, čiže sociálna štruktúra rozhovoru.⁹⁴

Orálna história je akademický odbor a výskumná metóda, ktorá sa neustále vyvíja a považuje sa za novšiu humanitnú disciplínu. Ide o proces zaznamenávania a štúdia ústnych spomienok ľudí na minulé udalosti. Táto disciplína sa postupne mení a prispôsobuje novým výskumným trendom. Orálna história, napriek svojmu vývoju stále čelí kritike, najmä z konzervatívnejších historických kruhov. Títo historici často argumentujú, že orálna história je príliš subjektívna a spoľahlivosť ľudskej pamäti je limitovaná vlastnou selektívnosťou. Jedným z hlavných argumentov konzervatívnych historikov je postavenie orálnej histórie v protiklade k písomným prameňom. Títo historici uprednostňujú písomné pramene ako primárne zdroje informácií o minulosti, považujúce ich za objektívnejšie a spoľahlivejšie v porovnaní so subjektívnym rozprávaním narátorov.

Na konci sedemdesiatych rokov orálni historici tento kriticizmus prevrátili naruby a argumentovali, že takzvaná nedôveryhodnosť pamäti je zároveň jej silou, a že subjektivita pamäti poskytuje nápovedu nielen o význame historických skúseností, ale aj o vzťahoch medzi minulosťou a prítomnosťou, medzi pamäťou a osobnou identitou, a medzi individuálnou a kolektívnou pamäťou.⁹⁵ Týmito orálnymi historikmi boli práve Luisa Passerini, Alessandro Portelli, Ronald J. Grele, Michael Frisch atď. Vznikol tým nový smer orálnej histórie, tretia paradigma post-positivistická, ktorá sa odlišuje od predchádzajúceho pozitivistického prístupu, ktorý kládol dôraz na presnosť. Z post-positivistického prístupu vychádzam v celom svojom výskume. Post-positivizmus nepredstavuje ani zďaleka prístup celej odbornej komunity orálnej histórie. Často tradiční historici nesúhlasia s filozofickými a teoretickými princípmi post-positivistických prístupov, ktoré zdôrazňujú subjektívnosť, konštrukciu vedomia a

⁹³ Tamtiež, s. 196.

⁹⁴ Tamtiež, s.16.

⁹⁵ THOMSON, Alistair. "Four Paradigm Transformations in Oral History." [online]. The Oral History Review, roč. 34, č.1, <http://www.jstor.org/stable/4495417>. Accessed 21 Apr. 2024 [cit. 21.04.2024]

dôležitosť interpretácie vo vedeckom výskume. Títo historici preferujú objektívnejšie prístupy, ktoré sa sústreďujú na objektívne fakty a merateľné javy a nie na subjektívne interpretácie a konštrukcie významu.

Vo svojej známej štúdií *Four Paradigm Transformations in Oral History* Alistair Thomson uvádza ako príklad post-positivistického prístupu v orálnej histórii štúdiu Luisi Passerini: *"Fascism in Popular Memory: The Cultural Experience of the Turin Working Class"*, a tá práve odzrkadľuje metodologický prístup, ktorý prekonáva tradičné pozitivistické pohľady na historické skúmanie. Namiesto hľadania objektívnych právd, uznáva, že spomienky sú ovplyvnené osobnými skúsenosťami, emóciami a kultúrnymi kontextmi. Vo svojej štúdií o spomienkach turínskej pracujúcej triedy na fašizmus Luisa Passerini zdôrazňuje, ako jednotlivci svojimi príbehmi odzrkadľujú rôzne interpretácie a významy historických udalostí. Post-positivistická orálna história spochybňuje veľké naratívy alebo vše objasňujúce historické udalosti. Passerini zameraním na kultúrnu skúsenosť turínskej pracujúcej triedy zdôrazňuje rôznorodosť pohľadov v rámci komunity. Vyšla sa zjednodušovaniu dejín do jednotlivých naratívov a namiesto toho prijíma komplexnosť a mnohostrannosť pri interpretácii historických spomienok. Prístup Luisi Passerini spočíva v analyzovaní ústnych rozprávání nielen z hľadiska faktickej presnosti, ale aj z hľadiska toho, aké poznatky poskytujú o kolektívnej pamäti a konštrukcii identity. Skúma, ako sa spomienky na fašizmus menia a vyrovnávajú v čase, ovplyvnené spoločenskými a politickými zmenami. Ďalej zdôrazňuje dôležitosť pochopenia historických udalostí v ich kultúrnych, ale aj spoločenských kontextoch. Skúmaním toho, ako sú spomienky na fašizmus formované každodennými skúsenosťami, kultúrou a sociálnym prostredím, politickou situáciou ukazuje význam kontextu v orálnej histórii. Dáva do pozornosti interpretatívnu povahu historických poznatkov, kritickú analýzu ústnych naratívov a kontextuálne pochopenie pamäti a identity oproti tradičnému pozitivistickému prístupu. V tomto prístupe konzervatívnejší historici dávajú do popredia jednoznačné interpretácie historických udalostí zamerané na faktickú overiteľnosť a chronológiu pričom sa zabúda na tieto kultúrne a sociálne kontexty.

V post-positivistickom prístupe je cieľom skúmať viac samotný proces konštruovania spomienok a ich vplyv na formovanie významov, ktoré ovplyvňujú naše správanie a myslenie, aj v súčasnosti. Tento prístup nám umožňuje pochopiť, ako spomienky tvarujú našu identitu a aký vplyv majú na náš život, či už teraz, v minulosti alebo v budúcnosti, a ako im dávame zmysel. Predovšetkým by sme nemali ignorovať, že surový materiál ústnej histórie pozostáva

nielen z faktických vyhlásení, ale predovšetkým je to prejav a reprezentácia kultúry, a preto zahŕňa nielen doslovné rozprávanie, ale aj rozmery pamäti, ideológie a podvedomých túžob.⁹⁶ Štúdia Luisi Passerini o talianskych robotníkoch ukazuje, že "chyby" v pamäti a odchýlky v rozprávaní môžu odzrkadľovať snahu narátora prispôbiť svoju históriu tak, aby bola prijateľná v danom spoločenskom rámci, v akom sa momentálne nachádzal.

Ďalej by som ako príklad uviedla štúdiu Alessandra Portelliho „*Smrt' Luigiho Trastulliho a iné príbehy*“. Portelli zase poukazuje na vyrovnávacie sa procesy po traumatických udalostiach, ktoré môžu zahŕňať zamlčanie alebo transformáciu spomienok. Rozpráva príbeh bývalého továrenského robotníka, ktorý spomína na udalosti úplne inak a vytvára si vlastné predstavy o alternatívnom konci čo by ak by. Pracuje s konceptom „*uchronických snov*“. Uchronie je naratívne vyjadrenie, odmietajúce stávajúci poriadok. Je to čas, ktorý neexistuje. Možné svety, pokiaľ sa ľudia chopia správnej príležitosti a dejiny by nabrali iný smer. Uchrónia teda pomáha uchovať vzácne informácie o nespravodlivosti skutočného sveta, umožňujú však aj rezignáciu a zmierenie.⁹⁷

3.3 Realizácia výskumu

Úspešný orálne historický výskum pozostáva z niekoľkých krokov pričom musia byť dodržané všetky metodické zásady, aby nahrávané rozhovory mohli byť neskôr analyzované a interpretované správne. V minulosti vyšlo niekoľko príručiek na tému ako správne postupovať v orálne historickom výskume. Medzi najvýznamnejšie určite patrí „*The Voice of the Past. Oral History*“ od Paula Thompsona. Ďalej kniha od Valerie Yow s názvom „*Recording oral history: a practical guide for social scientists*“. Taktiež Donal Ritchie je autorom známeho diela „*Doing oral history*“.

Pri realizácii výskumu by sme mali dodržať určité poradie krokov. Prvým bodom je príprava, prostredníctvom čítania a iných spôsobov, získavania pozadia informácií.⁹⁸ Každý projekt by mal začať vytýčeným si hlavného cieľa a postupných krokov, ktorá nás k realizácii stanoveného

96 PASSERINI, Luisa. Work Ideology and Consensus under Italian Fascism. [online.] History workshop. 1979, č. 8, s. 82-108. ISSN 0309-2984. [cit. 05.04.2024].

97 PORTELLI, Alessandro, TOMEČKOVÁ, Jana. Smrt' Luigiho Trastulliho a jiné příběhy: forma a význam v orální historii. Praha, 2020, s. 137.

98 THOMPSON, Paul. The voice of the past: oral history, Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 222.

cieľa dovedú.⁹⁹ Často užitočnou otázkou je jednoducho: „Ak mám výskumnú otázku, čo musím urobiť, aby som na ňu našiel odpoveď?“¹⁰⁰

Do úvahy by sme určite mali zobrať aké sú nám dostupné zdroje, pramene, finančné a časové možnosti, umiestnenie rozhovorov a ich sprístupňovanie. Po kontaktovaní narátorov môžeme uskutočniť prípravný informačný rozhovor a neskôr už nasledujú samozrejme výskumné rozhovory. Následne by mala byť narátorom ponúknutá autorizácia a vypracovanie záznamu/protokolu o rozhovoroch. Narátor má právo na redakciu rozhovoru a tak už samotný prepis, analýza a v poslednom kroku interpretácia. Aby sme mohli s rozhovorom ďalej disponovať a dodržali sme všetky metodologické a etické zásady musíme mať od narátora informovaný súhlas¹⁰¹, nahratý rozhovor a vypracovaný protokol¹⁰².

3.4 Terénny výskum

V orálnej histórii zohráva gatekeeper kľúčovú úlohu ako prvý sprostredkovateľ terénneho výskumu a nasledujúcich orálnych rozhovorov. Tento aktér môže byť osobou spojenou s miestom, kde sa výskum uskutočňuje, či už prostredníctvom osobných väzieb na narátorov, alebo širšej znalosti miestnej histórie. Jeho úlohou je vytvoriť prepojenie medzi tazateľom a narátormi, často zabezpečujúc prístup k relevantným informáciám a osobám, ktoré by mohli byť zaujímavé pre výskum. Nesie to aj svoju negatívnu stránku. Gatekeeper ako prvý selektuje potencionálnych narátorov, pričom má vplyv na to, koho životné príbehy sú podľa neho dostatočne zaujímavé pre výskum.

Pôvodne som sa snažila nadviazať kontakt s gréckokatolíckou komunitou v Prahe. Gréckokatolíckych farností spadajúcich pod Apoštolský exarchát gréckokatolíckej cirkvi v pražskom dekanáte je niekoľko. Najpočetnejšou farnosťou v Prahe je Gréckokatolícka farnosť u sv. Klimenta. Momentálne sa tam konajú liturgie v staroslovenskom a ukrajinskom jazyku. Z tohoto dôvodu som zvolila Slovenskú gréckokatolícku farnosť Najsvätejšej Trojice. Tento chrám som navštívila niekoľkokrát aj počas svätých liturgií. Strela som sa so správcom farnosti. Pri rozhovore mi žiaľ nevedel odporučiť nikoho konkrétneho, kto by mohol prispieť svojim životným rozprávaním do môjho výskumu. V dôsledku toho som sa obrátila na svoje

⁹⁹ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. *Třetí Strana Trojúhelníku*. Praha, 2022, s. 165.

¹⁰⁰ YOW, Valerie. *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences*, nd ed. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2005, s. 9.

¹⁰¹ Vid' Textová príloha č. 1

¹⁰² Vid' Textová príloha č. 2

okolie v rodnom meste, kde sa mi podarilo získať gatekeeperku. Jej vzdelanie a dobré medziľudské vzťahy ma presvedčili o správnosti výberu. V mojom orálno-historickom výskume zohrala kľúčovú osobu. Okrem toho, že vyštudovala teologickú vysokú školu v Prešove, mala mnohoročné skúsenosti z práce ako redaktorka v časopise Slovo, oficiálnom periodiku Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Tento časopis vychádza od roku 1969 nepretržite a vydavateľom je Gréckokatolícke Arcibiskupstvo v Prešove. Vďaka tejto práci získala hlboké pochopenie pre cirkevné záležitosti orientáciu v cirkevných kruhoch a dôveru narátorov, s ktorými prišla do kontaktu. Jej schopnosť nadviazať kontakt a výborné komunikačné zručnosti boli pre mňa veľmi podstatné pri úspešnom nadviazaní prvého kontaktu s potenciálnymi narátormi. Gatekeeperka mi pomohla získať telefónne kontakty na narátorov, o ktorých predpokladala, že boli aktívnymi veriacimi v čase normalizácie. Taktiež im predala oslovovací list do môjho výskumu.¹⁰³ V jedinom prípade som narátora kontaktovala skrze pracovný email dostupný na webových stránkach, pričom komunikácia prebiehala po celý čas prostredníctvom emailu. Po mojom úvodnom oslovení cez telefonát narátori prejavili záujem o môj orálno-historický výskum a potvrdili svoju účasť s tým, že sa mi ozvú so svojimi časovými možnosťami. Ešte raz som vysvetlila právnu ochranu, možnosti uloženia orálneho rozhovoru a doplnila svoje osobné údaje. Počas druhého telefonátu sme si dohodli dátum prvého rozhovoru.

Veľmi si cenilo to, že boli oslovení na účasť vo výskume pre úspešnú Karlovu Univerzitu. Taktiež, že sa niekto zaujíma o ich životný príbeh, ktorý spolu s rodinou prežívali. To svedčilo o ich ochote a entuziazme podieľať sa na mojom výskume. Jeden z dohodnutých narátorov ma pri prvotnej komunikácii upozornil, aby som nečakala podrobný opis vtedajšej situácie. Narátora som uistila, že ide o vlastné, individuálne prežitky a cenné životné skúsenosti, ktoré sú prínosom pre celú spoločnosť.

3.5 Narátori

Pri výbere narátorov som postupovala podľa post-pozitivistického paradigmatu v orálnej histórii, ktorý som si na začiatku výskumu zvolila. Mojim cieľom bolo vybrať čo najširšie možné spektrum rôznych historických subjektivít. „Na úrovni textuálnych prameňov je reprezentatívna kvalita ústnych zdrojov a životných príbehov spojená s tým, do akej miery

¹⁰³ Vid' Textová príloha č.1

otvárajú a definujú pole možností pre vyjadrovanie. Na úrovni obsahu sa to meria menej rekonštrukciou priemernej skúsenosti, než subjektívnou projekciou predstaviteľnej skúsenosti.¹⁰⁴ Tento koncept nazýva Alessandro Portelli „*horizon of possibilities*“. V jednoduchosti pri výbere narátorov by sme mali myslieť na to, že naše možnosti sú ako horizont a teda rozšírené. Post pozitivistický prístup ponúka rôznorodé perspektívy, uznáva subjektivitu a interpretáciu, kladie odpor dominantným naratívom a kontextualizuje udalosti v rámci spoločne zdieľanej subjektivity. Tento prístup prijíma komplexitu a rozmanitosť ľudských skúseností. Ústne pramene a životné príbehy majú význam v tom, ako sa ľudia vyjadrujú. Nejde len o to, čo sa ľuďom skutočne deje, ale aj o to, čo si predstavujú alebo si myslia, že by sa mohlo stať. Táto predstava toho, čo je možné, ovplyvňuje spôsob, ako sa ľudia k sebe správajú a zdieľajú svoje skúsenosti atď.

Narátori sa hľadali pomerne náročne. Z oslovených bežných veriacich v rôznom veku sa málokomu téma normalizácie a ľudských práv zdala dostatočne obsiahla na hlbší rozhovor. Stretávala som sa s tým, že obdobie normalizácie bolo pre mnohých, obdobím bezčasia, kedy sa okrem znovuoobnovenia gréckokatolíckej cirkvi nič významné v ich živote nestalo. (V tomto kontexte vyšla publikácia „Bezčasí: Československo v letech 1972–1977“.) Vzhľadom na tento fakt som sa musela skôr zamerať na veriacich, ktorý poznali fungovanie cirkvi vo vymedzenom časovom období.

Šlo o šiestich narátorov. Konkrétne traja muži a jedna tri ženy. Jeden z narátorov je narodený v Prešove, ostatní narátori pochádzajú taktiež z východného Slovenska. Jedna narátorka sa narodila v Litoměřiciach počas internácie gréckokatolíckych kňazov do oblastí Čiech. Ostatné dve narátorky pochádzajú z východného Slovenska. Vekové rozpätie šiestic narátorov bolo od 57 do 74 rokov. Dvaja narátori pochádzali z kňazských rodín. Všetci boli v čase normalizácie aktívnymi veriacimi. Dvaja boli študujúcimi bohoslovcami, jeden sa venoval výskumnej činnosti. Dnes traja vykonávajú kňazské povolanie. Jedna narátorka bola študentkou na konzervatóriu. Druhá narátorka študentkou vysokej školy. Tretia narátorka taktiež študentkou.

Jedna narátorka je na dôchodku, ale vedie cirkevný spevácky zbor. Druhá narátorka je taktiež na dôchodku. Tretia narátorka stále pracuje. Piat narátori dnes žijú v Prešove a na východnom Slovensku. Jeden narátor žije v Prahe.

¹⁰⁴ PORTELLI, Alessandro. In: *The battle of Valle Giulia: oral history and the art of dialogue*. Madison, Wis: University of Wisconsin Press, 1997, s. 86.

3.6 Realizácia rozhovorov

Realizácii rozhovorov predchádza príprava na rozhovor určenie si aký druh rozhovoru výskume budeme nasledovať. Z pravidla sú možnosti dva a to buď budeme viesť rozhovor formou interview, alebo životopisného rozprávania.

Interview sa v orálnej histórii viaže k určitej historickej udalosti, ktorú opýtaný prežil, v ktorej vystupoval v istom postavení a spoločenskej roli a na ktorej si v jej vlastnom priebehu vytváral (a neskôr dotváral či korigoval) svoj vlastný názor a postoj. Z hľadiska tazateľa (historika) sú opýtaní a téma rozhovoru rovnocennými prvkami, prípadne prevažuje záujem o tému, bez toho aby sa záujem o osobnosť interviewovaného bol úplne potlačený, či stal sa iba okrajovým.¹⁰⁵

Životný príbeh zase necháva narátovi priestor, aby sám rozprával o svojom živote a spoločnosti, ktorá ho obklopuje. Tazateľ vstupuje do rozhovoru menšou mierou a povzbudzuje narátora k samostatnému rozprávaniu. Obvykle si to vyžaduje aspoň dve sedenia.

Vo všetkých orálnych rozhovoroch som dala narátorom priestor, aby vyrozprávali ich životný príbeh podľa ich uváženia. Nechala som na nich, aby si vybrali chronologický alebo štruktúrovaný, tematicky postup rozprávania. Všetci si vybrali chronologický postup. Do rozhovoru som sa snažila zasahovať minimálne. Nie v každom prípade sa to však dalo dodržať.

Jeden z dohodnutých rozhovorov nakoniec neprebehol. Hodinu pred dohodnutým stretnutím sa telefonicky ozval kolega narátora. Narátor kvôli zdravotným problémom v rodine urýchlene opustil pracovisko, teda dohodnuté miesto rozhovoru. Neskôr ma sám kontaktoval a navrhol iný deň. Osobne som nepovažovala za vhodné, aby sa rozhovor uskutočnil vzhľadom k psychickému rozpoloženiu narátora. Ďalšie rozhovory prebehli na dohodnutom mieste a čase.

V troch prípadoch šlo o domáce prostredie a v dvoch prípadoch o pracovisko.

Čo sa týka rozhovorov v domácnosti, tak tam som narazila na niekoľko predom nečakaných komplikácií, ktoré narušili priebeh nahrávania. V prvej domácnosti prebehlo všetko tak, ako sa dalo očakávať. Rozhovor prebiehal nerušene, bez ďalších osôb. Za jediný možný prvok narušenia nahrávania považujem zvuky hrnčiekov od čaju. Narátorka sa veľmi ochotne rozprávala o svojom živote, o svojej rodine, prežitkoch a skúsenostiach s režimom počas

¹⁰⁵ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha, 2022, s. 152.

normalizácie. To isté sa opakovalo pri druhom rozhovore, kedy veľmi ochotne odpovedala na moje doplňujúce otázky. Jedno aj druhé stretnutie bolo veľmi príjemné, pohostinné a v neposlednom rade zaujímavé. Po ukončení rozhovoru narátorka poskytla rodinné fotografie a ďalej sme sa rozprávali. Podobne to prebiehalo aj u druhej narátorky, kedy sa orálny rozhovor odohrával v domácnosti pri šálke kávy. Narátorka na začiatku rozprávala s určitým pátosom a snažila sa udržať emócie. Neskôr sa pri spomínaní na rodinu uvoľnila. Narátorka sa musela niekoľkokrát nadýchnuť, utrieť slzy a tak pokračovala v rozprávaní. Rozprávala veľmi zreteľne a otvorene zároveň plynulo a vyjadrila sa ku všetkému bez väčšieho povzbudzovania.

V druhej domácnosti bolo nahrávanie niekoľkokrát vyrušované rôznymi faktormi. Po mojom príchode do domácnosti som nejaký čas musela počkať, až celá rodina dokončí obedovanie. Rozhovoru predchádzalo aj pohostenie pre mňa. Miestom rozhovoru sa stala obývacia izba. Nahrávanie prebiehalo v menšom dedinskom podlhovastom typu domčeka, kde nebolo veľa izieb. Do miestnosti, kde mal prebiehať rozhovor si prisadol brat narátora, ktorý podobne ako on študoval v čase normalizácie za kňaza. Spočiatku som predpokladala, že po uprataní kuchyne po rodinnom obede, brat narátora náš priestor opustí. Popríklad som očakávala, že ostane ticho sedieť, ako emocionálna podpora. Spustila som teda nahrávanie a od prvého momentu bolo na narátorovi poznať, že nevie o čom má rozprávať. Po nabádaní nastalo znova niekoľko odmliek, čo využil brat narátora, aby opísal situáciu zo svojho pohľadu. Opäť som sa nazdávala, že šlo o jednorazové zapojenie sa do rozhovoru a preto som s nahrávaním pokračovala. Bratovu pomoc začal narátor využívať sám, keď nevedel sformulovať svoju odpoveď, alebo si niečo nepamätal a kvôli tomu som do prvého rozhovoru musela vstupovať viac ako obyčajne. Musela som klásť otázky a navádzať, inak by sa tejto úlohy zhostil narátorov brat. Predpokladám, že narátor mal iné predstavy o našom rozhovore. Zdalo sa, že očakával žurnalistické interview, alebo inú formu rozhovoru bez zahádzania do hĺbky. Taktiež ma prekvapilo, že s rozhovorom súhlasil hoc pri rozhovore pôsobil, že sa mu nechce spomínať, nechce otvárať témy a jeho prežitky nepovažoval za dôležité. To, že sa do rozhovoru zapojil brat narátora malo negatívny, ale aj pozitívny dopad. Miestami mu pomohol rozrozprávať sa a spomenúť si. Inokedy negatívny z hľadiska prerušovania a subjektivity. Rozhovor netrval príliš dlho a znova ho narušil telefonát. Narátor pôsobí ako kňaz v miestnej dedine a svoje povinnosti si plní vždy a neodkladne. Z telefonátu bolo počuť naliehanie a náš rozhovor som tým pádom ukončila.

Druhý rozhovor sa niesol v podobnom duchu. Zdá sa, že metóda akéhosi kolektívneho spomínania sa im osvedčila a nebolo tak možné ostať osamote. Miestami ma brat narátora nabádal, aby som sa pýtala ďalej hoc ticho mala sem tam slúžiť ako reflexia. To si vysvetľujem nepochopením životopisného rozprávania u narátora a nedostatočným porozumením môjho výskumu ako takého. Medzi prvým a druhým rozhovorom bol väčší časový rozostup, aby mal narátor čas prehodnotiť svoju účasť poprípade jeho prístup k rozhovoru ale nič sa nezmenilo. Účasť a aktívne zapojovanie sa tretej osoby sa dialo aj v druhom rozhovore. Druhý rozhovor bol o niečo dlhší a nahrávanie bolo taktiež prerušené skôr. Do domu vošla ďalšia osoba, rodinná známa, ktorá sa hneď pripojila k nášmu rozhovoru. Tým sa z môjho pohľadu narušilo naše súkromie v plnej miere a rozhodla som sa rozhovor ukončiť. V procese bádania som si uvedomila, že by som mala venovať viac času upresneniu a objasneniu podstaty orálnej histórie. Zistila som, že v dvoch prípadoch o troch priebeh orálneho rozhovoru nezodpovedal mojim predstavám. Namiesto toho, aby sme sa s narátormi i dostali do hĺbky ich prežitkov, viac som sa zameriavala na zabezpečenie, že rozhovor bude bezpečne uložený v školskom archíve a budú použité iba iniciály. Toto zdôrazňovanie bezpečnosti a anonymizácie mohlo v narátoroch vyvolať pocit, že sa chystáme rozprávať o niečom mimoriadne závažnom, čo by mohlo byť použité proti nim. Takže som dosiahla opačného efektu. Preto možno nevyjadrovali svoje skúsenosti tak otvorene alebo osobne, ako by som očakávala. Nabudúce by som sa viac zamerala na jasné vysvetlenie cieľu rozhovoru (porozprávať sa o ich prežitkoch a jedinečných životných skúsenostiach) a charakteru výskumu narátorom predtým, ako začneme s rozhovorom, aby sme im pomohli cítiť sa pohodlne a dôverne.

Rozhovor na pracovisku priniesol taktiež, niekoľko komplikácií. Narátor si dopredu pripravil publikácie a neskôr mi nejaké podaroval. Väčšinu svojho rozprávania čítal z pripravovaného memoáru. Sem tam niečo doplnil a tak sa následne vrátil k čítaniu. Miestami ho taktiež sprevádzali technické problémy. Rozhovor bol nakoniec prerušený telefonátom a návštevou, takže nahrávanie sa prerušilo. Narátor po prvom rozhovore zhodnotil, že už povedal asi všetko a tým pádom druhý rozhovor nie je nutný. Práve nečakané pracovné povinnosti sa skoplikovať nahrávanie orálneho rozhovoru na pracovisku. Podobne tomu bolo pri nahrávaní druhého orálneho rozhovoru na pracovisku s narátorkou. Druhý rozhovor bol v porovnaní s prvým viac otvorený, ale trval krátko. Narátorka rozhovor kvôli nečakaným pracovným povinnostiam ponáhľala dopredu.

4 INTERPRETÁCIA ORÁLNYCH ROZHOVOROV

4.1 Otec a náboženská výchova v rodine

U dvoch narátorov prevláda silný rodinný motív, kde je otec postavou, ktorá slúži ako vzor a rodina sa javí ako súdržná jednotka. Títo narátori boli vychovávaní v kňazskej rodine a ich skúsenosť s vysídlením počas akcie P100 ich zaviedla stovky kilometrov mimo ich pôvodného domova. Násilné vysídlenie, opustenie doterajšieho života ich ako rodinu spojilo. Obaja narátori V.H aj L.H. začínajú svoje rozprávanie s akcentom na význam rodinného prostredia. To pre nich predstavuje niečo skutočne výnimočné a hlboké.

Rodinný príbeh narátorky V.H. je pre ňu zvlášť významný a osobný, pričom jej otec zohráva kľúčovú úlohu. Jej rozprávanie sa nesústreďuje len okolo nej samotnej, ale sústreďuje sa okolo jej otca a podľa toho ho radí. Rozprávanie začína ešte niekoľko rokov pred jej narodením, aby objasnila, čo sa vtedy dialo s otcom a celou rodinou. Na viacerých miestach v jej príbehu sa ukazuje, že nielen ona, ale aj ľudia v ich okolí si uvedomovali, že jej otec bol dobrý, pracovitý človek: „*No a potom už, to už neviem presne, v ktorom roku to bolo, ja som sa 54. narodila, či som mala rok, alebo koľko, takže potom už sa tam akože aj tí zamestnanci v tej fabrike, v tej tehelni zľutovali, akože videli, že otec je ako seriózny človek, že poctivo robí*“.¹⁰⁶ Pracovitosť a nezlomnosť u svojho otca je hodnota, ktorú si na ňom cenila. To ozrejmuje v niekoľkých ďalších príbehoch: „*Takže myslím, že otec si užil ozaj ťažký život, čo sa týka práce lebo ja som tam už potom keď som bola trochu väčšia tak si pamätám, že sme potom chodili, za otcom do tej fabriky. Nosili sme mu jedlo nejaké, tak som videla, jak ozaj ťažko pracoval. Jak tam vozil na tých vozíkoch tie tehly, a potom z tých pecí vysekávali už vypálené tehly*“.¹⁰⁷ Je zrejmé, že to odzrkadľuje aj jej osobné hodnoty. Otec ako duchovný vodca rodiny zohrával dôležitú úlohu v ich výchove a vytváral pre nich morálny a hodnotový základ, ktorý sa zakladal na božích prikázaniach. Tieto hodnoty na nich prenášal a preto bol nielen autoritou v rodine, ale aj symbolom presadzovania a žitia zásad, ktoré sa odzrkadľovali v ich každodennom živote a vzťahoch s ostatnými. Poslušnosť detí k rodičom sa v biblii spomína na viacerých miestach, či už v 10 božích prikázaniach alebo liste Efezanom: „*Deti, poslúchajte svojich rodičov v Pánovi, lebo je to spravodlivé. Cti svojho otca i matku, to je prvé prikázanie s prisľúbením: Aby ti dobre bolo a aby si dlho žil na zemi. A vy, otcovia, nedráždite svoje deti k hnevu, ale vychovávajte ich*

¹⁰⁶ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Prešove

¹⁰⁷ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Prešove

prísne a napomínajte ich v Pánovi.“ Celkovo otca často spomínala, a počas rozhovoru sa skutočne otvorila. V rozhovore som pociťovala skutočnú otvorenosť, ktorú určite ovplyvnil aj fakt, že som žena. Dnes existuje mnoho výskumných prác v oblasti komunikačných štúdií, najmä sociolingvistiky, o vplyvoch pohlavia v konverzácii. Napríklad od Dona H. Zimmermana a Candace West, „*Sex, Roles, Interruptions and Silences in Conversations*“ v *Language and Sex: Difference and Dominance*,¹⁰⁸ či od H.M. Leet-Pellgerini, „*Conversational Dominance as a Function of Gender and Expertise*“ v *Language: Social Psychological Perspectives*.¹⁰⁹ Niektoré z týchto štúdií, ale nie všetky, sú aplikovateľné na situačné rozhovory. Napríklad mužský tazateľ môže začať cítiť určitú súťaž s mužským narátorom, alebo žena, tazateľka, môže vyjadriť empatiu, len aby zistila, že je to mužský narátorom prijímané ako sústrast'. Odbornosť, ak je žena, môže pôsobiť inak na narátora než keby bol tazateľ muž. Muži môžu využívať odbornosť na získanie autority, zatiaľ čo ženy môžu využívať odbornosť na pocit naplnenia z toho, že sú nápomocné.¹¹⁰ Ďalej niekoľkokrát spomínala brata a jeho milníky, napríklad nástup do školy. „*No a brat potom, s tým, že pôvod mal taký, aký mal, a neviem čo, tak v gymnázium neprichádzalo vôbec do úvahy preňho, tak sa potom on dostal na priemyslovú elektrotechnickú.*“¹¹¹ Pokiaľ rozumiem správne tak brat je momentálne narátorky najbližšia rodina. Z rozhovoru som pochopila, že rodinná väzba u narátorky je veľmi silná.

Pri narátorovi L.H. je taktiež z rozprávania poznať, že svojho otca považoval za správneho človeka. Svoje rozprávanie začína podobne ako narátorka V.H. svojou rodinou, konkrétne životom otca a vystáňovaním na západné Slovensko. V tomto prípade mi však chýba nejaká osobnejšia rovina, kedy žiadnym spôsobom nespomína ako s otcom trávil čas. Čo spolu radi robili či nejaký osobnejší príbeh, ktorý by sa týkal každodennosti. Je to určite spôsobené aj tým, že otcovi sa často podarilo nájsť prácu ďaleko domova „*Na autobus 30-40 kilometrov a k večeru okolo šiestej sa vracal. Mnoho sme si ho neužili.*“¹¹² Taktiež tým, že gréckokatolícka cirkev si práve prechádzala veľmi zložitým obdobím a každú chvíľu mohla prísť v jeho živote nečakaná

¹⁰⁸ ZIMMERMAN, Don, WEST, Candace. *Sex roles, interruptions and silences in conversations*. Thomas, Barrie a Henley, Nancy, eds. *Language and Sex*. Rowley, Mass: Newbury House, 1975, s. 105-129.

¹⁰⁹ LEET-PELLEGRINI, Helen Marie. *Conversational dominance as a function of gender and expertise*. H. Giles, W. P. Robinson a P. M. Smiths (eds.) *Language: Social and Psychological Perspectives*. Oxford: Pergamon, s. 97-104.

¹¹⁰ YOW, Valerie. „*Do I Like Them too Much?*“: *Effects of the Oral History Interview on the Interviewer and Vice-Versa*. [Online]. *The Oral history review*. 1997, roč. 24, č. 1, s. 74, z: <https://doi.org/10.1093/ohr/24.1.55>. [cit. 2024-04-01].

¹¹¹ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Prešove

¹¹² Rozhovor s L.H. viedla Ester Krenická 07.04.2024 v Prahe

zmena. Rodiny sa snažili hlavne prežiť a dúfať v lepšie. Viac času trávil s mamou a so súrodencami. „*Ale mama bola doma, varila prala, upratovala a narodil sa tam aj mladší brat Mikuláš*“¹¹³ Predpokladám, že to je spôsobené tým, že príbeh svojho otca vidí ako nezlomného gréckokatolíka, predovšetkým kňaza a rola otca bola možno na nejaký čas upozadená pred týmto poslaním. Potvrďuje to aj to, že väčšinu svojho rozprávania o otcovi čítal z predpripraveného materiálu. Čiže prezentuje istú líniu životného príbehu jeho otca, tak ako ho vnímal on a podľa toho vyzdvihuje jeho atribúty do popredia. V rozhovore ma trochu zaskočila moment, kedy sa narátor na chvíľu stratil v predpripravenom texte a pri hľadaní vety, kde skončil si pre seba zamrmlal „To už je príliš osobné“. To naznačuje, že či už pri rodinnej téme, alebo akejkolvek inej narátor neodhaľuje svoju osobnú stránku. Keďže pôsobí vo vyššej cirkevnej pozícii predpokladám, že je mediálne zdatný ale prevažne čo sa týka cirkevných menej osobných tém. Na druhú stranu, muži vo vysokých funkciách majú tendencie neodkrývať svoju osobnú stránku a rodinný život. Narátor celý svoj život zasvätil práci v cirkevnej oblasti. Ako kňaz slúžil ľuďom, ale ako odborný výskumník bol rovnako úspešný. Bol veľmi ambicióznym a svoje naplnenie našiel v kariére. Nemyslím, si že bolo jeho prioritou pustiť do sveta jeho life story, ktoré by pozostávalo z iných tém než si pred pripravil. Na svoju kariéru a pomery je hrdý a okolo toho sa vlastne točí jeho život.

Narátor A.M. na rozdiel od predchádzajúcich dvoch narátorov nepochádza z kňazskej rodiny. Jeho rodina nebola prenasledovaná ani internovaná do Čiech. O jeho rodičoch sa nedozvedáme takmer vôbec. Silné rodinné puto prechováva k súrodencom, konkrétne k bratovi. Ten sa rozhodol pre rovnakú profesnú cestu a zvolil si štúdium teológie. V rozhovore sa vzájomne doplňovali. Je vidno, že určité udalosti v rodnej obci alebo situácie popri štúdiu sa mohli podobať, čím sa dosť zblížili.

Vplyv náboženskej výchovy zo strany rodičov je ďalší zaujímavý motív, ktorý som postrehla taktiež u oboch narátorov V.H. a L.H. Svojím spôsobom to formovalo ich pohľad na svet. Narátorka V.H. rada spomína na skromnosť svojho otca: „*Tak ako otec nebohý hovorieval, keď si máš čo obliecť, máš čo jesť a máš, kde bývať, tak bude spokojná, nereptaj že nemusíš mať neviem čo všetko. Čiže boli sme tak vedení viac menej ku skromnosti a vo viere a celkovej takej určitej pokore pred životom. Takže asi tak.*“¹¹⁴ Narátorka V.H. zdôrazňuje dôležitosť

¹¹³ Rozhovor s L.H. viedla Ester Krenická 07.04.2024 v Prahe

¹¹⁴ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Prešove

zúčastňovania sa na duchovnom živote rodiny: „No oficiálne sme chodili do rímskokatolíckeho kostola, lebo iné sa nedalo. Takže ja som aj na prvé sväté prijímanie, potom bola u rímskokatolíkov. A doma sme mali svoje ako neoficiálne.“¹¹⁵ Podtrhuje to aj tým, že chodila na hodiny náboženstva, hoc vedela, že to na ňu môže mať negatívny dopad: „V rámci škôl samozrejme náboženstvo sa vtedy učilo, ale tiež to bolo len tak, že kňaz mohol prísť neviem raz do týždňa večer, alebo jak bolo náboženstvo. Tak samozrejme, že ma naši prihlásili na náboženstvo, takže som chodila na náboženstvo rímskokatolíckeho oficiálne vtedy to tiež bolo vtedy čiernym bodom“.¹¹⁶ Narátori vlastne nepocit'ovali špecifiká vo výchove a žiadnym spôsobom sa nad tým nezamýšľali napríklad narátorka V.H.: „Neviem. tak zrejeme od mala presne neviem akým spôsobom, alebo čo. Ale tak sme boli nejak vedení k tomu, že pre nás to bolo také akože samozrejme, že otec je kňaz a brali sme to tak, akože. Nie, možno ako deti sme to nejak neriešili.“¹¹⁷

Rovnako sa narátor L.H. už ako dieťa zapájal do rodinného duchovného života: „Keď sme prvú liturgiu slávili v našom kostole sa hneď stal farárom, bol menovaný Ján Hirka. Viem že som aj na tej prvej liturgii, ktorú slúžil som mu ministroval. Vtedy som to vedel od otca, lebo vtedy sme jemu doma. Keď trebalo niečo robiť, tak som vedel. Kde vodu naliať, alebo niečo také. Tak na to sa dobre pamätám.“¹¹⁸ Podobne ako narátorka V.H. absolvoval prvé sväté prijímanie u rímskokatolíkov: „Prvá trieda, ako úplne prváčci sme boli a tam mám fotku z prvej triedy na prvom svätom prijímaní. Fotku ešte z tých Uhriec. Dedina bola nábožná. Ja ešte iba prvák som išiel s nimi na prvé sväté prijímanie“.¹¹⁹ Náboženskú výchovu v prípade L.H. predávala taktiež veľkou mierou aj mama: „Mama chodila s nami na ruženec v októbri. Večer vždycky na ruženec potom v máji májové pobožnosti. V júni pobožnosti božského srdca. To sme chodili pomaly každý deň“. Ma to prestávalo baviť už. Ale som vydržal. Mne sa to páčilo.¹²⁰ Zároveň tým demonštruje poslušnosť.

Narátor A.M. spomína na ministrovanie ako na privilegium a skutočnú radosť „Mňa zavola tento Milan Verbovský. Hovorí, pod' budeš ministrovať. Tak, hej. A tak som išiel ministrovať. To nemohli hocikto ministrovať. Tak nie, neviem prečo to tak bolo. Tak, štyria boli. Lebo to boli

¹¹⁵ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Prešove

¹¹⁶ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Prešove

¹¹⁷ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 05.04.2024 v Prešove

¹¹⁸ Rozhovor s L.H. viedla Ester Krenická 07.04.2024 v Prahe

¹¹⁹ Rozhovor s L.H. viedla Ester Krenická 07.04.2024 v Prahe

¹²⁰ Rozhovor s L.H. viedla Ester Krenická 07.04.2024 v Prahe

štyri také úbory. Pekné také boli. Pekné také kúpili. Nevieť, kto to bol. Také boli s goliermi ako rímskokatolícke. Také sukne boli, košielka biela a ešte taký golierik bol taký“¹²¹. Okrem toho ministrovanie predstavovalo aj finančnú odmenu: „To ministri chodili a vždy nám do zvončeka nám dali. Ministrom koruna, alebo koľko ľudí. A potom sme sa na konci delili chlapi. No tam sa veľa nenazberalo, to tak bolo. Nejaké také drobné.“¹²²

Narátori V.H. a L.H. vyrastali v podobnom rodinnom prostredí, pričom spomienky na otca, ktorý doma tajne slúžil sväte liturgie majú obaja. Narátorka V.H. spomína, že sa rodina prežívala gréckokatolícke obrady doma: „To určite nebolo jednoduché. Na čo si tak pamätám od detstva odkedy som začala vnímať čo sa deje okolo mňa, tak to viem, že ešte než išiel do práce ráno otec, tak vždy ráno vstával a slúžil liturgiu. Vždy tajne samozrejme, to nikto nesmel vedieť. Čiže boli sme už prítomní na tom, že to si pamätám ako dieťa, že ráno vždy začínalo tým, že otec slúžil liturgiu. A tak išiel potom do tehelne. Takže toľko čo si pamätám ešte z takých predškolských čias.“¹²³

Narátori, ktorí od útleho veku boli súčasťou rodinného duchovného života a spolu s rodinou prechádzali náročným obdobím. Orálne rozhovory ukazujú, že zotrvali vo viere, ale nedá sa vylúčiť, že v iných rodinách, kde nikto nezastával cirkevnú funkciu, sa praktizovanie viery neochladilo. Narátori si postupom času vybudovali hodnotový rešpekt k postave otca a tomuto spôsobu života, ktorým si museli ako rodina prechádzať. Tieto skúsenosti a hodnoty sa premietli neskôr do ich osobného života a stali sa pre nich základom. Ich oddanosť rodinnému duchovnému životu demonštrovali aj navonok a častokrát sa pre nich stál východiskom v životných situáciách. Narátorka V.H. hovorí o skúsenosti s vypočúvaním u ŠtB: „No lebo oni mali takýto systém, že vypočúvali toto, mená a s kým sa stretávajú, a koho a toto? Samozrejme, že som povedala, že im mena nepoviem. A že prečo? A prečo by som vám mala hovoriť, aby ste im ubližovali potom hovorím? Skúšali všelijaké tie finty a toto a toto. No, nakoniec to skončilo tým, že môžem zostať učiť, že dokonca dochádzam do Sabinova, že aj auto by som mohla mať aj toto. Samozrejme, to boli ako lákadla na spoluprácu s nimi. Čo žiaľbohu boli ľudia, ktorí sa dali kúpiť.“¹²⁴ Narátor L.H. hovorí o tom, že po povinnej vojenskej službe nedostal hodnosť ako ostatní: „No bol na tých pohovoroch jeden plukovník z tej katedry

¹²¹ Rozhovor s A.M. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Ďačove

¹²² Rozhovor s A.M. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Ďačove

¹²³ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 22.04.2024 v Prešove

¹²⁴ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Prešove

vojenskej no. Tam sa ma pýtali jak som s náboženstvom vyrovnaný. Hovorím ja som vyrovnaný. Tak som hovoril ja som vyrovnaný. A ako ste vyrovnaný? Tak chodím do kostola. [smiech]. Vy vysokú školu študujete a ešte chcete aj veríte a chodíte do kostola. A hovorím tak prečo by som neveril? Ved' tí najvýznamnejší fyzici sú všetci veriaci“¹²⁵

Ak sa však pozrieme na príklad narátora A.M. tak vidíme jasný rozdiel v spôsobe rodinného duchovného života, keď narátor opisuje, že jeho rodina po zrušení gréckokatolíckej cirkvi pokračovala s chodením do kostola ku pravoslávnenému kňazovi: „Naši rodičia chodili tu k nemu. Aj otec, aj mama chodila aj starí rodičia chodili Gerberiovi. I títo, starú babu nepamätám už tamtu. Iba starého otca ešte pamätám.“¹²⁶ Z jeho rozprávania je poznateľ, že sa rodina prispôsobila momentálnej situácii v obci a tým pádom nie je možné badať akúsi nezlomnosť s presahom do rodinného života. Narátor nepochádza z kňazskej rodiny, napriek tomu si spolu s bratom vybrali kňazské povolanie.

Aj u narátoriek z nekňazských rodín sa deťom odovzdávala náboženská výchova od útleho veku. Silnú úlohu zohrávala celá rodina ako také modlitebné spoločenstvo a starí rodičia. Tí si ešte pamätali náboženský život z pred roku 1950 a to čo si pamätali sa snažili naučiť celú rodinu. Stali sa nositeľmi viery v rodine a očakávalo sa, že deti sa do náboženského života samozrejme zapoja, napr. narátorka B.J. spomína na spoločné obstarávanie kostola: „My sme sa aktívne zapájali. Moja teta upratovala, ja som s ňou upratovala od sedem rokov. Moja mamka nie, ale teta moja. Moja celá rodina hej oni pomáhali v chráme. My sme tak boli vedení od babky. My všetko kvety. To moja mamka pestovala kvety to. Tak to bolo, že to patrí do chrámu. Že patrí tak.“¹²⁷

Narátorka M.M. si spomína, že do roku 1968 bola náboženská výchova odovzdávaná len v domácom prostredí v kruhu rodiny: „A potom náboženstvo, čiže aké? Len toto čo počas detstva babka, rodičia. Napríklad chlapci chodili na prázdniny ta viac mojím deťom dala babka, moja mama. Napríklad chlapci chodili na prázdniny ta viac mojím deťom dala babka, moja mama, jak ja.“¹²⁸ Po roku 1968 bolo možné prihlásiť dieťa sa na gréckokatolícke náboženstvo v škole a náboženská výchova sa tak presunula z domáceho prostredia. Zároveň však dodáva, že najpodstatnejšie bolo pre ňu to, čo ju naučili doma: „My sme nemali náboženstvo. Ale vlastne

¹²⁵ Rozhovor s L.H. viedla Ester Krenická 07.04.2024 v Prahe

¹²⁶ Rozhovor s A.M. viedla Ester Krenická 22.03.2024 v Ďačove

¹²⁷ Rozhovor s B.J. viedla Ester Krenická 06.06.2024 v Prešove

¹²⁸ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 06.06.2024 v Prešove.

o tom, čo trebalo proste spievať [nezrozumiteľné] šak za osemnásť rokov zabudli ľudia, lebo toto vlastne nebolo ne? Zborníky objednávali toto a my sme na hodine náboženstva tote posledné roky jak som dva proste toto sme sa učili na náboženstve. No ale myslím že nám bolo dôležitejšie mať príklad žitia, správania, konania praktizovania viery rodičov jak teóriu. ¹²⁹

Narátorka M.M. podtrhuje aktívne participovanie rodiny na náboženskom živote v obci po roku 1968, čo nieslo často aj podobu obety vlastného komfortu: *„Naši žili s cirkvou otec tridsať dva rokov kantorili potom. Tridsať dva rokov v Lipniku a mama cez týždeň hej? A bolo jedno obdobie a to práve vtedy keď fara ešte nebola kde, tak napríklad ja som bola na internáte brat už toto bol ženatý v Prešove. U nás v jednej tejto miestnosti bol farár pripravili a tam farár býval. Rodičia sa pre ňu stali duchovným vzorom na celý život viera v Boha základným vzorcom: „Vzor boli pre mňa rodičia v čom ? Hodnotách, ktoré si človek ako za detstva neuvedomoval až potom keď mal vlastnú rodinu. A keď sme mali stretnutie zo základnej školy po 45 rokoch tak som povedala najlepším učiteľom boli pre mňa a pre všetkých nás čo sme tam boli rodičia. Čestnosť, pracovitosť, skromnosť, poslušnosť, úctivosť. Všetky hodnoty, ktoré má človek mať sme dostali ale nie len slovne, príkladom. Takže príkladom boli aj odovzdaním viery. Tú vieru nie len mali, ale ju aj žili. Takže vďaka nim, som vlastne počas svoj nie vždy ľahkého života zistila, že čo pre mňa viera je a čo mi dáva* ¹³⁰

Vzhľadom k rodičovskej výchove, kde boli pevne ukotvené morálne a duchovné hodnoty to viedlo deti k podobným postojom. Tradičné a pevné morálne hodnoty sa tak mohli kultúrne zakotviť aj v postojoch detí v danej situácii.

Viera v Boha tvorila hodnotové rámce počas celého života, bola styčným bodom počas výberu ich smerovania ako profesijnom tak aj osobnom, rodinnom živote. Postoj k náboženstvu nebol iný . Viera v tomto prípade akoby suplovala terapeutickú funkciu a umožnila im ľahšie sa vypríadať s akýmkoľvek životnými situáciami, radostnými ale aj tými menej príjemnými. Nebolo možné oddeliť vieru v Boha od ich bežného života, tvorila ich súčasť a vytvárala tak celok, ktorý naplňal ich život. Viera v Boha je umiestnená na popredných priečkach ich hodnotového rámca, ak nie na úplne prvom mieste. Napriek tomu, že sa rodičia snažili nepochybne odovzdať svojim deťom len to najlepšie, ich videnie sveta bolo veľmi ovplyvnené prostredím z akého pochádzali a v ktorom boli oni sami kedysi vychovávaní. Týmto rodinám

¹²⁹ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 06.06.2024 v Prešove.

¹³⁰ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 06.06.2024 v Prešove.

bol vopred daný a vŕštepovaný rámec a smerovanie ich života. Narátorka B.J. si spomína na prirodzené nasledovanie duchovných hodnôt v rodine: „*Vedeli sme, že vysvätení, len no neboli sme prítomní a babka hovorili stále, že keby sa obnovilo tak, že aj keď si zoderieš topánky tak že mala by ísť tam kde je kňaz, lebo kňazské požehnanie.*“¹³¹ Nezamýšľali sa nad inými možnými alternatívami či rámcami uchopenia a vnímania sveta. Pre mnohých iná alternatíva neexistovala a ani nebola potrebná. Považovali za správne to, v čom boli vychovávaní bez akejkoľvek potreby to zmeniť alebo sa inak mobilizovať. Narátori udávajú, že iný pohľad ani neprichádzal do úvahy a nikdy sa nad ním ani nezamýšľali. Rodina bola vnímaná veľmi tradične a otázka viery taktiež. Významnú úlohu zohrávala socializácia a akulturácia, keďže v rodine gréckokatolíckych kňazov boli vopred dané rámce, ktorých videnie sveta predostieralo vlastnú alternatívu. V rodine bola viera hlboko zakorenená a pre mnohých neexistoval ani náznak pokusu hľadania nejakej inej alternatívy z akýchkoľvek iných dôvodov. Dodnes sú na Slovensku lokality, prevažne ide o obce na východe Slovenska kde nie je iný kostol ako ten gréckokatolícky. Toto zohrávalo v danom období dôležitú úlohu vo formovaní názorového spektra jednotlivých narátorov. Tak aj z tohto dôvodu, že nie len celá široká rodina bola vychovávaná v tejto viere a jej názorových hodnotách, v obciach nebola iná dostupná alternatíva a prístup k informáciám bol značne obmedzený. Mnoho z nich ju pociťovalo ako niečo vopred dané, bez možnosti inej alternatívy. Vnímali ju ako prirodzenú súčasť ich života. Iná možnosť nebola vnímaná ako žiadaná či potrebná. To ovplyvňovalo ich ďalšie smerovanie a dnešný pohľad, napríklad narátor L.H.: „*Ale Boh existuje a že Boh nás miluje a že Boh nás vedie, tak to je jasné. To my iba v sebe, pre seba máme pochybnosti ale nie Bohu*“¹³²

4.2 „Vlastný boj“

Behom jednotlivých orálnych rozhovorov narátorov bolo pozorované, že si určité vplyvy modernistických snáh v gréckokatolíckej cirkvi po roku 1968 všimli, alebo boli nimi svedkami. Avšak osobne sa narátori nestretli s aktívnym protirežimným odporom oficiálnej cirkvi a z toho vyvodzujú, že gréckokatolícka cirkev bola ojedinelý prípad, kedy zvládala „vlastný boj“, spôsobený dlhým zotavovaním sa po zrušení. O tkz. vlastnom boji hovorí narátorka V.H.: „*Zrejme asi to bolo aj tým, že gréckokatolícka cirkev mala čo robiť, žeby vôbec sa udržala.*“

¹³¹ Rozhovor s B.J. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

¹³² Rozhovor s L.H. viedla Ester Krenická 07.04.2024 v Prahe

*Že bola možno troška mimo týchto vecí, alebo sa spamätávala asi osemnásť rokov. Takže nebola možno až na toľko zainteresovaná. Ona bojovala iným spôsobom, že sa snažila tých svojich kňazov udržať.*¹³³ Narátorka V.H. ďalej naznačuje, že primárnym cieľom gréckokatolíckej cirkvi po obnove, bolo zachovanie si svojej prítomnosti a úlohy: *„Proste sa snažila, aby prežila, aby sa udržala. A vtedy to bolo už ako, že bola povolená. Tá gréckokatolícka cirkev, ale nedá sa hovoriť, že by bola slobodná. Slobodná začala byť až po tom osemdesiatom deviatom roku.*¹³⁴ Podľa narátorky V.H. cirkev riešila prioritne otázky týkajúce sa jej praktických problémov, napr. povoľovanie štúdia na teologickej fakulte, pretože boj s mocou stále pokračoval: *„Lebo v podstate tam stále bol ten boj, lebo jednak bol nedostatok kňazov. Čiže robilo sa to už trošku opatrnejšie, ale ten tlak tam bol stále.*¹³⁵

Narátori však naznačujú, že aj keď sa cirkev zapojila do aktivít, ako je vydávanie samizdatovej literatúry a tajné vyučovanie kňazov, pristupovala k politickému daniu opatrne. Snažila sa chrániť svoje záujmy a nepripájať sa k hromadnej občianskej iniciatíve, ako bola napríklad Charta 77. Z toho vyplýva, že prevláda skôr tradičné úsilie o zachovanie miesta v spoločnosti. Narátor A.M. rozpráva o tom, že bežní veriaci nepoznal skutočný obsah Charty 77: *„Gréckokatolíci, ale rímskokatolíci mnohí sa tam sa angažovali. Naši tak to robili, že ani tu, ani tu ani nevedeli z toho čo vyjsť. Lebo to také nebolo, že také verejne celkom známe atď.. Takže to tak asi. Ale ozaj nemáme, a nemôžeme hovoriť ani za ordinára za nikoho, lebo nevieme, aké on mal vtedy poznania. A naša cirkev veľa vytrpela si a do ďalšieho nešťastia sa dostať. Viete, že Husák sedel v base. Ne tak?*¹³⁶

Narátorka B.J. sa na aktivity gréckokatolíckej cirkvi pozerá očami bežného veriaceho s odstupom času, nakoľko obnovenie si vzhľadom k veku nepamätá. Jej spomienky sú formované rodinnou a okolím: *„Ona sa stále držala pri zemi. Pri zemi. Naši greko určite pri zemi. Oni sa snažili len obnovovať chrámy a proste no.*¹³⁷ Z osobnej skúsenosti hovorí o púťach, ktoré režim povoľoval alebo skôr toleroval: *„Dovolené, dovolené bolo na púte. Snažili sa prekaziť, že napríklad vypli elektriку keď sme boli v Lutine, ale spievať sa dá aj bez toho. A proste také veci hej? Alebo nešiel vlak a nešiel autobus. Hej, že my sme išli vlakom tak, ale my sme väčšinou chodili na púte peši. Ale tí starší jak napríklad, že moja babka vystúpili*

¹³³ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 05.04.2024 v Prešove

¹³⁴ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 05.04.2024 v Prešove

¹³⁵ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 05.04.2024 v Prešove

¹³⁶ Rozhovor s A.M. viedla Ester Krenická 05.04.2024 v Ďačove

¹³⁷ Rozhovor s J.B. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

v Pečovskej a išli peši hej? Nebol to problém.“¹³⁸ Okrem toho spomína na problémy v práci a dodáva, že účasť na náboženskom slávení obradu na ňu nemal žiaden priamy dopad: „... ja už som robila. Už som vtedy nemala problémy. Raz jak ma udali z Levoče, ale to nie. To nebol to problém. My sme boli na púti v Levoči a oni nás snímali. Bud' z drona, alebo z vrtuľníka neviem a niekto ma označil tak hej. Naši čo som robila pre košickú firmu, košickú akože inštitúciu tak si ma tam dali personálny predvolať, že som bola krúžkom označená. Ale nemohol nič vyvodit', lebo ja už som robila.“¹³⁹

Z rozprávania narátoriek B.J a M.M., ktoré nepochádzajú z kňazských rodín a sú mladšej generácie sa dozvedáme, že mohli študovať školy ktoré si vybrali, napríklad narátorka B.J.: „Takže, keď som prišla na ekonomickú školu tak mi bolo ukázané, že mám s červeným. že som chodila na náboženstvo, že chodím do chrámu.“¹⁴⁰ Na otázku či z toho vyplývali nejaké problémy v budúcnosti odpovedala: „Nie v škole nie, v škole nie. Lebo ja som končila v osemdesiatom piatom.“¹⁴¹ Nie všetkým gréckokatolíkom počas normalizácie bolo umožnené vyštudovať na vysokej škole, alebo zamestnať sa v dobre platenej práci. Jednalo sa však o výnimočné situácie, napr. detí z kňazských rodín. Bežní veriaci ako narátorka M.M. sa dokázali zamestnať napríklad na Okresnom národnom výbore: „Keď som sa v tom sedemdesiatom šiestom vydala, dvadsať jeden rokov. Deti boli krstené, chodili do kostola ale samozrejme tým, že som bola potom aj pracovníčkou ONV nebolo to ľahké. Ale aj keď sväté písmo hovorí, že dvom pánom slúžiť nemôžeš no ale na papieri som písala, že som vysporiadaná a žila som tak ako som cítila hej?“¹⁴²

V prípade narátorky M.M. sa ukazuje motív viery v dobro ľudí, napríklad v príbehu o jej nadriadenom: „Jak ja som svojmu nadriadenému povedala medzi štyrmi očami povedala „Súduh podpredseda a ja keď som vyrastala toľké roky a žijem v takej rodine vy si myslíte, že ja teraz proste odložím a idem? A on na papieri tak a v duši tak. Ale zachraňoval situácie keď boli sťažnosti na strane a ono a kolega zomrel a povedal cítiš potrebu byť na

¹³⁸ Rozhovor s J.B. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

¹³⁹ Rozhovor s J.B. viedla Ester Krenická 06.06.2024 v Prešove

¹⁴⁰ Rozhovor s J.B. viedla Ester Krenická 06.06.2024 v Prešove

¹⁴¹ Rozhovor s J.B. viedla Ester Krenická 06.06.2024 v Prešove

¹⁴² Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

rozlúčke šak on si pohreb nerobí, chod' či budeš pod [nezrozumiteľné], či budeš v kostole to je tvoja vec“¹⁴³

Hoci v práci podpísala, že je „vyrovnaná“ tak svojím synom rovnako predávala duchovnú náuku ďalej, tak ako to bolo zvykom: „*Volá triedna a mi hovorí, že no Jaro povedal že chodíte do kostola. No šak áno chodíme. No tak dobre ja to nenahlásim, ale viete skúste mu tak povedať, že nemôže. Ale ja hovorím ja ho vychovávam doma, že má pravdu povedať. Jak ho mám teraz vychovávať že mám klamať? No tak mu človek povedal. Kol'kokrát bolo my z cerkvi a učiteľka po onom, no tak môže klamať ne?*“¹⁴⁴ Práve životné situácie mladších narátoriek poukazujú na to, že normalizácia na východnom Slovensku nebola tak dôsledná ako v Čechách a taktiež postupovala pomalšie.

Narátori sa s ťažšími životnými situáciami sa stále obracali na Boha. Verili v Boží zámer aj utrpenie ako súčasť „vlastného boja“, ktorí nie len cirkev ako taká ale aj oni museli absolvovať, aby prišlo vykúpenie. Ako príklad by som uviedla dlhé púte pešky spojené s prekážkami v podobe prekazená vlakovej dopravy: „*Ale my sme išli tou cestou púťou jak tradične sa chodilo. Hej z Ďačova alebo, že sme z Lipan vyrážali. Ale tie púte chodili i naši prarodičia, lebo to sú križe a podľa tých križov sa ide. A dojdeš až do Levoče. Abo dojdeš až do Lutiny, keď z Fulianky sme išli.*“¹⁴⁵

Pre narátorov je to určitá forma emocionálnej opory, vyslobodenia a to im dáva schopnosť preniesť sa cez ťažké časy. Následne to premietajú do ich každodenného života a postojov ako v prípade narátorky B.J.: „*My sme chodili stále, lebo my sme to brali, akože stále sa chodilo modliť ku tej Matke Božej. Ináč pomoc nepríde. Bez modlitby nebude nič.*“¹⁴⁶ To čo sa im v živote deje zvyknú porovnávať s biblickými príbehmi, alebo odôvodňovať náboženskými motívmi. Narátorka M.M hovorí o zmenených hodnotách u mladých ľudí: „*Minule, na záver poviem jeden príbeh, ktorý sa mi veľmi zapáčil na homílii jak jeden otec hovorili, že jeden exorcista pri vyhánaní zlých duchov z veriaceho sa pýtal diabla že ako proste jak už ten prípad prebrali a ten diabol mu hovorí tak, že akou silou to robí? A ten diabol mu hovorí tak ak by ľudia neboli pyšní a nerozumní bol by som sám. Bol by som sám, ale ľudia svojou pýchou*

¹⁴³ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

¹⁴⁴ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

¹⁴⁵ Rozhovor s B.J. viedla Ester Krenická 06.06.2024 v Prešove

¹⁴⁶ Rozhovor s B.J. viedla Ester Krenická 06.06.2023 v Prešove

nerozumnosťou vytvárajú priestor na to, že sme celý pluk a veľmi ľahko sa toho človeka dá získať.“¹⁴⁷

Neustála viera v lepšie časy a Božiu spravodlivosť sa prejavuje u všetkých narátorov a toto pozitívne myslenie konštruje ich naratív. Ovplyvňuje ako narátori volia rámce svojho príbehu. Zvykom je silný dôraz na odolnosť a nádej ako u narátorky M.M.: „*Ale Pán Boh vie proste ako to je a verím, že príde čas a že odídem spokojná z toho sveta, že cestu pravdy spásy si nájde a Pán ho požehná.*“¹⁴⁸

Zaujímavé je, že toto utrpenie považujú za súčasť tej duchovnej cesty a dôležité je pre nich sústredenie sa na výsledok a nie na ten boj. Žiaden z narátorov nepoužil hanlivé slová na adresu pravoslávnych veriacich ani príslušníkov ŠtB. Narátorka B.J. opisuje, že si na púti museli dávať pozor s kým sa pustia do reči, ale neprechovávala nenávistné pocity: „*My sme tak boli vedení od kňazov, ale nikdy sme neboli vedení k nenávisti, ani k nim že oni boli. Lebo oni boli pomedzi nás. Oni boli z našich radov, čo dávali pozor hej? To bolo cítiť, lebo už keď sa začali viacej vypytovať tak už sme vedeli že.*“¹⁴⁹

Aj u narátorky M.M. si môžeme všimnúť skôr pozitívne vnímanie spolunažívania cirkví a v tomto prípade gréckokatolíkov a rímskokatolíkov: „*Otec Kormani a tam my sme o desiatej či jak to ide no proste spolu s rímskokatolíckymi ako striedali. To pre mňa bolo také povzbudenie. Tak by to malo byť. Taká vzor ne? To jedno či je, šak ideme k Bohu tak sa modlíme no, takže ja by som skôr prikladala taký pre mňa ten zážitok hej? Že to je jedno aká viera. Šak ideme chváliť pána, tak poďme ho chváliť na jeho miesto. Ale všetko je o ľuďoch, všetko. Lebo i kňaz je človek, i veriaci je človek i rodič je človek ne?*“¹⁵⁰

Pri rozprávaní používajú často slová ako „chvalabohu“ či „žial'bohu“ a má to pre nich skutočný presahujúci zmysel, napríklad ďakovanie Bohu za dobrý zdravotný stav: „*A on ešte žije, chvalabohu rozum ešte a 94 rokov mal teraz druhého apríla*“¹⁵¹ alebo „*No tak takí sme ľudia žial'bohu.*“¹⁵². Narátorka M.M. používa v bežnej reči frazeologizmy: „*Mama varila, prala plachty, žehlila, gazdovala ja obdivujem kde oni tú silu brali a jak to oni zvládali. Ale slúžili*

¹⁴⁷ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

¹⁴⁸ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

¹⁴⁹ Rozhovor s B.J. viedla Ester Krenická 06.06.2024 v Prešove.

¹⁵⁰ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

¹⁵¹ Rozhovor s A.M. viedla Ester Krenická 05.04.2024 v Ďačove

¹⁵² Rozhovor s L.H. viedla Ester Krenická 07.04.2024 v Prahe

a vždy povedali bez Boha ani do poroha. ¹⁵³ Narátor L.H. hovorí o božej ochrane: „Takže ja to tak vidím aj za prirodzeného pohľadu viac, že to bolo božie riadenie no tak, aby ľudia zachránili i tí ľudia aj ten [nezrozumiteľný] tie nástroje božie ochrany. Človek sa musí zveriť do tej ochrany a potom to robí, ale keď človek chce sám si všetko zaslúžiť a sám chce všetko tak potom sa sklame.“¹⁵⁴

Ani narátorky z mladšej generácie nedokázali nejakým spôsobom konkretizovať, či sa gréckokatolícka cirkev po roku 1968 prikláňala k modernistickým snahám: „Neviem, nebola som tak ako od sedemdesiatich rokov vlastne v Prešove jak ono tým, že som ako nechcem odpovedať objektívne. Takže k tomu sa vyjadriť neviem.“¹⁵⁵

Ukazuje sa, že gréckokatolícka cirkev ostala nezmenená a že moderné zmeny boli obmedzené z dôvodu príliš veľkého riziku. Ich postoj sa zdá byť ovplyvnený skúsenosťami s komunistickým režimom a obavami o budúcnosť cirkevných zvykov a hodnôt. Avšak môžu naznačovať, že cirkev sa postupne otvárala moderným trendom a menila sa pod vplyvom spoločenských a politických zmien.

Súčasťou týchto vplyvov bola už spomínaná samizdatová literatúra, s ktorou má skúsenosť narátorka V.H.: „Lebo som bola vtedy dosť aktívna. Nebola som síce zaangažovaná priamo do toho, že chodiť do lesa po tie knihy. Ale už potom, keď už boli tie knihy tu, tak som mala už niekoľkokrát také, že som dostala krabicu kníh a som to potom tu akože porozdávala. Väčšinou sa dávalo to kňazom a takto tu. A už potom boli také tie skupiny tých veriacich, tá takzvaná tajná cirkev. Tie skupiny, medzi ktorými sa šírili potom tieto veci. To bola jedna záležitosť, to boli oficiálne tlačené knihy normálne. A potom boli tie takzvané samizdaty. To boli veci, ktoré sa prepisovali na stroji, ktoré ešte počítače neboli. To ešte moja mama preklepávala ručne. Či pomôcky pre kázne, pre kňazov. Ale ten samizdat nebol len v cirkevnej oblasti, ten bol aj v tej verejnej, že vlastne boli tí disidenti, ktorí bojovali proti tomu zriadeniu, že nemusel to byť vyslovene len na cirkevnej báze, resp. náboženskej. Ale veľmi veľa tej literatúry sa šírilo tak, že či študenti si nejaké tie skripta, čo sa im podarilo, z niekadiaľ dostať nejaké dobré veci a toto.“¹⁵⁶ Jedná sa však o závery vytvorené na základe osobných skúseností narátorov prevažne

¹⁵³ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove. Frazeologizmus, neprekladá sa doslovne ale iným frazeologizmom, ktorý vyjadri to isté, napríklad Bez Boha ani na krok.

¹⁵⁴ Rozhovor s L.H. viedla Ester Krenická 07.04.2024 v Prahe

¹⁵⁵ Rozhovor s M.M. viedla Ester Krenická 12.06.2024 v Prešove

¹⁵⁶ Rozhovor s V.H. viedla Ester Krenická 05.04.2024 v Prešove

z oblasti Prešova, pričom niektorí vzhľadom k ich veku nedokážu spomínať na situáciu sprzed roku 1968.

5 ZÁVER

Cieľom práce je preskúmať, ako sa gréckokatolícka cirkev angažovala v oblasti ľudských práv a aký vplyv mala na sociálne a politické zmeny v tomto období. Taktiež akým problémom v čase normalizácie čelila a to predovšetkým v koexistencii s pravoslávnu cirkvou a proticirkevnej politike. Výskumná otázka znela: „Vidia narátori v transformácii gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1968 pôsobenie tradičných hodnôt a praxí alebo skôr modernistické snahy?“

Počas orálno-historického výskumu sa ukázalo, že existujú spoločné znaky medzi väčšinou narátorov, ktoré tvoria ich identitu a formujú ich životný pohľad. Jedným z týchto výrazných znakov bol prítomný rodinný duchovný život, ktorý bol výsledkom vplyvu silnej otcovskej postavy a rodinnej histórie. Väčšina narátorov zdieľala skúsenosť s internáciou do Čiech a zachovávala vieru aj vo svojom osobnom a pracovnom živote. Zaujímavý bol pre mňa pohľad bol jediného narátora, ktorý síce vyrastal v kresťanskom prostredí, ale nebol priamo spojený s tradíciou kňazskej rodiny. Nezdieľal s ostatnými narátormi rodinnú históriu, práve naopak počas rokov zákazu gréckokatolíckej cirkvi sa prispôbil obradom v obci, tak ako to bolo zvykom. Napriek tomu, aj on zdieľal podobné hodnoty ako ostatní narátori, ktorí sa vyznačovali sa presvedčením o Božej vôli ako významnej sile v ich živote, ktorej sa podmieňujú. Tieto skúsenosti a hodnoty sa premietli do ich osobného života a stali sa základom ich životnej filozofie, v ktorej udalosti často vnímajú ako podmienené „Božou vôľou.“

V priebehu orálno-historického výskumu som od narátorov získala sa objavili rôzne pohľady a skúseností s transformáciou gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1968. Tento výskum odhalil rozmanité perspektívy a skúsenosti národných hovorcov, ktoré nám umožnili lepšie porozumieť podstate tejto transformácie z pohľadu zainteresovaných alebo zase vôbec zainteresovaných narátorov vo veci modernistických snáh v cirkvi a podobne. Hoci boli určité signály modernistických snáh v cirkvi pozorované, väčšina narátorov naznačila, že cirkev sa vo veľkej miere držala svojich tradičných hodnôt a praktík.

Prevažujúcim motívom, ktorý sa vynáral z ich rozprávania, bol osobitný boj gréckokatolíckej cirkvi o svoje miesto v spoločnosti. Tento boj bol vnímaný ako nevyhnutný v kontexte dlhého obdobia obnovovania sa po zrušení gréckokatolíckej cirkvi. Väčšina starších narátorov sa

zhodla na tom, že moderné zmeny v cirkvi boli obmedzené z dôvodu vysokého rizika, ktoré so sebou prinášali. Cirkev už raz likvidovaná bola a z toho dôvodu nechcela, aby socialistická diktatúra podstúpila ďalšie kroky voči cirkvi. Z orálnych rozhovor je možné pozorovať, že rok 1950 v narátoroch a ich rodinnej histórii silne rezonoval.

Aj keď niektorí narátori spomínali aktivity, ako bolo vydávanie samizdatovej literatúry a tajné vyučovanie kňazov tak v rozhovoroch naznačovali, že cirkev v politických záležitostiach pristupovala opatrne. Viac sa sústredila na ochranu svojich záujmov v prvom rade než na aktívne zapojenie sa do hromadných občianskych iniciatív. Tento prístup indikuje, že v kontexte transformácie po roku 1968 prevládalo skôr tradičné úsilie o zachovanie miesta v spoločnosti. Zároveň je potrebné povedať, že závery interpretácie a postoje prezentované v orálnych rozhovoroch narátorov odrážajú ich individuálne skúsenosti a názory, a nie sú nevyhnutne platné pre celú cirkevnú inštitúciu v širšom zmysle ponímania.

V závere musím zhodnotiť, že orálne rozhovory narátorov odrážajú komplexný charakter transformácie gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1968. Ich rozprávanie dopomohlo k pochopeniu ako sa cirkev vyrovnávala s výzvami a tlakmi a aké kroky zvolila na zachovanie svojej identity a úlohy v spoločnosti.

Vhodné k ďalšiemu rozpracovaniu by bolo možné začleniť do výskumu narátorov, ktorí pochádzajú z iného okresu ako Prešov. Popríklad sa zamerať výlučne na rusínsku menšinu, ktorá mala často bližšie vzťahy s pravoslávnyimi veriacimi a preskúmať to, ako oni vnímali zmeny po roku 1968 v oblasti hodnôt.

6 ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRA

6.1 Archív

Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Svidník, fond Okresný národný výbor Svidník II. Odbor kultúry-cirkevné oddelenie, Správy o cirkevno-politickej situácii v okrese Svidník, 1968-1989, inventárne číslo 1-2, krabica 67

Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Svidník, fond Okresný národný výbor Svidník II. Odbor kultúry-cirkevné oddelenie, 1970, Bežná korešpondencia, krabica 74.

6.2 Rozhovory

Všetky rozhovory sú uložené v súkromnom archíve autorky.

Rozhovor s V.H, viedla Ester Krenická, 22.03.2024 v Prešove, Slovensko.
Rozhovor s V.H, viedla Ester Krenická, 05.04.2024 v Prešove, Slovensko.
Rozhovor s A.M, viedla Ester Krenická, 22.03.2024 v Ďačove, Slovensko.
Rozhovor s A. M, viedla Ester Krenická, 05.04.2024 v Ďačove, Slovensko.
Rozhovor s L. H, viedla Ester Krenická, 07.04.2024 v Prahe, Česká republika.
Rozhovor s M.M, viedla Ester Krenická, 06.06.2024 v Prešov, Slovensko.
Rozhovor s M.M, viedla Ester Krenická, 12.06.2024 v Prešov, Slovensko.
Rozhovor s B. J, viedla Ester Krenická, 06.06.2024 v Prešove, Slovensko.
Rozhovor s B. J, viedla Ester Krenická, 12.06.2024 v Prešove, Slovensko.

6.3 Literatúra

ABRAMS, Lynn. Oral History Theory. Routledge. New York, s. 237, ISBN 978-1-138-90538-2.

BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolícká cirkev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 399, ISBN 978-80-7325-311-0.

BELDA, Josef, PECKA, Jindřich, HOPPE, Jiří, PATON, Derek. *Občanská společnost (1967-1970): sociální organismy a hnutí Pražského jara*. Brno: Doplněk, 1998, s. 545, ISBN 80-85270-80-3.

BĚLINA, Pavel, RAK, Jiří, POKORNÝ, Jiří, HALADA, Jaroslav, MORAVCOVÁ, Dagmar et al. *Dějiny země Koruny české. II., Od nástupu osvětenství po naši dobu*. Praha: Paseka, 1995, s. 303, ISBN 80-7185-006-3.

BORZA, Peter. In: *Na pomezí Východu a Západu. Vybrané kapitoly z dejín východných kresťanov na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta, 2021, s. 91, ISBN 9978-80-574-0028-8.

CORANIČ, Jaroslav, KOPRIVŇÁKOVÁ, Jana, ŠTURÁK Peter (eds.). *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí II*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 307, ISBN 978-80-555-0596-1.

CORANIČ, Jaroslav (ed.). *Gréckokatolícka cirkev vo svetle výročí V*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 2019, ISBN 978-80-555-2239-5.

CORANIČ, Jaroslav (ed.). *Gréckokatolícka cirkev vo svetle výročí VI*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2022 s. 309, ISBN 978-80-555-2887-8.

CUHRA, Jaroslav. *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969- 1972*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999, s. 105, ISBN 80-85270-84-6.

ČERNÝ, Daniel (ed.). *Prof. Michal Lacko SJ, Vybrané spisy*. Rím-Bratislava: Slovenský historický inštitút, 2020, s. 245, ISBN-978-80-973315-3-5.

DANČÁK, Pavol (ed.). *Sapienciálny charakter antropológie Jana Pavla II. a európska integrácia: medzinárodná vedecká konferencia konaná pod záštitou Jána Figel'a; VEGA č. 1/2479/05*. 1. vyd. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta PU, 2007, s. 344.

DEMJANOVIČOVÁ, Anna. *Prínos pontifikátu Jána Pavla II. pre Gréckokatolícku cirkev na Slovensku*. Rigorózna práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2011, s. 110.

DOLEŽALOVÁ, Markéta (ed.). *Velehrad vás volá!*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, s. 407, ISBN 978-80-87912-83-6.

FIAMOVÁ, Martina, JAKUBČIN, Pavol (eds.) *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*. Bratislava, 2010, s.684, ISBN ISBN 978-80-89335-28-2.

FIALA, Petr a HANUŠ, Jiří. *Skrytá církev: Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury CDK, 1999, s. 387, ISBN 80-85959-39-9.

HANUŠ, Jiří , STRÍBRNÝ, Jan (eds.): *Stát a Církev v roce 1950*. Brno: CDK, s. 144, ISBN 80-85959-71-2.

HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe cirkvi*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2022, s.578, ISBN 978-80-555-2908-0.

HORNÁČEK, Jozef. *Konfesné právo upravujúce postavenie gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska po roku 1918*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 215, ISBN 978-80-224-1214-8.

HRADIL, Jakub. *K dějinám řeckokatolické církve v Čechách a na Moravě ve 20. století*. Diplomová práca. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta. 2008, s. 84.

JAKUBČIN, Pavol. *Skryté pôsobenie cirkvi na Slovensku v rokoch 1948-1989: zborník z vedeckej konferencie, Bratislava 3.-4. novembra 2015*. Bratislava: Ústav pamäti národa 2018, s. 169, ISBN 978-80-89335-85-5.

JAKUBČIN, Pavol. *Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948-1968*. Bratislava: Ústava pamäti národa, 2012, s. 211, ISBN 978-80-89335-49-7.

KŁOCZOWSKI, Jerzy, GŁUCH, Grzegorz. *Historia jest wspólna: Jan Paweł II Wielki a dziedzictwo Rzeczypospolitej Wielu Narodów i Europy Środkowo-Wschodniej*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2006, s. 169, ISBN 83-60695-01-6.

LIPTÁK, Richard. In: *Znovuzrodenie Gréckokatolíckej cirkvi v roku 1968*. Prešov: Universum, 2016, s. 191, ISBN 978-80-89046-96-6.

LUKÁČOVÁ, Jana. *Gréckokatolícka cirkev v Československu v rokoch 1945-1989*. Rigorózna práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2020, s. 201.

LUPČO, Martin. *Sondáž do typológie konfliktov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou v období normalizácie*. Historica. 2013, č. 45, s. 247-264. ISSN 1803-9561.

LUXMOORE, Jonathan, LÍNEK, Josef, BABIUCH-LUXMOORE, Jolanta. In: *Vatikán a rudý prapor: zápas o duši východní Evropy : studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států*. Praha: Volvox Globator, 2003, s. 515, ISBN 80-7207-420-2.

MAČALA, Pavol, MAREK, Pavel, HANUŠ, Jiří. (eds.) *Círky 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury CDK, 2010, s. 647, ISBN 978-80-7325-218-2.

MAREK, Pavel a LUPČO, Martin. *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století: prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860-1992*. Brno: CDK Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 591, ISBN 978-80-7325-293-9.

MAXIMOVA, Marie. *Předpoklady pro obnovení řeckokatolické církve v Československu ve druhé polovině 20. století*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2021, s. 72.

MENDELOVÁ, Edita Mirian a kol. *Paměti vladyky Ivana Ljavince. Udělejte všechno, až přijde čas!* Praha: Apoštolský excharkát Řeckokatolické církve v České republice, 2023, s. 117, ISBN 978-80-908037-2-5.

OTÁHAL, Milan. *Opoziční proudy v české společnosti 1969-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s.641, ISBN 978-80-7285-137-9.

PAULAS, Jan, ŠEBEK, Jaroslav. *Katolické noviny 1949-1989: Katolický týdeník*. Praha: Katolický týdeník s.r.o, 2009, s. 247, ISBN 978-80-86615-18-9.

PETRÍK, Lubomír (ed.) *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda: vy ste chrám živého Boha*. Prešove: Petra, 2012, s. 376, SBN 978-80-8099-064-0.

PEŠEK, Jan. *Štát a cirkvi v období pokusu o spoločenskú reformu (1968-1969)*. Soudobé dějiny, 8 (2-3), 2001, s.351-364.

PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal. *V zovretí normalizácie: cirkvi na Slovensku v rokoch 1969-1989*. Bratislava: Veda, 2004, s.230, SBN 80-224-0787-9.

PERNES, Jiří. *Po stopách nedávné historie: sborník k 75. narodeninám doc. Karla Kaplana*. Brno: Prius, 2003, s. 359, ISBN 80-7285-030-X.

ROMAN, Jozef. *Kresťanská samizdatová literatúra po roku 1968*. Diplomová práca. Bratislava: Trnavská univerzita, Teologický inštitút sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej na Slovensku ALOISIANUM. 1997, s. 48.

PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor. *Bezčasí: Československo v letech 1972-1977*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, s. 548, ISBN 978-80-88292-24-1.

PORTELLI, Alessandro. *The battle of Valle Giulia: oral history and the art of dialogue*. Madison, Wis: University of Wisconsin Press, 1997, s. 354, ISBN 0-299-15370-3.

PORTELLI, Alessandro a TOMEČKOVÁ, Jana. *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy: forma a význam v orální historii*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, s. 336, ISBN 978-80-246-4550-6.

SLÁDEK, Karel. *Řeckokatolická církev v českých zemích: dějiny, identita, dialog*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013, s. 254, ISBN 978-80-7465-081-9.

SVOBODA, Bohumil. *Na straně národa: kardinál Tomášek v zápase s komunistickým režimem (1965-1989)*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 225, ISBN 80-7021-843-6.

SZABÓ, Pavol. *Nové prístupy zahraničnej politiky a diplomacii Vatikánu v druhej polovici 20. storočia*. Diplomová práca. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2013, s. 53.

THOMAS, Charles Daniel. *Helsinský efekt. Medzinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Praha: Academia, ČSDS, 2007, s. 316, ISBN 978-80-200-1506-8.

THOMPSON, Paul. *The voice of the past: oral history*, Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 368, ISBN 0-19-289317-3.

ŠIMULČÍK, Ján. *Svetlo z podzemia: Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969 - 1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, s. 276, ISBN 80-7165-102-8.

ŠTURÁK, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945-1989*. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999, s. 187, ISBN 80-967975-4-9.

ŠTURÁK, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945-1989*. Prešov: Nezisková organizácia Petra, 2018, s. 291, ISBN 978-80-8099-138-8.

ŠTURÁK, Peter. *The situation of the Greek Catholic Church in Slovakia in the second half of 20th century*. Polonia Sacra, 2016, roč. 20, č. 2 (43), s. 5–22.

THOMPSON, Paul. *The voice of the past: oral history*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 368, ISBN 0-19-289317-3.

UJHELYI, Štefan. *Spolunažívanie a spolužívanie*. Časopis Slovo, 2(9), 1970, s. 1-15.

VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. *Třetí Strana Trojúhelníku*. Praha: Karolinum, 2022, s. 340, ISBN 8024653354.

VAŠKO, Václav. *Likvidace řeckokatolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 70, ISBN 978-80-7195-165-0.

WEIGEL, John, DEUTSCHMANN, Karel, ZVĚŘINOVÁ, Jana, ŠEDÁ, Věra, FAKTOR, Viktor. *Svědék naděje: životopis papeže Jana Pavla II*. Praha: Práh, 2000, s. 879, ISBN 80-7252-035-0.

YOW, Valerie Raleigh. *Recording oral history: a guide for the humanities and social sciences*. 2nd ed. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2005, s. 398, ISBN 0-7591-1252-5.

ŽELEZNÝ, Jakub. *Dubček kontroverzná osobnost* [Recenze]. Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů, 5(4), 2011, s. 136-139.

6.4 Internetové Zdroje

Biography of Saint John Paul II. Britannica. [online]

Dostupné In: <https://www.britannica.com/biography/Saint-John-Paul-II> [cit. 27.03.2024]

Charta 77 a ľudské práva. Milan Kusý. [online]

Dostupné In: https://web.archive.org/web/20170715175138/http://www.olp.sk/docs/charta_77_prof_kusy.pdf [cit. 30.03.2024]

LUPČO, Martin. *Sondáž do typológie konfliktov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnuou cirkvou v období normalizácie*. [online]. Historica. 2013, č. 45, s. 247, ISSN 1803-9561. [cit. 2024-04-25].

Dostupné In: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_eeol_journals_413877

Parlament České republiky. "Text ústavy Československé socialistické republiky (Ústava 1960) [online]

Dostupné In : https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html, [cit. 04.03.2024]

PASSERINI, Luisa. *Work Ideology and Consensus under Italian Fascism*. [online.] History workshop. 1979, č. 8, s. 82-108. ISSN 0309-2984. [cit. 05.04.2024].

Dostupné In: <https://www.jstor.org/stable/4288259>

Oral history defined. Oral history association. [online].

Dostupné In: <https://oralhistory.org/about/do-oral-history/> [cit. 20.04.2024]

THOMSON, Alistair. "Four Paradigm Transformations in Oral History." [online].

Dostupné In: The Oral History Review, roč. 34, č.1, <http://www.jstor.org/stable/4495417>. Accessed 21 Apr. 2024 [cit. 21.04.2024]

YOW, Valerie. "Do I Like Them too Much?": Effects of the Oral History Interview on the Interviewer and Vice-Versa. [Online].

Dostupné In: The Oral history review. 1997, roč. 24, č. 1, s. 74, z: <https://doi.org/10.1093/ohr/24.1.55>. [cit. 2024-04-01].

6.5 Prílohy

Textová príloha č. 1: Informovaný súhlas

Textová príloha č. 2: Ukážka protokolu

Textová príloha č. 3: Oslovovací list pre narátorov

Orální historie – Soudobé dějiny

Pátkova 2137/5, 182 00 Praha 8 - Libeň, <https://ohsd.fhs.cuni.cz>

Informovaný souhlas ke zpracování a zpřístupnění osobních údajů

Já, níže podepsaný/á (dále jen „narátor/ka):

.....
.....

podle zákona č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s nařízením (EU) 2016/679 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů (GDPR), tímto uděluji svůj výslovný a svobodný souhlas se zpracováním veškerých svých osobních údajů, které jsem poskytl/a během rozhovorů pořizovaných ve zvukové či audio-vizuální podobě v rámci výzkumného projektu k diplomové práci studentky:

Bc. ESTER KRENICKEJ

s pracovním názvem: **„Gréckokatolícka cirkev po roku 1968: medzi tradíciou a modernitou“**

Beru na vědomí, že své osobní a citlivé údaje poskytuji pro následující účely:

- vědecký či historický výzkum v oblasti humanitních věd;

¹⁵⁷ Informovaný souhlas bol prevzatý z webu Orálnej histórie a upravený pro potreby môjho výskumu (“Orální historie – soudobé dějiny”, 2024)

- publikační činnost (závěrečné kvalifikační práce, odborné články, studie, sborníky, monografie apod.).

Jsem si vědom/a skutečnosti, že správcem těchto údajů se podpisem tohoto souhlasu stává výše uvedená studentka.

Souhlasím s tím, aby rozhovory a informace v nich obsažené byly poskytnuty v písemné či elektronické podobě také dalším subjektům, jimiž jsou Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. i., a Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, a to výhradně pro účely vědeckého či historického výzkumu v oblasti humanitních věd, publikační a vzdělávací činnost a archivaci ve veřejném zájmu – hodící se zaškrtněte:

- souhlasím
- nesouhlasím

Prohlašuji, že jsem byl/a informován/a o tom, že podle výše uvedených právních předpisů o zpracování osobních údajů mám právo:

- kdykoliv odvolat udělený souhlas, a to pro každý ze shora uvedených účelů samostatně;
- vyžádat si informaci o tom, jaké osobní údaje jsou o mně zpracovávány;
- vyžádat si opravu nebo doplnění svých osobních údajů;
- žádat výmaz osobních údajů, pro jejichž zpracovávání již dále není důvod;
- žádat omezení zpracování údajů, které jsou nepřesné, neúplné nebo u nichž odpadá důvod jejich zpracování, ale nesouhlasím s jejich výmazem;
- žádat umožnění přenesení zpracovávaných údajů;
- vznést námitku proti zpracování mých osobních údajů pro přímý marketing, včetně souvisejícího profilování;
- nebýt předmětem automatizovaného individuálního rozhodování, včetně profilování;
- mám právo dostat odpověď na svou žádost bez zbytečného odkladu, v každém případě do jednoho měsíce od obdržení žádosti správcem.

Pro kontaktování správce ve věci zpracování osobních údajů lze využít následující kontakt (telefonní číslo, emailová adresa) na student/a/ku:

Tel: XXXXX, email: XXXXX

Individuální požadavky narátor/a/ky, jimiž je správce údajů (a případně další subjekt) povinen se řídit (např. anonymizace dat, požadavek autorizace přepisu před publikací, zákaz využití rozhovorů dalšími subjekty/třetími stranami nebo v rámci jiných výzkumů apod.) – hodící se zaškrtněte:

- nepožaduji
- požaduji, uveďte Vaše konkrétní požadavky:

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Datum, miesto podpisu:

Podpis narátor/a/ky:

Textová príloha č.2 – Protokol rozhovoru

V.H.; protokol 1. rozhovor, 22.03.2024

Kontaktovanie

O narátorke V.H. som sa dopyčula od svojej gatekeeperky s ktorou sa osobne poznajú. Bolo mi hneď jasné, že sa jedná o veľmi výnimočnú osobou keďže sama nikdy nezastávala pozíciu v cirkevnej hierarchii, ale cirkevné prostredie veľmi dobre pozná nakoľko pochádza z kňazskej rodiny. Kontaktovanie prebiehalo cez oslovovací list, ktorý jej predala gatekeeperka a neskôr sme sa kontaktovali telefonicky. Narátorka je na dôchodku, takže sme naše časové možnosti dokázali rýchlo sklbiť a dohodnúť sa na vhodnom termíne.

Informovaný súhlas

Informovaný súhlas mala narátorka k prehliadnutiu pred samotným nahrávaním rozhovoru. Vedela o čo ide už z telefonického kontaktu. Po rozhovore som zopakovala čo je obsahom informovaného súhlasu. Narátorka ma po nahrávaní uistila, že je s obsahom orálneho rozhovoru stotožnená a podpísala ho na mieste.

Priebeh rozhovoru a povaha naratívu

Pani V.H. hovorila veľmi jasne a zreteľne. Vôbec nepoužívala šarišské, alebo iné východoslovenské nárečie čo svedčí o jej pedagogickom vzdelaní a dlhoročnom pôsobení

v školstve. Často si však pomáhala zámenami „hej“ alebo „a toto“ a vety ukončovala „no toto hej“. Typické pre ňu bolo veľmi plynulé rozprávanie, držala sa témy a neskákala z jednej na druhú. Pre ňu sa orálny rozhovor stal spôsobom ako odrozprávať svoj vlastný rodinný príbeh na veľmi osobnej, otvorenej úrovni s občasnými úsmevnými spomienkami. Nie je téma ku ktorej by sa nechcela vyjadriť, alebo by sa vyjadrovala k niečomu menej či viac. Nemusela som sa vôbec vypytovať, lebo všetko prebrala postupne sama. Rozhovor bol príjemný a pokračoval mohol aj dlhšie. Veľmi ma motivoval k ďalším rozhovorom.